

Кирило Степанець
Олександр Михайлик
Семен Широчин

НЕВІДОМЕ ЛІВОБЕРЕЖЖЯ
З кінця ХІХ-го до середини ХХ-го сторіччя

Київ 2017

Дане видання присвячене забудові Київського Лівобережжя. Дослідження охоплює період з імперської доби до початку масового індустріального домобудування, що розпочалося наприкінці 1950-х років. Вперше ретельно простежено і проаналізовано архітектурні ансамблі, що склалися на теренах Лівого берега Дніпра. Автори тривалий час займалися архівними і польовими пошуками інформації, опитуванням старожилів. Цією книгою вони переконливо доводять – історія і архітектура Лівого Берега, яка тривалий час майже не досліджувалась, така ж цікава й неповторна, як і Правобережної частини столиці України.

ЗМІСТ

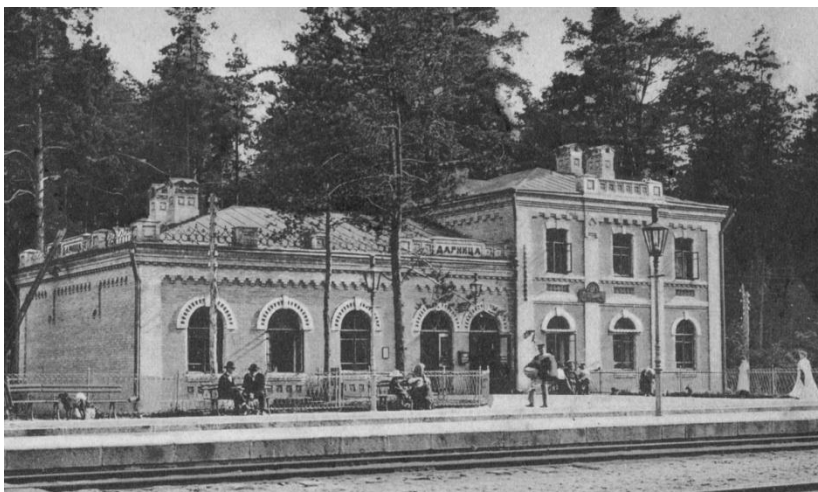
ЗАБУДОВА ІМПЕРСЬКОЇ ДОБИ	3
ХРАМИ КИЇВСЬКОГО ЛІВОБЕРЕЖЖЯ	11
НЕКРОПОЛЬ	34
ДОВОЄННА ЖИТЛОВА ЗАБУДОВА	44
МАЛОПОВЕРХОВА ЗАБУДОВА. СЕЛА І СЛОБІДКИ	64
ОКРЕМІ РОБІТНИЧІ СЕЛИЩА	97
ПОВОЄННА ЗАБУДОВА	109
ШКОЛИ. ЧАСИ ІМПЕРІЇ ТА ДОВОЄННИЙ ПЕРІОД	128
ШКОЛИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД	134
ДИТЯЧІ САДКИ	142
КЛУБИ. БУДИНКИ І ПАЛАЦИ КУЛЬТУРИ	148
ЛАЗНІ	163
ПРОМИСЛОВІСТЬ	167
НЕРЕАЛІЗОВАНІ ПРОЕКТИ	192
ВТРАЧЕНЕ	205
ІНШЕ	218
ЛІСНИЦТВА	225
МЕДИЧНІ УСТАНОВИ	230
ЛІТЕРАТУРА	231

- (с) Степанець К.М. ідея, макет, текст, фото
- (с) Михайлик О.С. текст, фото, редагування
- (с) Широчин С.С. текст, фото

Тираж 100 екз. Підготовлено до друку 27.04.2017. Цифровий друк. Офсетний папір. Побаження і зауваження прохання надсилати на електронну скриньку zametkiev@ukr.net.

ЗАБУДОВА ІМПЕРСЬКОЇ ДОБИ

Навіть серед досвідчених киевознавців вважається, що на Лівому березі міста до сьогодні не збереглося жодного з елементів забудови, здійсненої до 1917 року. До 1923 року територія Лівого берега не була частиною Києва і входила до складу Чернігівської губернії, тут не було поселень міського типу (міст чи містечок). Попри на це, на початку ХХ століття на цій території збудували певну кількість капітальних споруд різного призначення. Ряд споруд було зведено при появі залізничної станції Дарниця (1899 рік) та прокладанні залізниці Дарниця – Полтава (1901 рік). Вокзал, колійні казарми, різні допоміжні споруди – все це було збудоване із цегли.

Вокзал станції Дарниця, поштівка початку ХХ сторіччя.

Дарницький залізничний вузол

Станцію суттєво пошкоджено під час Другої світової війни, тоді ж зруйновано будівлю вокзалу, депо та ряд інших споруд. Однак і досі на Дарницькому залізничному вузлі можна зустріти зразки імперської забудови, споруджені 1901 року при прокладанні залізниці Дарниця – Полтава.

Будівля на вулиці Зрошувальній, 6

2-поверхова, дата побудови невідома (орієнтовно – 1901 рік), так само невідомий архітектор. Типологічно схожа на споруди того ж періоду на території сучасної Чернігівщини, однак невідомо, чи проєктантом

виступив місцевий чернігівський архітектор, чи проект було розроблено у Санкт-Петербурзі. По 2-й Світовій використовувалась як гуртожиток м'ясокомбінату. Потім приміщення зайняла машино-рахункова станція, що нараховувала зарплату підприємствам Дарницького р-ну. Наразі приватна охоронна структура.

Вул. Зрошувальна, 6, фото 2015 р.

Колійні казарми залізниці Дарниця – Полтава

Окремим типом залізничних споруд, що збереглися, є колійні казарми, які призначалися для проживання залізничників-обхідників. Зазвичай, для кожної лінії розроблявся свій типовий проект таких будівель. Ймовірно, що проектна організація знаходилась у Санкт-Петербурзі. Для залізниці Дарниця – Полтава характерний свій тип колійних казарм. Це цегляний будинок з декоративним колом на фасаді, нижче піддашся. Будівля казарми виходить на колії вузькою частиною фасаду (одним вікном), на бічному фасаді зазвичай розміщено два вікна. Незважаючи на руйнацію Дарницького вузла під час війни, тут збереглося 2 колійні казарми, побудовані 1901 року. Перша знаходиться за 150 метрів на схід від головної будівлі Дарницького залізничного вокзалу. Основний об'єм будівлі перпендикулярний лінії залізниці. У повоєнну добу до будівлі було добудовано новий корпус, що збільшило її довжину втричі.

Така ж колійна казарма збереглася на вулиці Зрошувальній, 1. Ця споруда майже повністю зберегла свій первісний вигляд. Обидві казарми зараз використовуються залізницею як допоміжні будівлі

господарчого призначення. Вздовж залізниці Дарниця – Полтава, але вже за межами Дарницького залізничного вузла, збереглося ще 2 колійні казарми, також побудованих у 1901 році. Одна з них знаходиться біля зупинки електропоїздів “Лісництво”. Ця колійна казарма повністю зберегла свій первісний вигляд, зокрема старі дерев’яні вікна і житлове призначення. Інша казарма збереглася на залізничній станції імені Георгія Кирпи (колишня Бортничі). Вона також використовується як житло.

Колійна казарма біля Дарницького вокзалу, фото 2017 р.

Колійна казарма на вулиці Зрошувальній, 1, фото 2015 р.

Слобідське трамвайне депо – депо ім. Фрунзе

Іншим районом, де здійснювалось будівництво споруд із вогнетривких матеріалів була Микільська Слобідка. 1911 року тут збудовано лінію, а у травні 1912 року відкрито рух трамваю на бензиновій тязі від Поштової площі до Микільської Слобідки. Для цього на Микільській Слобідці було збудовано депо бензомоторного трамваю. При самому депо споруджено ангари для вагонів та ряд допоміжних будівель.

1920 року депо згоріло і лише 1925 року було відновлено під новою назвою - імені Фрунзе. 10 травня 1925 р. наново відкрито рух бензомоторних трамваїв від Поштової площі до Микільської Слобідки, а у грудні 1925 р. – і до Дарниці. У квітні 1926 р. лінію від Поштової пл. до Слобідки електрифікували. Було відновлено будівлю депо та бензосховище. Впродовж 1932-1933 рр. електрифіковано й маршрут від Слобідки до Дарниці. У листопаді 1934 року переведенням лінії Микільська Слобідка – Бровари на електричну тягу було завершено електрифікацію лінії Дарницького трамвая і депо було перебудоване під обслуговування вагонів електричного трамваю. Місткість його після цього складала вже 13 вагонів. Після завершення електрифікації, 1 травня 1936 р., лінію продовжено до ДВРЗ.

Трамвайне депо ім. Фрунзе, фото 1930-х рр.

Фасад колишнього депо з елементами модерну, фото 2016 р.

Місткість депо весь час розширювалась – у 1927/1928 рр. 23 моторних та причіпних вагони, 1931 р. – вже 38 вагонів. На 1941 р. у депо було 68 вагонів електричного трамвая. Депо обслуговувало доволі велику мережу, що на 1941 р. складалася з 5 маршрутів - №№14 (Поштова площа – ст. Дарниця), 23 (Микільська Слобідка – Бровари), 24 (ст. Дарниця – ДВРЗ), 25 (Поштова пл. – Микільська Слобідка), 26 (Микільська Слобідка – завод «Київволокно»). У вересні 1941 р. радянські війська при відступі знищили міст через Дніпро яким ходив трамвай, пізніше під час бойових дій було пошкоджено трамвайну мережу. Восени 1943 року будівлі трамвайного депо згоріли, проте у повоєнний час вони були відновлені для нових потреб. Трамвайну мережу у довоєнному вигляді по війні не відновлювали (за винятком лінії до ДВРЗ).

Одна з будівель, у якій містились ангари для вагонів, збереглася за адресою вулиця Чернігівська, 38/2. Цю споруду було побудовано у 1911-1912 роках, архітектор наразі невідомий. Будівля стоїть зі значним відступом від сучасної лінії вулиці вглиб двору, на вулицю виходить вузьким фасадом, що має цікавий декор з елементами модерну. Нині тут діє шкірно-венерологічний диспансер.

Адміністративна будівля Дарницького лісництва

І цілком унікальною є ще одна маловідома споруда київського Лівобережжя. Майже на межі Києва та Броварів, але територіально ще у Деснянському районі Києва, знаходиться селище при Броварському лісництві Дарницького лісопаркового господарства. Будівля лісництва – це колишній панський будинок (прізвище власника наразі невідоме), збудований 1904 року. А унікальність будинку в тому, що він дерев'яний. Тому це одна з двох збережених дерев'яних будівель київського Лівобережжя, споруджена до 1917 року.

Будівля добре зберегла свій зовнішній вигляд, дерев'яне різьблення, частину оригінальних вікон (частина замінена на нові). Адреса будівлі також незвичайна – вулиця Промениста, 366.

Будівля Броварського лісництва – колишній панський будинок, вулиця Промениста, 366, фото 2016 р.

Будівля на вулиці Євгена Сверстюка, 1

Ближче до станції метро «Лівобережна» збереглася ще одна будівля, збудована у 1900-1910-х роках. На жаль, ані ім'я архітектора, ані первісне призначення наразі невідоме.

Будівля на вулиці Євгена Сверстюка, 1, фото 2016 р.

Будинок, у якому працював В. Д. Огієвський

У 14 кварталі Микільського лісництва знаходиться звичайний на вигляд дерев'яний, потинькований та побілений будинок-лісничівка. Насправді це цінна пам'ятка історії. У 2-й половині 1840-х років у Остерському повіті було запроваджено систему відновлення лісових насаджень. Ще на карті 1868 р. на цьому місці позначено Казарму Пожарня – лісничівку, де мешкала лісова сторожа. Теперішній будинок зведено, за деякими даними, ще наприкінці XIX ст. Історія цієї будівля безпосередньо пов'язана зі створенням 1913 р. на базі чинного Микільського лісництва дослідного господарства, що не тільки готувало лісників, а й мало розплідник дерев. Але ще раніше, починаючи з 1895 р., тут була запроваджена система так званого правильного ведення лісового господарства: лісові масиви були поділені просіками на квартали, заборонено суцільну вирубку, на кожній десятині лісу необхідно було залишити не менше 150 дерев віком 70–80 років.

У Микільському лісництві працював видатний вчений-лісівник, основоположник лісової дослідної справи в Російській імперії та Україні, Василь Дмитрович Огієвський (1861-1921). Справа тому, що Микільське лісництво було одним із 60 опорних пунктів (дослідних станцій), організованих вченим для вивчення плодоношення сосни, її природного поновлення, випробовування різних способів та агротехніки сівби та садіння сосни й дуба. Це господарство розпочало діяльність 1913 року. Вчений працював у лісництві у зимовий час,

вочевидь починаючи з того ж-таки 1913 року. З 1918 по 1921 рр. він жив та працював у Києві, очолюючи кафедру в Сільськогосподарському інституті. Тож роками роботи вченого у цій скромній лісничівці 14-го кварталу Микільського лісництва можна вважати 1913-1921 рр., хоча революційний період, особливо 1919-1921 роки, були дуже тяжкими для лісового господарства через постійні зміни влади та не контрольованість вирубок.

Будівля лісничівки дерев'яна, потинькована та побілена, на 4 вікна, не має прикрас чи оздоб фасаду, надвіконня виконане з дерева, але також без оздоб. Рідкісний зразок житлової забудови часів Російської імперії київського лівобережжя.

Будинок, у якому працював В.Д. Огієвський, 14-й квартал Микільського лісництва, фото 2017 р.

ХРАМИ КИЇВСЬКОГО ЛІВОБЕРЕЖЖЯ

До масового руйнування церков, здійсненого радянською владою у 1920-30-х роках, у більшості сіл існували храми. Не виключенням були і поселення, що розташовувались на території Київського Лівобережжя. Села прикрашали дерев'яні храми, які з часом змінювали один одного, іноді переносилися разом із селом, коли після великих повеней сільська громада вирішувала перенести село на вище місце. До останнього часу відомостей про церкви лівобережних поселень було вкрай мало. Не були відомі роки побудови більшості

церков, а іноді – і присвята храму. Виняток становили лише Миколаївська церква на Микільській Слобідці та церква Св. Іоана Рильського на Передмостовій Слобідці. Долю цих церков докладно досліджено у книзі Віталія Ковалинського «Долі київських храмів» серії «Київські мініатюри». Про решту церков відомостей практично не було...

Допоміг випадок. Під час пошуку відомостей про храми Лівобережної Київщини, було виявлено цілком унікальне джерело інформації – 7 випуск збірки «Труды Черниговской губернской Архивной комиссии 1906-1908». Виявилось, що у додатку до цієї збірки є не менш унікальний документ - «Алфавитный список церквей Черниговской епархии», створений станом на 1908 рік!

Відкриваємо розділ «Остерский уезд»... На радість, відразу бачимо такі знайомі назви – Бортничі, Воскресенська Слобідка, Вигурівщина, Кухмістерська Слобідка, Микільська Слобідка, Осокорки. Та найголовніше – скрізь було вказано присвяту, матеріал, з якого побудовано церкву, відомості про те, з якого року у церкві зберігалися документи – і, що найголовніше, дату побудови!

Документи ж з Державного архіву міста Києва проливають світло на те, коли більшість церков було закрито або знищено. Завдяки цим джерелам тепер відома точна кількість храмів, що існували на території Лівобережжя до 1917 року – їх було 11. З цих храмів 10 були дерев'яними і лише 1 – цегляним. Усі храми були побудовані у період між 1868 та 1910-ми роками. Ще одна церква виникла, ймовірно, у 1920-х роках. Прізвища архітекторів невідомі по жодному з храмів, проте відомі точні дати будівництва більшості з них (поки не встановлена точна дата побудови лише для двох церков). Тому тепер можна впевнено стверджувати – інформація про те, що деякі церкви були збудовані ще у 18 столітті, не знайшла документального підтвердження.

Нагадаймо, що у період, коли було збудовано ці храми, домінував так званий «епархіальний стиль», коли по усій Російській імперії будувалися загалом однотипні храми, але із привнесенням на місцях певних змін. Головною зміною в Україні була хрещата форма храмів, нехарактерна для інших країн, використання народних елементів у декорі та особливо у інтер'єрі. До наших днів жоден із лівобережних храмів, збудованих до 1917 року, не зберігся. Усі вони загинули здебільшого у 1930-х роках, деякі достояли до війни, але 1943 рік не пережив жоден храм. Немає і фотографій половини церков. Та є пам'ять про ті 12 духовних осередків, до яких колись ішли віряни лівобережних сіл, згодом поглинутих Києвом.

Бортничі. Свято-Покровська церква

На крайньому півдні лівобережжя розташоване селище Бортничі. Це дуже давнє поселення, вперше згадане ще 1508 року. Перша Покровська церква була побудована у 18 столітті (не пізніше 1751 року). Рік встановлено за найдавнішими сповідними розписами храму, що зберігаються у Центральному державному історичному архіві України. На її місці 1870 року було побудовано нову Покровську церкву. Як і її попередниця, це була дерев'яна церква.

На 1876 рік Свято-Покровська церква входила до складу Вишенько-Бортничо-Гнідинської парафії. До складу парафії входили настоятель, помічник настоятеля та троє псаломщиків (пономарів). Є відомості, що 1892 року до неї було перенесено іконостас із київської Кирилівської церкви. У храмі зберігалися документи, починаючи із 1805 року.

У 1920-30-х роках зберігася «старослов'янська орієнтація» (у той час були також храми синодальної орієнтації та Української церкви). Церкву було закрито близько 1935 року, адже у документі «Перелік всіх закритих молитовень православного релігійного культу по Київській приміській смузі станом на 26 березня 1936 р.» церква, названа чомусь «Ново-Покровська», згадується серед інших закритих на той час церков.

Проте церкву не було відразу зруйновано. Покровська церква згоріла вже під час війни. Найімовірніше, це сталося восени 1943 року, коли нацисти, при відступі, спалили більшість лівобережних церков.

Відразу після визволення Києва та околиць, у 1944 році було розпочато будівництво нового дерев'яного Покровського храму на місці згорілого. Храм було завершено вже 1945 року (за іншими даними, відбудова церкви розпочалася 1947 року, коли сюди було призначено настоятелем священника Леоніда Соболева – він увесь тягар робіт взяв на себе), однак облаштування та розписи розтягнулися аж на 13 років. Священник Леонід Соболев також написав для церкви 50 ікон.

Цікаво, що у повоєнну добу храм ніколи не закривався. Він пережив черговий сплеск гонінь на віру на початку 1960-х років і продовжував діяти усі подальші десятиліття. У 1990-х роках храм та дзвіницю було обкладено цеглою.

Відновлена Свято-Покровська церква, фото 1950-х рр.

Покровська церква у Бортничах є єдиним храмом селища. 2015 року храм став відомим у зв'язку із діяльністю на його території деструктивної псевдо християнської секти, організованої колишнім настоятелем. З 2015 року вже новий настоятель відновлює повноцінне духовне життя громади.

Обкладена цеглою Свято-Покровська церква, фото 2017 р.

Бортничі. Невідома церква (Ново-Покровська)

Сьогодні і у давні часи селище Бортничі мало один храм. Проте у історії населеного пункту є малодосліджений період, коли існував ще один храм. «Нова» частина Бортничів із регулярним плануванням, вочевидь, сформувалася вже у радянський час, у 1920-х роках. На радянській топографічній карті позначена церква і у цій частині села. Про цю церкву немає жодних відомостей (рік побудови, точна присвята), але можна припустити, що постала вона вже у 1920-х роках, не у останню чергу через напружену боротьбу, що тоді точилася між прихильниками так званої «старої» та «обновленської» («синодальної») церков. У деяких випадках це переростало у гостру боротьбу за храм. Іноді вдавалося вирішити питання спільним користуванням церкви. Можливо, подібна ситуація відбулася і щодо Свято-Покровського храму Бортничів. Можливо, документ «Перелік всіх закритих молитовень православного релігійного культу по Київській приміській смузі станом на 26 березня 1936 р.», що згадує церкву під назвою «Ново-Покровська» має на увазі саме цю, нову церкву?

Проте на німецькому плані Києва, виданому у квітні 1943 року, ця церква (або церковна будівля на її місці) також позначена. Однак далі будь-які відомості про неї зникають. По війні у Бортничих відбудують Свято-Покровську церкву і надалі у поселенні існуватиме лише один храм. Знаходилася ця церква на місці гаражного кооперативу на початку вулиці Заплатної (непарний бік вулиці, квартал між будинками №17 та №21).

Вигурівщина. Церква Св. Георгія

Село Вигурівщина було одним із найдавніших поселень лівобережжя. Предтеча села - Городець Пісочний, існував ще у 11 столітті, згодом це було село Милославичі та з 17 століття – Вигурівщина. Першу відому за документами церкву Св. Георгія тут було побудовано 1708 року як парафіяльний храм козацького села Вигурівщина Київського полку. На її місці 1876 року було збудовано нову церкву Св. Георгія. Іноді стверджується, що тоді було лише перебудовано храм 1708 року, однак наявні зображення спростовують це.

Це був храм у «епархіальному стилі», хрещатий у плані, з гранчастою вівтарною частиною. Середньохрестя церкви завершувалось 8-гранною банею з декоративною маківкою, дзвіниця теж була восьмигранна, з шатровим верхом у так званому неросійському стилі. А от документи, починаючи з 1762 року, були перенесені до нового храму і у ньому зберігалися у майбутньому. Також територію храму

було обнесено цегляним парканом, стовпчики якого прикрасили відтисками хрестів.

Свято-Георгіївська церква на 1876 рік входила до складу Вигурівщино-Слобідської парафії, до якої також входили церкви Воскресенської Слобідки, Микільської Слобідки та Троєщини. Настоятелем парафії та треба розуміти, Вигурівської церкви, був священник Єлисей Колчевський. Окрім нього, до штату входило два помічники та 3 псаломники (пономарі). Церкву Св. Георгія було закрито однією з перших серед лівобережних церков – ще 1931 року. Храм було майже одразу переобладнане під зерносховище. Опосередковано цю дату закриття підтверджує і аркуш радянської карти Київщини Робітничо-селянської Червоної армії 1932 року – церква у Вигурівщині не позначена. Збереглося дві фотографії храму – одна зроблена у 1930-х рр., інша – 1940 р. Завдяки фото ми маємо уявлення про архітектуру храму.

Восени 1941 року, з початком нацистської окупації Київщини, церкву було відкрито для богослужінь. Та восени 1943 року церкву було зруйновано нацистськими військами при відступі, тоді ж було спалено і забудову села.

Вигурівщина, церква Св. Георгія. Фото 1930-х рр. та 1940 р.

Якщо мешканцям Бортничів вдалося по війні збудувати на місці знищеної нову церкву, то подібна спроба по відновленню храму у Вигурівщині не була успішною. Тож вигурівці почали відвідувати Троїцьку церкву сусідньої Троєщини. На місці ж Георгіївської церкви

1950 року було збудовано Вигурівську середню школу. 1972 року школу у цій будівлі було закрито, натомість у ній розмістили цех взуттєвої фабрики. Цю споруду було зруйновано 1984 року, при знесенні забудови села Вигурівщина та будівництва масиву Вигурівщина-Троєщина. На місці церкви зараз знаходяться 7 та 8 під'їзду будинку №5 по вулиці Каштановій.

Воскресенська Слобідка. Церква Воскресіння Христового

Воскресенська Слобідка вперше згадана у 16 столітті як «Єфстафіївська земля», що належала Остафію Дашкевичу. Коли він подарував свої землі Вокресенській церкві, що знаходилася на Подолі, поселення, за тодішньою традицією, здобуло назву Воскресенська Слобідка. Точних відомостей про те, коли було збудовано першу Воскресенську церкву, немає. Відомо лише, що збудували її не пізніше 1760 року. Рік встановлено за найдавнішими сповідними розписами храму, що зберігаються у Центральному державному історичному архіві України.

На 1876 рік церква Воскресіння Христового входила до складу Вигурівщино-Слобідської парафії.

Нову церкву Воскресіння Христового у Воскресенській Слобідці було збудовано 1907 року. Як і попередня церква, це був дерев'яний храм, збудований у поширеному тоді «єпархіальному стилі». Настоятелем цього храму був отець Олександр Семенович Русанович, уродженець села Гоголів. Він був нащадком давнього роду Русановичів, які були засновниками і київської Русанівки і села Русанів на Броварщині. Він прийняв парафію ще 1903 року, за його священства було збудовано нову церкву, у якій він правив до 1914 року. Помер отець Олександр у рідному Гоголеві під час Голодомору, навесні 1933 року.

Храм продовжував був дієвим ще на початку 1930-х років, принаймні у 1931-32 роках. Це підтверджує документ «Висновок інспектора культів Київської міської ради Т. Славної на лист Народного комісаріату освіти УСРР про розбирання церков, які не мають історичного значення, направлений до Президії Київської міської ради від 31 липня 1931 р.», де є такі рядки: «щодо Слобідської церкви – поблизу Києва Слобідок декілька, а не одна, але усі церкви в них функціонують...». Тобто, церква Воскресіння Христового також. Показує церкву і аркуш радянської карти Київщини Робітничо-селянської Червоної армії 1932 року.

Клуби на околицях

На Воскресенській Слобідці колишню церкву почали обладнувати під новий клуб. В ньому буде зал на 300 глядачів, дві робочих кімнати та бібліотека. Цей культурний заклад відкриється до 1 грудня цього року. Для жителів виселку Позняки теж будується новий клуб, в якому влаштовуються зал на 200 глядачів та 2 кімнати для роботи гуртків. Він буде закінчений до 1 січня 1940 року.

Газета "Пролетарська Правда", 21.11.1939 р.

Збереглися свідчення старожилів не лише про місце розташування церкви, а й про її долю у 1930-х роках. Церкву було закрито 1939 р. Після закриття церкву було перетворено на клуб (про це дізнаємось з допису «Клуби на околицях» з газети «Пролетарська Правда») та цирк. Будівля колишнього храму згоріла восени 1943 року, коли нацисти при відступі спалили лівобережні поселення.

Знаходилася церква Воскресіння Христового у кварталі сучасних бульвару Перова, вулиць Микитенка, Серова та Стальського, позаду сучасного авторинку, ближче до вулиці Серова.

Кухмістерська Слобідка. Церква Різдва Богородиці

Село Кухмістерська Слобідка вперше згадується 1720 року, а назва походила від лаврських кухонь та кухарів (німецькою – кухмайстрів), що зокрема обслуговували будівничих Старої Печерської фортеці. Поселення було власністю Києво-Печерської Лаври. Не пізніше 1735 року (дату встановлено за найдавнішими метричними книгами, що

збереглися) у поселенні вже було збудовано першу дерев'яну церкву Різдва Богородиці. Та схоже, у 18 столітті був період, коли церква була присвячена Св. Василю Великому. Це встановлено за метричними книгами храму 1742-62 років, що зберігаються у Центральному державному історичному архіві України. Версія така - церква або у перші десятиліття існування мала присвяту Св. Василя Великого, або з якоїсь причини була пересвячена із Різдва Богородиці на Василя Великого. Нову, також дерев'яну церкву Різдва Богородиці було збудовано 1886 року. Це був типовий для того часу храм, збудований у «єпархіальному стилі», з характерною банею та прибудованою дзвіницею над входом до храму. У 1920-х - 1-й половині 1930-х років церква залишалася чинним храмом. Церкву було закрито 1936 року. У документі «Перелік всіх закритих молитовень православного релігійного культу по Київській приміській смузі станом на 26 березня 1936 р.» є і церква Різдва Богородиці у Кухмістерській Слобідці, «старослов'янської орієнтації». Вочевидь, будівлю церкви не було зруйновано, адже восени 1941 року, коли почалася нацистська окупація міста, на прохання вірян церкву було відкрито. Церкву зафіксовано на німецькому плані Києва, виданому у квітні 1943 року. Будівля церкви, можливо, існувала ще у вересні 1943 року, однак могла згоріти при спаленні нацистськими військами лівобережних сіл під час відступу з Києва восени того ж-таки 1943 року. Церква знаходилася приблизно на місці сучасного будинку № 8-А по вулиці Юрія Шумського. Неповдалі від місця, де колись існувала стара церква, у 1998-2000 роках було зведено нову церкву Різдва Христового.

Микільська Слобідка. Миколаївська церква

Микільська Слобідка як поселення виникло ще у 15 столітті, а як власність Микільського монастиря згадується з 1508 року. Звідси й назва – Микільська Слобідка. Коли було споруджено першу у поселенні церкву – невідомо. У архіві церкви свого часу було виявлено листок Тріоди з написом: «... подана від Микільського монастиря в ново споруджену слобідську церкву 1685 р.». Тобто, перша відома нам за документами церква постала у Микільській Слобідці ще 1685 року. Історія її наступниці почалася у червні 1752 року, коли мешканці Микільської Слобідки звернулися до архімандрита Київського Пустинно-Микільського монастиря з проханням дозволити спорудження нової церкви, для якої вже було зібрано деревину. Лише 1754 року митрополит Київський і Галицький Тимофій Щербацький дав дозвіл на спорудження церкви. Спочатку

споруджував церкву майстер з Подолу Іван Циганок, та ще на початку будівництва він раптово помер, тому добудовував храм вже його син Стефан. Наприкінці 1755 року храм було повністю збудовано і тоді ж освячено. Ця церква знаходилася приблизно у районі перехрестя вулиць Митрополита Андрея Шептицького, Всеволода Нестайка та Микільсько-Слобідської. На 1876 рік Миколаївська церква входила до складу Вигурівщино-Слобідської парафії. Замість цього храму 1880 року було збудовано нову Миколаївську церкву. Як і попередниця, вона була дерев'яною, але збудованою на мурованому фундаменті. Церква була хрещатою у плані, завершувалася шатровою банею на 8-гранному барабані, над притвором було влаштовано дзвіницю із шатровим завершенням. У церкві зберігалися документи, починаючи з 1802 року. Миколаївська церква є чи не єдиною з лівобережних церков, історія якої доволі добре досліджена, окрім того, існує декілька фотографій храму. Одна з причин посиленої уваги до цього храму – в одній непересічній події.

25 квітня 1910 року тут вінчалися «Студент Санкт-Петербурзького університету історико-філологічного факультету Микола Стефанов Гумільов, православний, 24 років, першим шлюбом» та «Потомствена дворянка, дочка відставного радника Анна Андрієва Поренко, православна, першим шлюбом, 20 років». Так, подія узаконила шлюб видатних поетів Миколи Гумільова та Анни Ахматової (Горенко). Щодо написання її прізвища як «Поренко», то оце очевидна помилка священика.

Церква у Микільській слобіді, фото 1890-х рр.

Микільський храм. Поштівка початку ХХ-го сторіччя.

Вважається, що ця невелика приміська церква була обрана молодятами задля уникнення зайвого розголосу свого шлюбу. У радянський час наступ на храм розпочався ще у 1920-х роках. 1927 року відбулася спроба забрати храм у громади та влаштувати у ньому ветеринарну лікарню. Та громада Микільської Слобідки виступила проти. 1 травня 1927 року було зібрано загальні збори громади поселення, які вирішили: «Визнати неможливим серед села, де маються коні та корови і малі діти, робити огляд сапної та іншої хворої худоби. Довести до відому Окрвиконкому та прохати будинок священика Микільської церкви передати для культурних потреб села». Невдовзі, 27 червня 1927 року на спільному засіданні Київського окрвиконкому та міської ради було прийнято таке рішення «Зважаючи на те, що ветамбулаторія в Микільській Слобідці має обслуговувати усі села навколо себе, що потреба цих сіл у ветдопомозі велика та що тільки ветамбулаторія зможе раціонально використати церковні будинки, - визнати за доцільне й потрібне передати колишню церковну садибу з будівлями Микільській Слобідці для ветамбулаторії». Проте, тоді вірянам вдалося-таки відстояти свій храм.

Проте у грудні 1935 року президія міської ради постановила закрити й знести церкву. На її місці було заплановано будівництво школи (її спорудили, зрештою, не на місці церкви). Тож у документі «Перелік всіх закритих молитовень православного релігійного культу по Київській приміській смузі станом на 26 березня 1936 р.» є і Миколаївська церква у Микільській Слобідці, «старослов'янської

орієнтації». Вочевидь, десь тоді церкву і було знищено. Вірянам же порадили користуватись ще не закритою на той час Воскресенською церквою Воскресенської Слобідки.

Але історія Миколаївської церкви на цьому не завершилася. Восени 1941 року, вже за окупації Києва нацистськими військами, у дерев'яному пристосованому будинку було відкрито православний молитовний будинок. Цій тимчасовій церкві доля відміряла 20 років.

4 липня 1961 року було ухвалено рішення №1255 виконкому Київської міської ради, де йшлося про те, що: «У відповідності з проектним планом будівництва метрополітену, в районі селища Микільська Слобідка при прокладці траси підлягає зносу ряд споруд, у тому числі і молитовний будинок церковної общини Руської православної церкви». Тож було ухвалено: «Молитовний будинок закрити і розібрати, а общину з реєстрації зняти». На місці Миколаївської церкви зараз пролягає траса метрополітену біля будинку №8-Б по вулиці Раїси Окіпної.

Нова Дарниця. Церква святителя Феодосія Чернігівського

Дачне селище Нова Дарниця було засноване 1896 року. Невдовзі селище було розплановане та забудоване. Його розвиток стимулювало відкриття 1899 року станції Дарниця.

Невдовзі у селищі було збудовано церкву. У публікаціях, присвячених церкві Феодосія Чернігівського зазвичай вказується, що вона була побудована на межі 19 – 20 століть. Проте церкву було збудовано дещо пізніше. Доказом цього є «Алфавитный список церквей Черниговской епархии» 1908 року. У розділі «Остерский уезд» цієї церкви ще немає. А ось на плані селища Дарниця 1909 року церква позначена. Тож церкву Феодосія Чернігівського можна датувати 1908-09 роками.

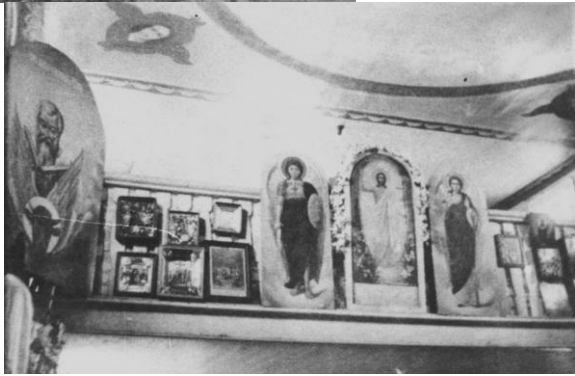
Це був дерев'яний храм, обкладений цеглою. Церква була хрещатою у плані, завершувалася банею на 8-гранному барабані, над притвором було влаштовано дзвіницю із шатровим завершенням. Барабан бані та дзвіниця обкладені цеглою не були. Церковну садибу було обгороджено дерев'яним парканом. Садиба церкви являла собою ділянку соснового лісу, частково звільнену від дерев.

Церкву було закрито найімовірніше наприкінці 1935 – на початку 1936 року, адже у документі «Перелік всіх закритих молитовень православного релігійного культу по Київській приміській смузі станом на 26 березня 1936 р.» є і церква Феодосія Чернігівського у Дарниці, «синодальної орієнтації».

Церква святителя Феодосія Чернігівського у Новій Дарниці (стара), поштівка початку ХХ-го сторіччя.

Хоча зазвичай у літературі роком знесення церкви називають 1932-й рік. За інформацією киевознавця С. Вакулишина, в 1937 році церква використовувалась як фізкультурний зал м'ясокомбінату. Але невдовзі споруду було розібрано. У 1940-х роках (можливо, під час нацистської окупації Києва) неподалік, у пристосованому житловому будинку було відкрито нову церкву Феодосія Чернігівського (іноді зустрічається інформація про те, що цей будинок і був старою церквою Феодосія Чернігівського, з якої було знято куполи, спотворено, надбудовано та перетворено на житловий будинок; однак порівняльний аналіз фотографій старої та нової церкви спростовує це твердження). По війні у цю церкву ходили віряни не лише Нової Дарниці, а й Старої Дарниці, Лісок та селища ДВРЗ. Дітей з цих районів також хрестили у церкві Св. Феодосія Чернігівського. Нову церкву святителя Феодосія Чернігівського, що діяла у пристосованому житловому будинку, було закрито та знищено 1962 року. Про її знищення розповів Володимир Приходько у книзі «ДВРЗ»: «У 1962 році зазнала та церква сумної долі. Розібрали її солдати з розташованої поблизу військової частини за одну ніч. Армія тоді була боєздатною, солдати дисциплінованими, тож взялися за діло у вечірніх сутінках, а на ранок на місці церкви вже був квітник.». Тож схоже, церкву розібрали десь навесні чи влітку. Історична церква розташовувалася на місці будинку №5-А по вулиці Ялтинській. Будинок, у якому впродовж 1940-х – 1962 років діяла церква, знаходився на Привокзальній площі.

Екстер'єр та інтер'єр храму Феодосія Черніговського (новий), фото 1940-1950-х рр.

Осокорки. Церква Апостола Іоана Богослова

«Маєтності Осокорські», на яких згодом виникло власне село Осокорки, вперше згадуються ще 1070 року. Грамота короля Сигізмунда 1538 року підтверджує цей факт. У 17 столітті тут було «осаджене», тобто засноване, село Осокорки.

Першу церкву Іоана Богослова було збудовано у селі не пізніше 1725 року. Адже саме з 1725 року збереглися метричні книги храму, що нині зберігаються у Центральному державному історичному архіві України у місті Києва. Цікаво, що у розписах храму та написанні ікон для іконостаса брав участь видатний лаврський живописець Алімпій Галик. А він був лаврським іконописцем з 1724 року. Тобто церкву можна датувати приблизно 1724-25 роками.

Нову, також дерев'яну, церкву Апостола Іоанна Богослова було збудовано 1869 року. Вочевидь, це був хрещатий у плані храм,

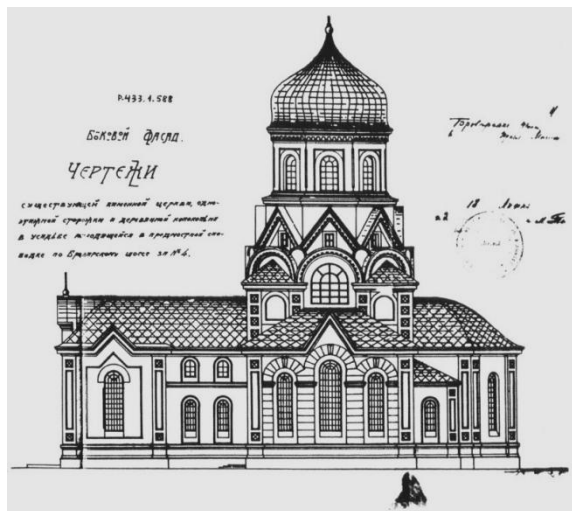
виконаний у типовому тоді «єпархіальному стилі». На 1876 рік церква разом із сусіднім храмом Трьох Святителів села Позняки утворювала одну Осокорсько-Позняківську парафію. До штату входили настоятель церкви та його помічник та двоє псаломщиків (пономарів). На той час настоятелем храму був священник Іоан Кибальчич. Цікаво, що один із пономарів, Тимофій Миколаєнко, був призначений на цю посаду ще у січні 1864 року, тобто коли ще існувала попередня церква.

На жаль, невідомо, коли було закрито та знищено церкву. Карта 1932 року ще фіксує церкву, але вочевидь близько 1935 року, коли було припинено діяльність більшість лівобережних церков, було закрито і церкву Іоанна Апостола Богослова у Осокорках. Ймовірно, тоді ж церкву було і знищено.

На місці знищеної церкви 1997 року у пристосованому приміщенні було відкрито нову церкву Апостола Іоана Богослова. 2006 року на тому ж місці було збудовано капітальну будівлю церкви. Сучасна адреса храму – вулиця Зарічна, 45.

Передмостова Слобідка. Церква Св. Іоана Рильського та Св. великомучениці Варвари

Поселення Печерська Слобідка виникла наприкінці 18 століття. Поселення було сполучене із Києвом Ланцюговим мостом, збудованим у 1848-53 роках. Відтоді почала вживатися назва Передмостова Слобідка.

Креслення фасаду церкви Іоана Рильського, 1925 р.

Вперше керівництво Чернігівської єпархії ще 1899 року підняло питання про спорудження у поселенні власного храму. 1901 року було визначене місце для будівництва храму – праворуч від шосе. Проте Господарче управління при Святішому Синоді «поданням від 24 вересня 1906 року на ім'я Преосвященного Антонія, єпископа Чернігівського, запропонував вказати під церкву інше місце». Про все це йшлося у проханні, поданому мешканцями Передмостової Слобідки 13 вересня 1907 року на ім'я керівника Київського округу шляхів сполучення В.О.Протасьєва. Далі мешканці пропонували збудувати храм на порожній ділянці, де колись був розсадник Округу шляхів сполучення і називалося урочище «Посадки». 19 грудня 1907 року правління Округу шляхів сполучення повідомило, що воно не заперечує проти побудови церкви в урочищі «Посадки», проте ділянка є низькою, тож її слід підняти на 5 метрів. Мешканці поселення були настільки зацікавлені у побудові храму, що були готові витрати по підйому рівня землі та влаштування високого фундаменту взяти на себе. Кошти ж на побудову храму – 20 тисяч 500 рублів - пожертвувала мешканка Петербургу Варвара Бобрикова як пам'ять про свого померлого чоловіка Івана Бобрикова. Тому церкву було присвячено відразу двом святым – Св. Іоана Рильському та Св. Великомучениці Варварі.

Церква Св. Іоана Рильського та Св. великомучениці Варвари у Передмостовій Слобідці, 1914-1915 рр.

Пам'ятний хрест на місці, де стояв храм. Фото 2017 р.

Церкву Св. Іоана Рильського та Св. великомучениці Варвари було урочисто закладено 3 травня 1909 року. Освячення закладення храму здійснював благочинний 3 округу Остерського повіту о. Михайло Галаган спільно з іншими священиками.

О 12 годині дня 3 травня, після богослужіння у Миколаївській церкві Микільської Слобідки звідти на Передмостову Слобідку вирушив хресний хід. Біля тимчасової каплиці на місці майбутнього храму процесію зустрів другий священик Миколаївської церкви о. Михайло Веліжев та хор півчих. Далі процесія вирушила до місця закладення церкви, де і відбулося урочисте богослужіння. Під майбутньою престольною частиною було закладено закладну мідну дощечку з описом події освячення. Церква будувалася цегляною, лише дзвіниця храму, збудована над притвором, була дерев'яною. Тож це була єдина цегляна церква з усіх лівобережних церков.

Вже 7 грудня 1909 року було урочисто освячено новозбудовану церкву Іоана Рильського. У освяченні брали участь старший пономар Києво-Печерської Лаври архімандрит Назарій, а також благочинний округ о. Михайло Веліжев, священики сусідніх церков, представники лаврського духовенства. Під час урочистостей співав відомий у Києві хор Софійського собору під управлінням Якова Калишевського.

Настоятелем церкви було призначено о. Михайла Веліжева. Перший акт одруження у новому храмі було здійснено 20 січня 1910 року.

У 1930-х роках церква Св. Іоана Рильського та Св. великомучениці Варвари розділила долю інших церков лівобережжя. Вже у липні 1931 року було видано документ «Орієнтовний список споруджень, які не мають історичного значення і призначені до розібрання», де є і

«Слобідська церква». Щоправда, вже у документі «Висновок інспектора культів Київської міської ради Т. Славної на лист Народного комісаріату освіти УСРР про розбирання церков, які не мають історичного значення, направлений до Президії Київської міської ради від 31 липня 1931 р.» зазначено і таке: «...щодо Слобідської церкви – поблизу Києва Слобідок декілька, а не одна, але усі церкви в них функціонують». Позначена церква і на радянській топографічній карті 1932 року. Та вочевидь, невдовзі церкву було закрито, адже у квітні 1935 року президія Київської міської ради ухвалила віддати будівлю вже закритої раніше церкви Св. Іоана Рильського під гуртожиток робітників, що працювали на спорудженні школи у Передмостовій Слобідці.

На жаль, достеменно невідомо, як загинула церква. Її було зруйновано або у другій половині 1930-х років, або церква загинула вже восени 1943 року, коли нацисти при відступі спалили усі лівобережні поселення і зокрема Передмостову Слобідку.

Церква знаходилася біля південної частини транспортної розв'язки перед в'їздом на Міст метро. На місці храму встановлено пам'ятний хрест з граніту.

Позняки. Церква Трьох Святителів

Вперше поселення Позняківщина – сучасні Позняки, згадується у документах 1635 року.

Щодо першої церкви у селі інформація дуже розрізнена. Є відомості, що перша церква у селі була побудована ще у 17, а за іншими даними у 18 столітті. В будь-якому разі, за найдавнішими сповідними розписами храму, що зберігаються у Центральному державному історичному архіві України, можна визначити, що храм існував вже 1745 року. Щоправда, тоді храм було присвячено Введенню у храм Пресвятої Богородиці.

Та схоже, у 19 столітті був період, коли церкви у селі з якоїсь причини (можливо, через сильну повінь 1845 року, або інші повені) не було. Якщо відкрити книгу «Черниговская губерния. Список населенных мест по сведениям 1859 года», видану у Петербурзі 1866 року і знайти розділ «Остерский уезд», то знаходимо «Позняки, деревня казенная, при озере, 66 дворов, жителей мужского пола 165, женского 198». А от церква відсутня, на що вказує і слово «деревня» - ознакою «села» вважалася саме наявність церкви. На 3-верстній карті 1860-х років церква також відсутня.

Нову церкву Трьох Святителів було збудовано 1868 року. Це був дерев'яний хрещатий у плані храм, виконаний у типовому тоді

«епархіальному стилі» з дзвіницею над притвором. У новій церкві зберігалися документи, починаючи з 1799 року.

Станом на 1876 рік церква Трьох Святителів разом із сусідньою церквою Осокорків входила до складу Осокорсько-Позняківської парафії. Парафія складалася зі священника, його помічника та 2 псаломщиків.

Зустрічається інформація, що церкву Трьох Святителів було перенесено на інше місце з переосвяченням у храм Успіння Пресвятої Богородиці. Насправді тут змішано історію двох сусідніх, але різних церков.

Церкву було закрито та знищено у 1930-х роках. На карті 1932 року церква ще позначена, її було 1935 року закрито і невдовзі остаточно розібрано. Підтверджує це вже згадуваний документ «Перелік всіх закритих молитовень православною релігійною культурою по Київській приміській смузі станом на 26 березня 1936 р.», щоправда, там згадано дві церкви і обидві Успенські – одну на Нових Позняках, іншу на Старих, обидві, «старослов'янської орієнтації». Тож 1936 року церкви Трьох Святителів вже не існувало.

На німецькому плані Києва, виданому у квітні 1943 року, майже на місці колишнього храму позначена церква. Можна лише припустити, що за часів німецької окупації Києва на місці знищеного храму було відкрито якусь церкву чи молитовний будинок, який невдовзі після визволення Києва радянськими військами було закрито (або його було спалено у вересні 1943 р. разом із Позняками).

Церква знаходилася майже на місці сучасного приватного будинку №1 по вулиці Івана Бойка.

Позняки. Церква Успіння Пресвятої Богородиці

Є інформація, що у давні часи у Позняках було дві церкви, однак у 19 – на початку 20 століття храм був один – церква Трьох Святителів, історія якої була висвітлена вище. Але пізніше у селі було збудовано ще одну церкву – храм Успіння Пресвятої Богородиці. Коли саме відбулася ця подія? Якщо відкрити «Алфавитный список церквей Черниговской епархии» 1908 року та переглянути розділ «Остерский уезд», цієї церкви у переліку ще немає. Проте на аркуші радянської топографічної карти видання 1932 року у селі Позняки позначено дві церкви – одна у новій частині Позняків (як вже з'ясовано, це церква Трьох Святителів), а інша – у старій. Звертаємось до ще одного джерела – карти ділянки Дніпра біля Києва, виданого 1914 року. У Позняках позначена лише одна церква, але оскільки на цій карті не позначено ряд інших лівобережних церков, що існували на той час (у

Микільській, Передмостовій Слобідці, Вигурівщині), однозначно стверджувати, що церкви Успіння Пресвятої Богородиці ще не існувало, не можна.

Тож наразі це одна з двох лівобережних церков (інша – невідома Ново-Покровська церква у Бортничках), точна дата побудови якої поки не встановлена. Можна лише гіпотетично датувати її першою половиною - серединою 1910-х років.

Храм було закрито у 1930-х роках. Церкву Успіння Пресвятої Богородиці, як і сусідню церкву Трьох Святителів, зафіксовано на радянській карті 1932 року. Церкву було закрито 1935 року і невдовзі знищено. Документ «Перелік всіх закритих молитовень православного релігійного культу по Київській приміській смузі станом на 26 березня 1936 р.» містить згадку і про Успенську церкву у Старих Позняках, «старослов'янської орієнтації».

На місці старого храму у 2009 році було збудовано церкву Успіння Пресвятої Богородиці, вона знаходиться на розі вулиць Тальнівської та Урлівської. Сучасна адреса храму – вулиця Урлівська, 20-А.

Троєщина. Церква Живоначальної Трійці

Місцевість Чурилівщина, «грунт Троїцький», що належав Троїцькому монастирю (Больничному у Лаврі) виник у 16 столітті. Поселення Троєщина виникло у 17 столітті. Однак слід пам'ятати, що первісно село Троєщина знаходилося не там, де зараз. Село знаходилося ближче до протоки Чорторій, тому часто потерпало від повеней. Сильна повінь 1877 року змусила селян перенести село далі від берега, на більш високе місце, ближче до села Вигурівщина.

Троїцька церква у Троєщині, фото 1940 р.

А про колишнє розташування Троєщини сьогодні нагадує урочище Старе Село південніше затоки Доманя. Точна дата побудови першої Свято-Троїцької церкви невідома. Втім, за найдавнішими метричними книгами храму, що зберігаються у Центральному державному історичному архіві України, можна визначити, що храм існував вже 1725 року. На 1876 рік Свято-Троїцька церква входила до складу Вигурівшино-Слобідської парафії, до якої також входили церкви Вигурівщини, Воскресенської Слобідки та Микільської Слобідки. Перенесення села на нове місце сприяло і побудові нового храму. Нову Свято-Троїцьку церкву було збудовано 1891 року. До храму було перенесено документи починаючи з 1797 року, що зберігалися доти у старому храмі. Як і попередниця, це була дерев'яна церква. Нещодавно було виявлено фото храму, датоване 1940 р. На фото - хрещатий храм у «єпархіальному стилі» з високою шатровою дзвіницею над притвором, з 8-гранним барабаном головної бані. Доля церкви у перші десятиліття радянської влади складалася щасливо. Церкву не було закрито ні у 1920-ті, ні у 1930-ті роки (хоча сусідню вигурівську церкву закрили ще на початку 1930-х років). Тож на кінець 1930-х років церква Св. Трійці у Троєщині залишалася однією із дуже небагатьох діючих церков київської приміської смуги. Залишався діючим храм і за часів нацистської окупації. Але у вересні 1943 року нацистські війська, готуючись до оборони Києва та околиць від радянських військ, знищували лівобережні поселення. Була спалена і Троєщина. Старожили згадували, що на попелищі села 3 дні височіла церква, а потім спалили і її...

Свято-Троїцька церква у селі Троєщина після перенесення на нове місце, фото 1960-х рр.

Свято-Троїцька церква скиту Св. Духа у селищі Троєщина, фото 2017 р.

Втім, віряни села були дуже згуртованими і стійкими, тож невдовзі після визволення Києва та околиць від нацистів вони заходилися відбудовувати церкву. Цікаво, що церкву було відбудовано на старому місці. І це при тому, що мешканцям сусідньої Вигурівщини радянська влада так і не дозволила відбудувати церкву Св. Георгія, так само спалену восени 1943 року. Відтак храм відбудували «на два села».

Новий наступ і на цей храм влада розпочала на початку 1960-х років. Місце у центрі села вирішили очистити від «культової споруди» і віддати під будинок культури.

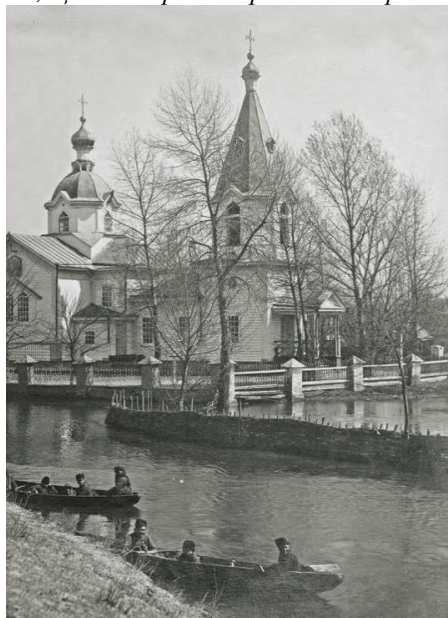
Троєщинці і тут виявили свою рішучість та стійкість. До того ж, 1962 року настоятелем було призначено отця Леоніда Соболева, який ще раніше відродив Покровську церкву у Бортничках. Тож декілька років між вірянами та владою точилася напружена боротьба.

Зрештою, восени 1965 року віряни отримали вимогу від влади – або храм у стислі строки переноситься на околицю села, або церкву буде закрито і знищено.

Усвідомлення загрози змусило троєщинців під керівництвом отця Леоніда працювати вдень і вночі. І віряни зробили, здавалося б, неможливе – за 3 доби (!!!) будівлю було перенесено на нове місце, а вже за 3 тижні, наприкінці листопада - на початку грудня 1965 року у храмі вже здійснювались служби. На старому місці церкви невдовзі було збудовано клуб. Сучасна адреса того місця, де до 1965 року стояла церква – вулиця Радосинська, 27. Впродовж 1991-1997 років поряд із Троїцьким храмом було збудовано великий Троїцький собор. Тож у жовтні 1998 року указом митрополита Володимира (Сабодана) стара Свято-Троїцька церква стала храмом новозаснованого

чоловічого скиту Сходження Святого Духа, що підпорядковувався Києво-Печерській Лаврі. Його настоятелем став архімандрит Пімен (у миру отець Леонід Соколов, що свого часу врятував храм). Після смерті настоятеля 2000 року знову виникла була загроза, що скит, як і храм, припинять існування. На щастя, поряд із Свято-Троїцьким собором на початку вулиці Митрополита Володимира Сабодана, досі стоїть невеличка церква, врятована свого часу вірянами Троещини.

Р.С. Під час роботи над книгою було виявлено фото невідомого храму. Спочатку це фото було представлено як одна з маловідомих фотографій Миколаївської церкви Микільської Слобідки, потім розглядався варіант, що це Свято-Георгіївська церква Вигурівщини, але порівняння з фотографіями цих церков дали підставу зробити висновок – це не вони. На жаль, фотографій половини лівобережних храмів немає, тому виникло бажання спробувати ідентифікувати цю церкву. Було ретельно переглянуто топографічні карти для спроби «прив'язати» храм до якоїсь місцини. Найбільше «підходять» села Осокорки та Позняки, хоча серед варіантів є і Воскресенська Слобідка. Тож подаємо цю фотографію як ймовірне фото якоїсь із церков київського лівобережжя у сподіванні, що з часом вдасться точно встановити, що ж за храм зображено на фото.

НЕКРОПОЛЬ

Перші масові поховання людей на київському лівобережжі датуються ще Добою міді (4-3 тисячоліттям до н. е.). Так, археологічна експедиція на чолі з археологом В. Даниленком у 1950-51 рр. на теренах Червоного хутора виявила близько 200 урн. Тут проводились обряди трупоспалення. Серед померлих знайдені чоловіки, жінки, діти і підлітки. Подальші відомості про кладовища на Лівому березі відносяться вже до часів Литовського панування. В 1889 році член церковно-археологічного товариства В. Гошкевич зробив доповідь про літописне містечко князя Семена Олельковича у якому серед іншого був і власний цвинтар. Він знаходився неподалік селища Троєщина.

При подальшому зростанні поселень на Лівобережжі збільшувалась і кількість цвинтарів. Кожна слобідка, село чи хутір мали своє власне кладовище, а то й два. У Микільській слобідці, наприклад, існувало православне і юдейське кладовище. Рештки першого були виявлені нещодавно, про це буде мова далі. Юдейське знаходилось на вул. Є. Сверстюка, приблизно на місці колишнього молокозаводу №2 “Галактон” (зараз тут ведеться житлове будівництво). Кладовище знищено після Другої світової війни. Надалі під час розбудови нових масивів зруйновано некрополі Кухмістерської слобідки (південна частина озера Тельбін), хутора Березняк (приблизно на розі вул. Березняківської і просп. Соборності), хутора Шевченка (нижня частина вул. Горлівської), Воскресенської слобідки. Натомість з’явилися Дарницьке, Биківнянське, Лісове кладовища. В даному розділі буде розглянуто лише цивільні кладовища окремих населених пунктів, що нині складають частку Києва. Поза увагою лишилися поховання у національно-меморіальному комплексі у Биківні та чисельні братські могили часів Другої світової, що знаходяться за межами некрополів. Це тема для окремих досліджень. Незважаючи на старий вік більшості цвинтарів Лівобережжя, до сьогодення майже не дійшли поховання імперської доби. Причина криється в тому, що над могилами ставили лише хрести, під якими ховали простих селян. Капітальні поховання заможних людей лишилися хіба що на Позняківському та рештках Микільсько-Слобідського кладовищ.

Микільсько-Слобідське

Одне з найдавніших на Лівому березі Києва. За даними М. Стельмашенко в 1929 р. займало територію в 2,7 га. У роки Другої світової війни місцеве працездатне населення переховувалось тут від примусового посилання на роботу у Німеччину. На цвинтарі копалися

ями, замасковані під могили, як зверху закладалися дошками та засипалися землею, попередньо влаштувавши нехитру вентиляцію. У таких схронах люди відсиджувалися по кілька днів.

По війні тут продовжили ховати людей. Ще в 1960-ті роки Микільсько-Слобідське кладовище зазначається у довідкових виданнях. 12 березня 1974 року київська Міська рада за рішенням № 241 ухвалила ліквідацію цвинтаря. На його місці планувалось будівництво поліклініки та продовження житлового масиву Лівобережний. Родичам запропонували перепоховати рештки на новому Лісовому кладовищі (утворилося в 1970-му). Комунальні структури долучали найманих робітників, які за невелику плату переносили рештки померлих на нове місце. У газеті “Вечірній Київ” за 25 червня 1975 року останній раз повідомили про руйнування кладовища. 10 серпня усі занедбані поховання опинилися під 4-5 метровим шаром піску. Засипали і братську могилу жертв фашистського терору, вбитих 10 червня 1943 року. Тут було поховано 16 мешканців села. Але через 40 років поругане поховання знову нагадало про себе. У квітні 2015 року під час прокладання теплотраси по вул. Луначарського, 5 були викопані рештки кладовища. Знайдені два надгробні камені, датовані 1912 і 1918 роками та плиту згаданої братської могили. Знахідки були встановлені у сквері біля поліклініки. З них утворили два невеличких меморіали – братська увійшла в комплекс військової слави Слобідки, а надгробні камені поставили біля хреста за дерев’яною капличкою.

Поховання, датовані 1910-ми роками. Фото 2016 р.

Плита братської могили, фото 2016 р.

Позняківське

Знаходиться між залишками села, залізницею та вулицею Тепловозною. Площа 2, 54 га. За офіційною інформацією відкрито у 1925 році. Проте, деякі надгробки датовані ще 1904 роком. Це найстаріші із поховань Лівобережжя, що збереглися. Село Позняки сильно постраждало від Голодомору та під час Другої світової війни, тож на кладовищі можна знайти могили й тих страшних часів. Тут поховані захисники Києва, розстріляні німцями та поліцаями селяни, залізничники. Наразі кладовище майже закинута, серед могил в літню пору живуть безхатченки та волоцюги. Напівзакрите, на 2001 рік – 1347 поховань, але реальна кількість хрестів та надгробків – вдвічі менша.

Надгробний камінь, датований 1904 р. Фото 2016 р.

Воскресенське

Кладовище Воскресенської слободи. Наприпочатку будівництва житлового масиву Воскресенка майже не зачіпали приватний сектор. Роботи здійснювались на вільній території, село знищили при подальшій розбудові масиву Райдужний. Натомість, православне кладовище було закрито ще в 1967 році, коли будувалася північно-західна частина мікрорайону № 3 житлового масиву Воскресенський. Так, у дворі "чешки" по бульвару Перова, 25 утворилася велика гірка. Це і є рештки цвинтаря колишньої Воскресенської слобідки. Вочевидь, в подальшому планувалось зрити цю "гору" і вивезти людські рештки, але діло далі не просунулось. Діти новоселів, копаючись в піску, часто знаходили в ній кістки та черепи. Бодай й сьогодні з гірки із задоволенням катаються взимку на санчатах як дітлахи, так і дорослі, не дивлячись на її начиння. Збереглося фото кладовища. З етичних причин не подаємо прізвище автора та самого "герою" сюжету. Це неоднозначне фото – з одного боку факт осквернення могили, юнацька бравада, а з іншого – єдина світлина, де зберігся хоча б один фрагмент Воскресенського кладовища.

Хуліганське фото кладовища Воскресенки, 1965 р.

Рештки кладовища по б-р. Перова, 25. Фото 2016 р.

Осокорське

Це кладовище не позначено на жодній сучасній мапі. Знаходиться в колишньому куточку Завальна села Осокорки, єдиному, що знаходився на віддалі від берегової лінії Дніпра. Саме тому, тут, під захистом протипаводкового валу і заснували сільське кладовище. Сучасна дислокація між проспектом Бажана, вул. Завальною і Зарічною. Багатоповерхова забудова наблизилась майже впритул до поховань. Переважна більшість могил занедбана. Є могила вбитого німцями 23 вересня 1943 на 57 році життя мешканця села. Останні поховання датовані 1978 роком.

Кладовище с. Осокорки, фото 2016 р.

Троєщинське

Ненабагато перевищує за розмірами Вигурівське – територія 1,36 га, 533 поховання. На відміну від Вигурівщини, село Троєщина збереглося майже повністю, це обумовило і більшу кількість поховань. На кладовищі встановлено пам'ятник — “Вічна пам'ять воїнам-троєщанам, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни”. Тут же встановлено пам'ятний знак льотчикам винищувального Гвардійського авіаційного полку, що загинули в боях Великої Вітчизняної війни біля селища Троєщина (кладовище с. Троєщина).

Монумент на кладовищі с. Троєщина, фото 2015 р.

Вигурівське

В 1981 році почалося руйнування села Вигурівщина. На його місці мали звести найбільший з житлових масивів міста. Від знесення зберігся лише прадавній куток Кучанський (бере початок від літописного Городця), разом зі стародавнім кладовищем (вул. Довженка – вул. Димитрова). Ще в 1943 році перед наступом радянських військ поліцаї спалили села Троєщина та Вигурівщина, а людей вигнали в ліс, тому усі тутешні поховання – післявоєнні. В 1953 році було встановлено пам'ятник загиблим воїнам-односельчанам. “Сини Вигурівщини та Троєщини, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни 1941-1945 р.” Вже за часів Незалежності, до 50 річниці закінчення війни, коштом колишніх мешканців його доповнили списком загиблих 190 вояків. Територія кладовища 0,79 га, 337 поховань. За інформацією від видатного некрополознавця Л.Проценко, у Вигурівщині був ще один цвинтар. Він знаходився у

північній частині села, що звалася Хутір, в межах вулиць Артема і Піщаної – сучасна прив'язка вул. Теодора Драйзера. Кладовище ліквідовано рішенням міської ради за № 645 від 20.04.1981 під житлову забудову.

Кладовище с. Вигурівщина, фото 2015 р.

Дарницьке

В ніч с 7 на 8 квітня 1944 року залізнична станція “Дарниця” зазнала масованого бомбардування з повітря. Авіаналіт німців відбивав зенітний дивізіон Війська Польського. Під час бою було вбито 43 захисники Дарниці, 7 зникли без вісті. Загиблих поховали на братській могилі, за 1 км від станції, неподалік Позняківського кладовища. В подальшому на цій ділянці ховали і вояків РККА (533 бійці). На честь

воїнів-зенітників тут встановлено гармату КС-12 калібром 85 мм. З 1947 по 1970 роки кладовище було відкрито для цивільних поховань. Площа 9 га, кількість поховань на 2001 р. – 11055. За словами жителів району, кладовище планували знести в 1990-ті роки задля будівництва автомобільної дороги, але втрутилось посольство Польщі й завадило руйнуванню. В 2009 році на Дарницькому цвинтарі зведено дерев'яний храм на ім'я великомучениці Раїси Олександрійської.

Військові поховання, фото 2016 р.

Зенітна гармата КС-12, фото 2016 р.

Дарницького лісництва (23 км. Бориспільського шосе)

Виникло у 1934 році внаслідок нещасного випадку. Пастух із Західної України, що оселився в Тростянецькому лісництві, був забитий до смерті бугаєм-биком. Небіжчика поховали на території селища, на узліссі. В жовтні 1943 року поховання були знищені внаслідок пожежі. Наразі тут нараховується близько 100 могил. Найдавніші надгробки датовані початком 1950-х рр. Збереглося понад 10 дерев'яних хрестів.

Поховання Дарницького лісництва, фото 2017 р.

Биківнянське

Цвинтар селища Биківня. У 1934 році дане селище було включено до міської смуги. Достеменно невідомо, чи таємно ховали на місцевому кладовищі закатованих політв'язнів, так, як це було у сусідньому лісництві. За інформацією адміністрації кладовища воно було закладено в 1912 році, але на трьохверстовій мапі Шуберта 1868 року воно вже було позначене. Найстаріші поховання датуються 1920-ми роками, але самі надгробки збудовані значно пізніше. Основна маса могил відноситься до 1960-х рр. Площа кладовища: 3,221 Га. Офіційно закрито рішенням Київради № 192 від 22.02.1988, разом з тим, тут ховають і сьогодні.

Схема Биківнянського кладовища, фото 2017 р.

Бортничанське

За деякими даними, кладовище в Бортничаях виникло ще у XVII столітті. Найстаріше із виявлених поховань датується роками Голодомору 1932-1933 рр. Чимало надгробок часів Другої світової, але переважна більшість могил відноситься до 1960-1990-х рр. Збереглося близько десяти старовинних дерев'яних хрестів.

Меморіал на Бортничанському кладовищі, 2017 р.

Кладовище біля ТЕЦ-6.

Знаходиться на відстані 400 метрів на північний схід від ТЕЦ-6, між урочищами Келійки і Ковпитська Казарма. Приналежність до жодного з навколишніх селищ не з'ясована. Кладовище вочевидь з'явилося під час Другої світової війни, коли тут поховали перших загиблих бійців. Нараховується близько 40 поховань, частина яких занедбана, але час від часу тут продовжують ховати людей.

Поховання часів Другої світової, фото 2015 р.

ДОВОЄННА ЖИТЛОВА ЗАБУДОВА

На відміну від правобережної частини Києва, де капітальне житлове будівництво відновилося з 1925 року, на лівому березі цей процес розпочався пізніше. Фактично, до середини 1930-х років на лівому березі так і залишалася стара одноповерхова забудова, здебільшого ще часів Російської імперії, частково 1920-х років.

Це підтверджу і тогочасна статистика. Так, у 1935 році в районі було 2022 житлових будинки (без урахування тих, що були у дачних домоволодіннях) площею 91 тис. кв. м. З них: цегляних – 11 площею 1,0 тис. кв. м; дерев'яних – 1983 площею 87 тис. кв. м.

Ситуація почала змінюватися лише із перенесенням столиці з Харкова до Києва і початком масового промислового будівництва на лівому березі Києва.

7 серпня 1935 року Київська міська рада затвердила Генеральний план розвитку столичного Лівобережжя, розроблений архітекторами С. Матушевичем, М. Терпуговим та Д. Барабашем.

Забудова Лівобережжя, генплан 1936 р.

Головною ідеєю Генерального плану було поєднання у єдине ціле правобережної та лівобережної частин міста, а також планування нового району як органічної частини усього Києва. Лівобережжя мало розвиватись як промисловий район. Було виокремлено 6 промислових зон, причому 5 з них мали розташовуватись вздовж залізниць. Текстильна промисловість як така, що споживала багато води, мала зосереджуватись недалеко від Дніпра. Загальна площа цих 6 промислових зон становила 900 га. На ділянці між Наводницьким та залізничним мостами було заплановане влаштування промислових причалів, затонів для зимової стоянки кораблів, пасажирських пристаней та прокладення каналів для підведення води для потреб промислових підприємств. Цими ж каналами визначалася можливість курсування річкового трамвая.

Було заплановано будівництво житлових масивів із 4-5 поверховою житловою забудовою, розрахованих на проживання 150 тисяч осіб (а загалом планувалося, що у 1946-50 роках у Дарницькому районі мешкатиме вже 250 тисяч осіб). Згідно із Генеральним планом, на житлових масивах Дарницького району передбачалося збудувати 28 шкіл, 3 технікуми та 3 фабрично-заводських училища, у кожному житловому кварталі мали бути влаштовані дитячі садки та ясла. Культурна сфера мала бути представлена 4 кінотеатрами, 6 будинками культури, а також драматичним театром, музеєм та бібліотекою. Також планувалося збудувати станцію швидкої допомоги, 3 лікарні, 5 поліклінік та мережу медпунктів, а також 4 заготівні аптеки.

Планувалося збудувати фабрики-кухні, 3 хлібзаводи, молокозавод, завод прохолодних напоїв. Сфера громадського харчування та торгівлі мала бути представлена мережею зразкових їдалень та кафе-ресторанів, 3 універмагами та мережею магазинів. Планувалося влаштування 2 базарів – по одному у північній та південній частинах району.

Не було забуто і про рекреаційну зону. По-перше, планувалося збереження лісових масивів між промисловими та житловими зонами, по-друге, на зону відпочинку мала перетворитися Передмостова Слобідка. У південній частині острова мали розташуватися виставкові павільйони та торговельні заклади. У північній частині острова мав розміститись гідропарк і будинки для одноденного відпочинку. Неподалік від ст. Дарниця мав бути влаштований районний парк культури площею 185 га.

Окрім того, вздовж Дніпра планувалося створити штучні канали для підприємств водного транспорту, збудувати яхт-клуби, розмістити зони відпочинку на воді.

Планувалося розширення Броварського та Наводницького шосе до 75 метрів, будівництво нового Наводницького мосту. До речі, саме у Генеральному плані 1935 р. вперше була озвучена ідея влаштування автомобільно-залізничного Дарницького мосту. Вулиці проектувалися шириною від 24 до 75 метрів, мали бути обсажені деревами, окрім того, облаштовувались бульварними смугами. Покриття для більшості вулиць визначався асфальт.

Новим адміністративним центром мала стати Нова Дарниця. Композиційною основою району мала бути нова площа, з трьох боків оточена будинками районної ради, профспілкових організацій та господарських організацій і готелю. З четвертого боку проектувався вхід до районного парку культури.

Виконання цього Генерального плану за основними показниками було розраховано на 10–15 років.

З запланованого було частково здійснено забудову селища ДВРЗ та мікрорайону Соцмісто, розпочато забудову селища гумово-регенераторного заводу, збудовано промислові об'єкти на ділянках між житловою зоною та лісовими масивами. Було збудовано нові школи (їх кількість зросла на 10), медичні установи, торговельні заклади, 2 клуби.

Проте на момент початку війни велика кількість житлових будинків, здебільшого на Соцмісті, залишались недобудованими. Не встигли розпочати створення зони відпочинку на Передмостовій Слобідці, так і залишилися у проектах штучні канали, яхт-клуби, музей, театр, більша частина клубів та шкіл...

Напередодні визволення Києва, восени 1943 року, більшість збудованого до війни було спалено, зруйновано, знищено.

15 вересня 1943, коли керівники нацистських військ усвідомили, що Лівобережжя втримати не вдасться, вони вирішили застосувати тактику «випаленої землі». У своїх спогадах після війни фельдмаршал Е. фон Майнштейн писав, що «в зоні 20–30 км перед Дніпром було зруйновано, знищено або вивезено у тил все, що могло допомогти противникові негайно продовжити свій наступ на широкому фронті по той бік річки...».

Спеціальні підрозділи ретельно, зі знанням справи виконали цей наказ. Протягом тижня, починаючи з 19 вересня, всі населені пункти Київського Лівобережжя були спалені. Останніми в ніч з 25 на 26 вересня запалили Передмостова Слобідка та селище на Трухановому острові.

На момент визволення Києва 6 листопада 1943 року з 4000 житлових будинків на лівому березі залишилося лише 242: переважно в

Осокорках, Биківні, Старій Дарниці та на хуторі Шевченка. Тобто частково збереглася лише приватна одноповерхова забудова. Усі багатоквартирні житлові будинки на 2, 3, 4 поверхи, клуби, медичні установи, школи було частково або повністю зруйновано. Тож по війні архітектурний літопис лівобережжя фактично довелося починати з чистого аркуша...

Селище ДВРЗ

23 лютого 1934 року було затверджено план будівництва Дарницького вагоноремонтного заводу. Будівництво йшло швидко – у серпні 1935 року завод вже прийняв перші вагони для ремонту, а остаточно будівництво заводу було завершено 1937 року.

Будівництво вагоноремонтного заводу викликало необхідність будівництва житлових будинків для будівельників та робітників заводу.

Житлове будівництво здійснювалося в межах кошторису на промислове будівництво. Спочатку Цивільбудпроект розробив проект забудови селища ДВРЗ. Згідно з цим проектом було розпочато забудову першого кварталу селища 2-поверховими житловими будинками. Першим був будинок за сучасною адресою вулиця Алма-Атинська, 105/2 – його завершили у грудні 1934 р. За тим же проектом було збудовано і 2-поверхівки вздовж вулиці Волховської. Проте цей проект одразу зазнав критики: «Цей проект трактував будівлі здрібнено, не враховуючи внутріквартального благоустрою. Зовсім не був продуманий силует вулиці, в результаті проект не створював ансамблю нового соціалістичного містечка. Надалі проект містечка було цілком перероблено, крім закладеної вже частин першого кварталу». У 1935 р. за новим проектами архітектора Б. Прицкера та інженера І. Гіммельфарба почали зводити селище для працівників Дарницького вагоноремонтного заводу.

Автори проекту визначали майбутнє населення селища у 20 тисяч мешканців і 180 тисяч квадратних метрів житлової площі. Головна вулиця у проекті названа «Південна». Проект передбачав можливість влаштування на вулиці 2 проїзних частин, трамвайну лінію, бульвар та що найбільш цікаво, велодоріжку. Напевно це перший проект влаштування велодоріжки у місті.

Головна вулиця мала бути забудована 4-поверховими житловими будинками та рестораном-готелем у глибині кварталу. Він повинен був мати 6-колонний портик і сполучатись напівкруглою легкою колонадою із 4-поверхівками, що стояли вздовж вулиці.

У 3-поверхових будинках влаштовувалося пічне опалення, у 4-поверхових – центральне водяне. Передбачалося гаряче водопостачання, прокладення водогону та каналізації. Окремо було виділено квартал для медичних установ з парком для хворих, ділянку для школи зі спортивним майданчиком та майстернями. На червень 1935 року були здані в експлуатацію 6 2-поверхових будинків першого кварталу (вздовж сучасної вулиці Волховської), до кінця літа 1935 року було заселено 2 будинки монтажників готельного типу на 80 осіб кожний (вздовж сучасної вулиці Інженера Бородіна), а до кінця 1935 року було завершено будівництво 6 3-поверхових житлових будинків (вздовж сучасних вулиць Інженера Бородіна та Макаренка), збудовано клуб (відкрився 1 травня 1935 р.). 1936 року було збудовано школу та 3 і 4-поверхові житлові будинки вздовж Шосе ДВРЗ (тепер вулиця Алма-Атинська). З'явився і дитячий садок-ясла. На «Північній» вулиці було збудовано лазне-пральний комбінат з пропускнуою спроможністю 110 осіб на годину та 1250 кг білизни за зміну. Загалом було збудовано понад 20 житлових будинків, школу, дитячий садок-ясла, клуб, лазне-пральний комбінат. Декілька будинків було збудовано окремо від основної групи забудови, у південній частині селища – ці будинки будувалися поза проектом забудови селища ДВРЗ.

Квартал в межах вул. Алма-Атинської і Волховської. Адреса 4-поверхівки ліворуч - Алма-Атинська, 103/1. Фото 1936 р.

1939 року у селищі ДВРЗ мешкало 3581 мешканців.

Фактично єдиною вулицею селища було Шосе ДВРЗ, незважаючи на те, що забудова простягалася далеко вглиб від шосе, селище не було розплановане на вулиці. Тому нумерація забудови була наскрізною і показувала порядок забудови.

Восени 1943 року, при відступі німецьких військ, усю забудову селища ДВРЗ було спалено. Згоріла школа, дитячий садок, житлові будинки, було зруйновано клуб.

По війні, у 2-й половині 1940-х-на початку 1950-х років більшість будівель селища ДВРЗ було відновлено (не відновлено було лише клуб та декілька житлових будинків).

Сьогодні у селищі ДВРЗ збереглися 23 довоєнні будівлі – з них 21 житловий будинок та 2 громадські будівлі (школа та дитячий садок). Більшість будівель розташовані вздовж вулиці Алма-Атинської та у кварталах, обмежених вулицями Волховською, Інженера Бородіна, Макаренка та Алма-Атинською. Декілька будинків розташовані у південній частині селища, на стику вулиць Алма-Атинської та Машиністівської.

Проект забудови селища ДВРЗ передбачав спорудження понад 20 житлових будинків (2, 3 та 4-поверхових), школи, дитячого садка та клубу.

Будинок на вулиці Алма-Атинській, 99/2 (1936 рік; відбудований у 1949-1950 роках). Фото 1950-х рр.

Будинок на вулиці Алма-Атинській, 105/2 (1935 рік), фото 2017 р. Це перший капітальний будинок селища ДВРЗ, найстаріший з будинків селища. Фасад колись прикрашав годинник, від якого зберігся кронштейн. Будинки на вулиці Волховській, 4, 6, 8, 10, 12 збудовані 1935 року за тим же проектом і нічим не відрізняються від цього першого будинку.

Будинок з годинником і його "близнюки" по вул. Волховській. Фото 1950-х рр.

*Будинок на вулиці Алма-Атинській, 111 (1936 рік).
По війні відбудовано, фото 2015 р.*

*Будинок на вулиці Алма-Атинській, 115 (1936 рік).
З усіх 4 довосних 4-поверхівок селища ДВРЗ чи не найкраще зберіг первісний
вигляд. Будівля є давно відселеною, перебуває в аварійному стані, фото 2017 р.*

Будинки на вулиці Волховській, 3 та 5 (1935 рік), фото 2015 р.

Будинок на вулиці Макаренка, 6 (1935 рік). Сусідній будинок №4 на вулиці Макаренка є повним «близнюком» цього будинку, фото 2017 р.

Будинок на вулиці Інженера Бородіна, 7/10, фото 2017 р.

Будинок на вулиці Інженера Бородіна, 9, фото 2017 р.

Будинок на вулиці Інженера Бородіна, 10/8 (1935 рік). №12 збудований за тим же проектом 1935 року і нічим не відрізняється від нього, фото 2017 р.

Будинок на вулиці Алма-Атинській, 36, фото 2017 р.

Гуртожиток на вулиці Алма-Атинській, 36-А, фото 2017 р.

Соцмісто

У лютому 1936 року розпочалося будівництво фабрики «Київволокно» та Тонкосуконного комбінату (згодом – «Шовкобуд», Дарницький шовковий комбінат). Через це було закрито Артилерійський полігон та військове містечко при ньому. Саме на місці колишнього військового містечка було заплановано розмістити селище будівельників та працівників фабрики «Київволокно» та Тонкосуконного комбінату – єдине робітниче селище для працівників декількох підприємств.

Впродовж січня-березня 1936 року було збудовано гуртожитки на 1000 осіб. Наприкінці 1936 року за проектом архітекторів М. Холостенка та В. Кисилевича розпочалося спорудження житлового мікрорайону «Соцмістечко» (або «Соцмісто») з розвинутою інфраструктурою. Населення мікрорайону після завершення будівництва мало становити 12 тисяч осіб.

До 1941 року було збудовано близько 40 будівель – з них близько 30 житлових, переважна більшість яких були 2-поверховими і лише невелика кількість – 3-4-поверховими. Інші будівлі – 3-поверхова школа, дитячі садки та ясла (щонайменше 4), будівлі громадського призначення. Частина будівель громадського призначення будувалися силами самих підприємств, робітники яких мешкали у мікрорайоні. Так, Шерстьбуд (Київволокно) збудував клуб, амбулаторію, овочесховище та друкарню, а Шовкобуд звів дитячий садок і школу.

Населення 1939 року становило 6536 осіб. Частину житлових будинків так і не встигли добудувати до початку війни.

Оскільки забудову мікрорайону завершити не встигли, вона не була цілісною. Забудова розміщувалася трьома «групами» - найбільш компактно була забудована частина Соцміста в межах сучасних вулиць Гната Хоткевича, Червоногвардійської, Миколи Лебедева та Попудренка. Частина забудова розташовувалася вздовж (або поряд) великої осьової вулиці, що проходила південніше сучасного бульвару Верховної Ради. Ще одна невелика група забудови розташовувалася в межах сучасних вулиць Будівельників, Краківської, Бажова, Попудренка. Тут переважали 3-4-поверхівки. У кварталі між сучасними вулицями Будівельників, Попудренка, провулку Будівельників та вулиці Червоноткацької розташовувалася 3-поверхова школа. На жаль, більшість житлової та громадської забудови (зокрема і школа) «Соцміста» загинула восени 1943 року, коли при відступі нацистських військ масово знищувалася забудова прилеглої до Дніпра смуги лівобережжя. Майже усю зруйновану забудову по війні не було відновлено, натомість з кінця 1940-х-початку 1950-х років почалася нова забудова цього мікрорайону, що набула масового характеру вже у 1950-60-х роках. При цьому місцевість було і частково переплановано. Лише поодинокі будівлі було відбудовано, іноді зі зміною оздоблення фасаду. Насьогодні в межах мікрорайону «Соцмісто» збереглося 9 довоєнних будівель. 4 з них використовуються як житлові, 5 – як громадські будівлі.

Початок будівництва на Соцмісті, фото середини 1930-х рр.

Будинок на бульварі Верховної Ради, 13. Призначався для ІТР гумовогенераторного заводу. 4-поверховий житловий будинок з 5-поверховою бічною прибудовою, з елементами конструктивізму. Побудований у 1940 році. Під час війни зазнав часткових руйнувань, по війні був відновлений, фасад значної переробки не зазнав, фото 2017 р.

Будинок на вулиці Краківській, 28-Б, фото 2017 р.

Будинок на вулиці Краківській, 28-А, фото 2017 р.

Будинок на вулиці Краківській, 24, фото 2017 р.

Будинок на вулиці Краківській, 5. 4-поверховий житловий будинок СК-3 з 6-поверховою наріжною «вежею». Побудований вочевидь у 1936-40 роках. Під час війни зазнав часткових руйнувань, по війні був відновлений, фасад зазнав незначної переробки. Фото 2017 р.

Будинок на вулиці Попудренка, 18 (СК-1). 1940 рік. Фото початку 1960-рр.

Нова Дарниця

Нова Дарниця на момент початку війни залишалася здебільшого районом із дачною 1-поверховою дерев'яною забудовою, посеред якої подекуди височіли громадські будівлі (школи, дитячі садки).

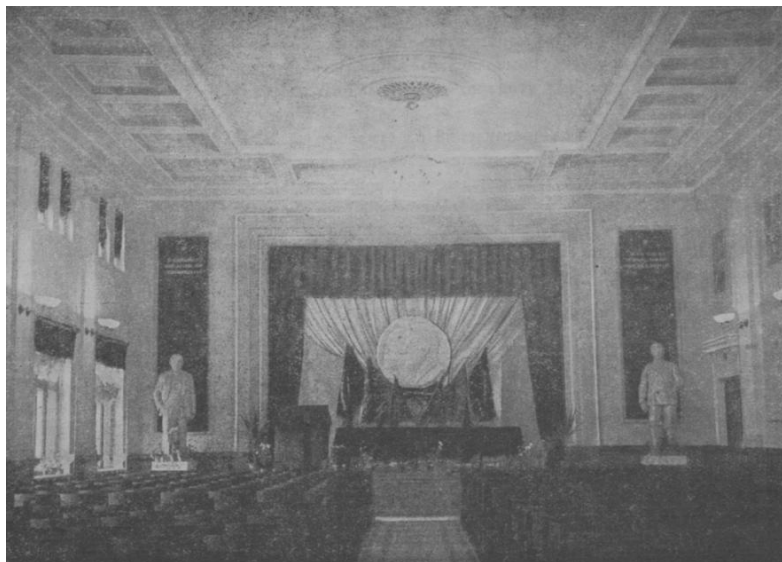
До війни у Новій Дарниці було споруджено дуже мало 2-поверхових будинків – 2 вздовж вулиці Сімферопольської і 4 у селищі Дарницького м'ясокомбінату. Будинки на вулиці Сімферопольській було зруйновано під час війни.

Будинок пропаганди та агітації у Новій Дарниці

На вулиці Заслонова, 16, де зараз знаходиться Дарницький РАГС, перед війною було збудовано будинок пропаганди і агітації. В ті часи, за умов відсутності телебачення, важливим каналом масової пропаганди, окрім радіо та газет, були збори та лекції, що вимагали зали зібрань. Оскільки в районі подібні зали зібрань були відсутні, для цього було збудовано окремих будинок. Невідомо, хто був автором початкового проекту будинку. Про автора в пресі тих часів лише згадувалось, що це був некваліфікований фахівець, що розробив невдалий проект. Конкретні хиби проекту також не згадувались. Будівництво було передане архітектору Грицаю, який, в умовах вже розпочатого будівництва, перероблював проект.

Дарницький будинок пропаганди і агітації, фото 1940 р.

Дарницький будинок пропаганди і агітації. Зал засідань, фото 1940 р.

Дарницький будинок пропаганди і агітації. Фойє, фото 1940 р.

Будинок пропаганди та агітації частково одноповерховий, частково двоповерховий. Частина вікон другого поверху насправді були вікнами зали засідань, що мала подвійну висоту. Таким чином, зала засідань не проявлялася в екстер'єрі будинку. Зала була розрахована на 450 осіб. Будинок було збудовано зі світлої силікатної цегли без тинькування, що властиво будівництву в останні передвоєнні роки. Зовні будинок майже не мав декорацій, окрім двох прямокутних колон біля входу, невиразних карнизів та балюстради на балконі другого поверху.

Відбудований РАГС, фото 2016 р.

Натомість, інтер'єр будинку був багато прикрашений пілястрами та кесонуванням стелі, декорованими люстрами та живописом. Головним приміщенням будинку була зала засідань площею 450 кв. м. Президія зали була з боків оточена триметровими статуями Леніна і Сталіна. Над кожною зі статуй на стіні на червоному тлі гобелену були написані відповідні цитати. Зала мала одностороннє освітлення зі східної сторони, що компенсувалося світлим кольором стін та великою кількістю джерел штучного освітлення. Відсутність вікон з західного боку давала можливість розширення будинку у той бік та надбудови другого поверху над одноповерховою частиною.

Будівля постраждала у 1943 р., відбудована на початку 1960-х рр. для ресторану “Маяк” – першого подібного закладу на Лівобережжі міста. Існував проект реконструкції споруди під молоде кафе архітектора С.Миргородського. У 1978 р. ресторан закрито і через два роки будівлю реконструйовано для Дарницького РАГСу.

Рембаза

Зародження селища при майбутньому військовому підприємстві почалося 1932 року на східній околиці Нової Дарниці. Через 5 років було закінчено будівництво автобронетанкового заводу. Було збудовано житлові будинки для працівників, лікарню на 25 ліжок, клуб. На жаль, відомостей про селище автобронетанкового заводу майже немає, невідомо, яку кількість житлових та громадських споруд було збудовано. Забудова знищена восени 1943 року. По війні щонайменше 3 житлових будинки та клуб було відновлено. При цьому торці та частково фасади будинків прикрашено елементами оздоблення. Один з відбудованих будинків у 1990-х роках зруйнували (на його місці – висотний житловий будинок). Збереглося 2 4-поверхових житлових будинки та колишній клуб. Крім цього частково збереглася забудова 1930-х років з тутешніх військових частин.

Будинок на вулиці Бориспільській, 36. Сусідній будинок №38 є повним «близнюком» цього будинку, фото 2016 г.

Казарма військової частини по вул. Бориспільській, 17. На фасаді будинку дата побудови – 1938 рік. Фото 2017 р.

МАЛОПОВЕРХОВА ЗАБУДОВА. СЕЛА І СЛОБІДКИ

Березняк хутір

(Березнік, Зательбін Березняк) – колишнє селище на північно-західному березі озера Тельбін. Вперше згадується у земельних актах за 1883 рік (5 дворів). Згадується як поселення неподалік від Кухмістерської (Печерської та Дубової) слободи та місцевості Вербки. В подальшому Кухмістерська слобода фактично поглинула хутір Березняк, в якому наприпочатку 1930-х рр. вже нараховувалось 7 вулиць, 200 жителів та 43 двори. Німецький план 1943 року подає 4 вулиці – Шевченка, Заозерна, Залізнична, Короленка. За даними перепису 1951 року – 374 жителі, 56 будинків. Хутір дав назву великому житловому масиву Березняки, в процесу побудови якого був повністю знесений.

Озеро Тельбін в районі хутора Березнік, фото 1950-х рр.

Биківня

Хутір Биківня на 14-15-му кілометрах Чернігівського шосе вперше згадується у 1850-х рр. Володимир Приходько у книзі «ДВРЗ» пояснює походження назви хутора так: «Колись на шляху до Києва існувала болотиста ділянка дороги, яку важко було подолати кіньми. Тоді замість коней впрягали биків, які там саме для цього утримувались. Від того й пішла Биківня». На карті околиць Києва 1850-х рр. позначено казарму Биківня (лісова сторожка), корчму Биківське (Биківські), болото Биківське.

*Один з небагатьох довоєнних будинків Биківні, що зберігся. Вул. Кузбаська, 9.
Фото 2017 р.*

Одна з перших документальних згадок про Биківню міститься у книзі «Списки населенных мест Российской империи. Черниговская губерния», де наводяться дані про населені пункти на 1859 р. У 1859 р. хутір Биківня, козачий при колодязях, мав 3 двори, 9 мешканців. 1897 р. у Биківні - 35 жителів. 1926 рік – 152 мешканці, 32 двори. Поселення не було розплановане. У 1930 р. Биківню включено до миської смуги. Указом Президії Верховної Ради УРСР від 20 жовтня 1938 р. хутір Биківня був включений до складу міста Києва і увійшов до складу Дарницького району. 1939 р. мешкало 536 мешканців, 1951 р. селище мало 165 дворів, мешкало 923 мешканці.

Довоєнна забудова майже не збереглася (дивом вціліло лише декілька будинків). Сучасне планування Биківні з 1950-х рр. Включає 18 вулиць і провулків, забудованих приватними будинками, здебільшого у 1950-1970-х рр. із вкрапленнями багатоквартирних будинків 1950-1980-х рр. З півночі до Биківні прилягає селище Радистів (збудоване у 1950-х рр.). В наш час Биківня налічує близько 500 будинків, понад 5000 мешканців.

Бортничі

Село Бортничі вперше згадується в 1508 р. як бортна земля, яку її власник королівський толмач (перекладач) Солтан Албеєв продавав Микільському монастирю. Назва походить від давньослов'янського

слова «бортъ» — дуплисте дерево, в якому гніздилися бджоли. Відтоді до 1786 р. Бортничі та навколишні землі належать Микільському монастирю. Не пізніше 1751 р. у селі було збудовано церкву. 1781 р. у Бортничих було 72 хати.

Старий дерев'яний ганок, вул. Мостова, 58. Фото 2017 р.

За описом 1786 р., монастирю у Бортничих належали шинок, заїжджий двір з хатами та будівлями, водяний млин на р. Млинній, хутір Тростянецький з будівлями та пасікою, рибні лови на р. Млинній, озера Плоське, Піщане, Святище, сіножаті, 20 ланів орної землі та 4 гаї. 1786 р. Бортничі перейшли з монастирського володіння у державну власність. 1787 р. тут мешкало 296 осіб, «різного звання казенні люди та козаки». Входило до складу Київського полку Київської губернії (1708-1781 рр.), Київського намісництва (1781-1796 рр.), Чернігівської губернії (1796-1923 рр.). 1859 р. у селі Бортничі казенному і козакому було 159 дворів, мешкало 833 мешканці. 1926 р. – 573 двори, 2652 мешканці. 1932 р. - 741 двір, 3229 мешканців. Під час голодомору 1932-1933 рр. загинуло 1430 бортничан – 44% населення села. 1972 р. населення Бортничів – 5510 мешканців.

21 грудня 1987 р. здобуло статус селища міського типу. 26 серпня 1988 р. селище міського типу Бортничі було включено до складу Харківського району міста Києва (тепер – Дарницький район). 1993 р.

у Бортничих мешкало 17, 5 тис. мешканців, налічувалося 2417 малоповерхових садиб. З 1905 р. на місці лісових вирубок, на північний схід від «старої» частини Бортничів, де налічувалося близько 10 криволінійних вулиць, сформувалася нова частина села із регулярним плануванням вуличної сітки (загалом близько 30 вулиць). У 1940-1950-х рр. село розширилося на схід (виникло ще близько 30 вулиць). Відтоді Бортничі складаються з двох частин, відокремлених одна від одної озером Заплавне і сполучених між собою двома вулицями – Березневою (з півночі) та Лермонтова (гребля через озеро). Дві частини села мають відмінне планування та забудову. У «старій» частині збереглося багато хат 1920-50-х рр., архітектура яких характерна для сіл південної Чернігівщини, забудова «нової» частини – це здебільшого приватна забудова 1940-1980-х рр. (хоча епізодично трапляються і будинки 1920-1930-х рр.), а також багатоповерхова забудова 1970-2010-х рр. і квартал промислової зони (між вулицями Автотранспортною, Переяславською, Промисловою та Промисловим провулком).

Налічується понад 60 вулиць та понад 30 провулків. Село історично поділялося на багато кутків. У найстарішій частині села було 6 кутків – Березняки (вулиця Гоголя), Вигін (вулиця Млинна, середня частина вулиці Крилова), Мостова (назва збереглася в однойменній вулиці), Орохів (вулиця Березнева), Став (кінець вулиці Левадної). У «новій» частині Бортничів було 7 кутків – Борова (назва збереглася в однойменній вулиці), Гаті (вулиця Лермонтова), Гора (район вулиць Кирила Осьмака, Медоносної, Трипільської), Демидівка (найновіша, східна частина Бортничів, назва від однойменної річки, що протікала повз), Каланчак (вулиця Челюскінців, Луговий провулок), Ковбасини (кінець вулиці Заплавної) та Угольня (вулиця Польова).

Воскресенська слобідка

(Губернаторська) слобідка виникла як селище при Хрещатицькому перевозі через Дніпро в XVII сторіччі. В 1858 році тут вже було 83 будинки, кількість яких подвоїлась до кінця сторіччя. 1885 - відкрита земська школа. Створений в 1931 колгосп "Червоний Незаможник", пізніше перейменований "імені 1 Травня", був закритий через рік. Сільська школа отримала міську нумерацію - № 117. У Воскресенці було створено клуб (відкритий 1939 р. у приміщенні храму), відкрито медпункт. Максимальна кількість жителів зафіксована напередодні Другої Світової – 1403 особи. Спалено під час бойових дій, відбудова та електрифікація жител здійснена до кінця 1940-х рр. У 1950-х рр. була зведена нова слобідська школа № 120, яку згодом

перепрофілювали під будинок піонерів. З кінця 1970-х рр. починається планомірне знесення села під забудову житлового масиву Серова-Райдужний. До сьогодні збереглася лише одна слобідська вулиця (Марка Черемшини), що пролягає вздовж західного берега озера Райдужного. За словами старожилів, щовесни тутешні будинки заливало водою, і люди жили на горищі.

Воскресенська слобідка. Вул. Задніпровська, 6. Нині тут багатоповерховий паркінг (Радужна, 25-А). Фото 1960-х рр.

Рештки Воскресенської слобідки на тлі багатоповерхівок Райдужного масиву, вул. Марка Черемшини, фото 2016 р.

Вигурівщина

Вигурівщина – одне із найдавніших навколокиївських поселень. Предтечею Вигурівщини є Городець Пісочний, вперше згадуваний у записі 1026 р. У подальшому він згадувався ще 7 разів у літописах XI-XII століть. Тут проходили зустрічі князів, згодом князь Юрій Долгорукий заснував свою резиденцію Рай (Радосинь). З XII-XVI ст. відоме як Милославичі (Милославщина), родове гніздо князів Милославських. Тут також знаходилася резиденція литовських князів. У Милославичах існував дерев'яний замок. Збереглося городище руського Городця Пісочного.

Назва Вигурівщина з'явилася вперше, за однією версією, 1572 р., коли поселення було подароване Яном Вигурою Михайлівському монастирю. За іншою, назва з'явилася 1607 р., коли Станіславу Вигурі було надане у володіння село Милославичі. 1708 р. у селі було побудовано церкву (1876 р. замінена новою). 1766 р. у селі було 42 двори, мешкало 409 мешканців, 1859 р. – відповідно 83 двори та 623 мешканці. 1897 р. – 274 двори, 1498 мешканців. 1926 р. – 543 двори, 2493 мешканці, 1932 р. – 585 дворів, 2732 мешканці. Голодомор 1932-1933 рр. забрав життя 350 вигурівців. 27 вересня 1943 р. село було спалене при відступі нацистських військ (є відомості, що безпосередньо здійснювали спалення місцеві поліцаї), при цьому усіх вигурівців було заздалегідь вигнано з села у навколишні ліси. Було спалено і церкву.

У 1-й половині XX ст. село значно розширилося на схід, майже досягнувши місцевості Куликове. 1981 р. у селі було 1500 дворів, мешкало 5 тисяч осіб. Налічувалося 51 вулиця, назви яким було надано 1965 р. Село складалося із 5 кутків - Кучанський, Мигашків, Оболоння, Хутір і Квартал. Куток Кучанський (найдавніша частина села) розташовувався у північно-західній частині села і межував із сусіднім село Троєщина (межа проходила по Троєщинській школі). Куток Мигашків розташовувався в західній частині села, в районі сучасних вулиць Каштанової та Архітектора Ніколаєва. Куток Оболоння — на півдні села у районі початку нинішньої вулиці Закревського. Куток Хутір був найвіддаленішою частиною села на півночі, в районі нинішньої вулиці Теодора Драйзера. Куток Квартал розташовувався на східній околиці села, межуючи із місцевістю Куликове. Оскільки село було спалене у 1943 р., забудова була здебільшого представлена будинками 1940-1960-х рр. із вкрапленням відбудованих довоєнних будинків. 1982 р. село Вигурівщина було включене до складу Києва. Але ще 1981 р. починається знесення села задля будівництва нового житлового масиву Вигурівщина-Троєщина.

*Вид на Вигурівцину з вул. Сєрова під час водопілля.
Фото 1970 р.*

Сільський магазин напередодні знесення. Фото 1984 р.

Першим було знесено куток Хутір – 1981 р., куток Оболоння знесено 1982 р., куток Мигашків відселено наприкінці 1982 р., знесено 1983 р., південну частину кутка Кучанський знесено 1984 р., більшу частину кутка Квартал знесено наприкінці 1980-х рр. Важливі установи, що не збереглися: школа (згодом взуттєва фабрика). Від забудови Вигурівщини збереглися лише північна частина кутка Кучанський з 8 вулицями (125 будинків) та частково 2 вулиці кутка Квартал (5 будинків). Збережена забудова села Вигурівщина – здебільшого цегляні приватні будинки 1950-1970-х рр. та поодинокі дерев'яні довоєнні будинки.

ДВРЗ

До війни селище ДВРЗ складалося із двох частин – північної, забудованої виключно багатоповерхівками і південної, що була забудована переважно приватними будинками (тут було лише 2 багатоквартирних гуртожитки). Приватна забудова існувала вздовж парного боку Шосе ДВРЗ (тепер вулиця Алма-Атинська) у кварталі між сучасними вулицями Машиністівською та Олекси Довбуша та вздовж непарного боку Шосе ДВРЗ у кварталі між сучасними вулицями Сеноманською та Олекси Довбуша. Тут було близько 25 приватних будинків, частина їх була дерев'яними, деякі – цегляними. Більшість цих будинків було зруйновано або пошкоджено восени 1943 р. Частину будинків по війні було відновлено.

Будинок на вулиці Алма-Атинській, 40 – один із небагатьох збережених зразків довоєнної малоповерхової забудови ДВРЗ. Фото 2017 р.

Проте масова приватна забудова ДВРЗ починається вже по війні, на межі 1940-1950-х рр. На місці соснових лісів виникає великий масив індивідуальної забудови.

Так, 1951 р. з 5856 мешканців ДВРЗ 1700 проживали у приватних будинках, яких налічувалося 250.

Спочатку нові вулиці мали номері назви (Нова 614-та та інші), у 1953 та 1955 рр. цим вулицям було присвоєно нові назви. Загалом виникло 28 нових вулиць, 21 з яких забудовані виключно одноповерховими індивідуальними будинками, а ще 6 забудовані як малоповерховими, так і багатоповерховими будинками. Уся приватна забудова селища ДВРЗ збереглася.

Прикметно, що серед малоповерхової забудови ДВРЗ 1940-1950-х рр. багато дерев'яних будинків. Тому забудова виглядає дещо старішою, ніж вона є насправді.

Зразок повоєнної приватної забудови ДВРЗ – будинок на вулиці Марганецькій, 83/1, фото 2017 р.

Красний хутір

Виник в середині 19-го сторіччя під назвою Червоний Млинок, сучасна назва від казарм військової частини, збудованої з червоної цегли (цих казарм вже не існує). Далі поселення розвивалося як виселок із села Осокорки та не значилося як офіційне поселення. Наприпочатку 1930-х років було засновано колгосп, що був підпорядкований сільраді с. Осокорки та знаходився в районі сучасної Харківської площі, приблизно на місці інституту МВС. Ліквідований в

1931 році, майже через рік після відкриття. До війни в селище відкрито дитячий садок, який з початку 1944 року був переобладнаний під лікарню, розбомблену в ніч з 6 на 7 січня того ж року. Після цього медичний заклад переїхав до Соцміста. В 1956 р. відкривається школа № 113 і на Червоному хуторі до кінця 1950-х не будувалось нічого окрім житла. Нині це одне з небагатьох селищ Лівобережжя, яке зберегло приватну забудову в майже повному обсязі. При цьому індивідуальні будинки масово оновлюються, на місці старих хат зводять котеджі, збереглося декілька довоєнних садиб. 1951 р. – 365 будинки.

Вул. Ташкентська, 5/8. За даними киевознавця Раїси Писаренко, будинок був збудований в 1932 р. Фото 2017 р.

Куликове селище

Селище Куликове виникло як відгалуження Воскресенської слободи (хутір) на північному і західному берегах однойменного болота. В 1932 році неподалік від селища виділили землю під підсобні господарства ватної фабрики та ортопедичного інституту. Населення в тому ж році – 70 жителів. Військова мапа 1937 р. подає назву хутір Воскресенської слободи. На той час тут нараховувалось не більше 10 будинків. Після Другої світової війни Куликове активно розбудовується, на місці старих хат виникає котеджне селище робітників Дарницького шовкового комбінату. В 1980-1982 рр. розплановується житловий масив, знищується близько половини

забудови. Лишилися фрагменти забудови 1950-х років в районі вулиць Мостищанської, Бігової та Яворівського провулку, а також єдина (!) закинута приватна будівля серед густої багатоповерхової забудови (вул. Курнатовського, 9-в). В деяких джерелах селище фігурує як Куликове Поле. Населення 1951 рік – 300 осіб, 52 будинки.

Єдиний будинок, що зберігся на теренах житлового масиву. Вул. Курнатовського, 9-В. Фото 2016 р.

Кухмістерська Слобідка

Вперше згадується в 1720 році в грамоті царя Петра I як власність Києво-Печерської лаври. Це була територія на лівому березі Дніпра на південь від Наводницької дороги, що веде до одного з найдавніших перевозів. Колись тут квартирували військові, а після переходу землі у володіння монастиря місце обжили Лаврські кухарі, покликані годувати численних прочан, які прибували до Києва з боку Москви. Мабуть, тоді поселення й отримало свою назву, що походило від німецького слова *Küchenmeister* - кухар. В кінці XVIII століття тут налічувалося 94 жителі в 25 будинках. Після секуляризації церковних земель у володінні монастиря залишилося тільки озеро Тельбін, земля ж перейшла в державну власність. Для ведення сільського господарства ці території не годилися, в першу чергу тому, що перебували в заплаві Дніпра і регулярно зазнавали затоплень під час

паводків. Згодом недалеко від Кухмістерської Слобідки пройшла гілка відкритої в 1868 році Києво-Курської залізниці. У 1880-1890-і роки слобідка стає одним з центрів промислового розвитку київського лівобережжя. Тут було відкрито два лісопильних заводи та склади з продажу деревини. Заводи були зруйновані під час Громадянської війни, в 1924 році один з них відновили, перейменували в "Будшлях" і підпорядкували Всеукраїнській спілці споживчої селянської кооперації. Свої функції він виконував аж до кінця 1930-х років. В середині 1920-х років населення Кухмістерської Слобідки становило 977 осіб, тут працювала школа №89. Була в слобідці й своя церква - Різдва Богородиці, служба в ній, як і в більшості київських церков, припинилася до середини 1930-х. Перед Другою світовою війною в Кухмістерська Слобідка жили вже 1771 мешканців. На німецькому плані Києва 1941 року в цьому районі показані п'ять вулиць - Червоний шлях, Комсомольська, Пролетарська, Жовтнева та Карла Маркса. Позначено тут і тартак. На більш точній німецькій карті 1943 року, крім Кухмістерської Слобідки, за озером Тельбін позначений також хутір Зательбін Березняк. Карта зафіксувала 7 вулиць – Базарна, Канівська, Кухмістерський Приплав, Кухмістерський Шлях, Трипільська, Трипільський пров., Юрія Федьковича При відступі німці спалили практично всі населені пункти вздовж лівого берега Києва, зрівняли з землею і територію Кухмістерської Слобідки. Але вже в 1951 році її населення становило 1420 осіб, хоча перші роки люди жили в землянках. Переважно більшість людей мешкали у відбудованих індивідуальних будинках, але у селищі було і 10 відомих двоповерхівок.

Колишній гуртожиток МВС, просп. Соборності, 2. Фото 2008 р.

Вид з моста Патона на Кухмістрську слобідку, вересень 1960 р.

До середини 1960-х років, до початку будівництва масиву і тотального перепланування місцевості, крім відбудованих малоповерхових житлових будинків, тут функціонували завод залізобетонних виробів, спортивна база Палацу піонерів і пост Дніпровського пароплавства. Кухмістрська Слобідка і невеличкий хутір Зательбін Березняк розділяло озеро Тельбін. Колись на східному березі озера був великий березовий гай, від нього хутір і отримав своє ім'я. Щоправда, в деяких джерелах населений пункт фігурував як Печерська слобода. Саме це селище, що в 1883 році налічувало всього п'ять дворів, дало назву майбутньому масиву-гіганту. На березі озера Тельбін, що утворює невеликий півострів, розташовувалося місцеве кладовище. Перед масштабним будівництвом іменні поховання перенесли на Дарницьке кладовище, а ті поховання, за якими давно не доглядали, варварські знищили. У 1967 році з південного боку проспекту Возз'єднання почалося будівництво нового житлового масиву Березняки. Для захисту від розливів Дніпра методом гідронамиву тутешній рельєф був підвищений на 5 метрів. Останній житловий будинок Кухмістрської Слобідки - гуртожиток працівників МВС (підрозділи, що спочатку охороняли міст Патона), було знесено в 2009 році. Двоповерховий будинок знаходився між вулицею Івана Миколайчука і проспектом Соборності (адреса Івана Миколайчука, 2-3). Тепер на цьому місці занедбаний фундамент замороженої новобудови.

Ліски

Хутір Ліски виник у 1-й чверті ХХ ст. На радянській топографічній карті 1932 р. на схід від Старої Дарниці, позначене урочище Ліски, що являло собою заболочену долину р. Дарниця. Від річки Дарниця починався великий сосновий ліс. Від розташованого неподалік лісу хутір і здобув свою назву – Ліски. Неподалік від Старої Дарниці показано невеликий хутір, що складався із 7 дворів. Але хутір не підписано, у довіднику «Населені місця Київщини. Попередні підсумки перепису 17-го грудня 1926 року» хутора Ліски немає. Схоже, хутір вважався частиною Старої Дарниці, тому його не виокремлювали у довідниках. І лише на схематичному плані Києва 1935 р. підписано хутір Ліски. Проте при перепису населення, що відбувся 17 січня 1939 року, хутір не було виокремлено в окремий населений пункт. Хутір розташовувався в районі сучасної вул. Вільнюської. Хутір Ліски було розплановано та забудовано у 2-й половині 1940 – на початку 1950-х рр. 1953 р. 12 вулиць та провулків Лісків отримали назви, 1955 р. – ще 4. У червні 1951 р. населення становило 1107 мешканців, 884 з яких мешкали у 130 приватних будинках, а 223 – у 5 багатоквартирних будинках райжитлоуправління.

Вул.Алма-Атинська, 17. Фото 2017 р.

Пров. Сновський, 10. Фото 2017 р.

1977 р., через розширення промзони, було ліквідовано 2 провулки – Вільнюський та Станюковича.

Наприкінці 1980-х рр. було знесено частину приватної забудови вздовж парного боку вулиці Новаторів та непарного боку вулиці Калачівської, на цьому місці збудовано багатоповерхові житлові будинки. Уся інша вулична мережа та забудова Лісок збереглася без змін до нашого часу. У забудові Лісок переважають приватні будинки 1950-х рр.

Микільська слобідка

Микільська Слобідка як поселення виникло ще у 15 столітті, а як власність Микільського монастиря згадується з 1508 року. Звідси й назва – Микільська Слобідка. Вона виникла серед піщаних дюн і заливних лук, між озером Святище і прибережною смугою Дніпра. У 1780-х роках тут була 31 хата, мешкало 128 жителів. У 17-18 столітті навпроти Микільської слобідки існував так званий Спаський перевіз через Дніпро. Завдяки цій переправі місцевий люд, переважно звичайні селяни добиралися до міста. Перепис 1859 р. Свідчить: Микільська Слобідка, село казенне, біля р. Чорторія, дворів 76, 359 жителів, 1 церква. Істотне поживлення розвитку Слобідки сприяло відкриття в 1853 р. Ланцюгового мосту. Ще за 6 років до цього 13 верст дороги від перевозу через Дніпро до Броварів замостили

каменем. Цей фрагмент дороги став частиною першого вимощеного шосе в Російській імперії - Київ - Чернігів - Петербург. Істотно подорожчала оренда житла. Перевіз через річку на маленькому човні коштував 6 коп. За перехід через міст також стягувалася плата - 5 коп. Оскільки Слобідка знаходилася на жвавій дорозі, що вела до Ланцюгового мосту і Київ, окрім корінних мешканців тут регулярно з'являлися заїжджі. Часто тут проходили паломники, що йшли поклонитися київським святиням. По Броварському шосе переганяли арештантів у кайданах. Влітку тут обживали дачі гості з Києва, що бажали заощадити на оренді. Завдяки грошовим внескам дачників центральна частина Микільської слобідки освітлювалася газовими ліхтарями. Тож ще в перших десятиліттях минулого століття частина Слобідки називалася Дачна. Центральна частина називалася лаконічно - просто Село, а ось територія, де зараз розташований 1-й мікрорайон Лівобережного масиву - Голопузівка. Частина слобідки, розташована за православним цвинтарем, називалася "За Кладовищем", до неї прилягав Хутір. Частина Слдобідки, прилеглої до залізниці (прокладалася в 1914-1929 рр.) зрідка називалася Залізнична. Ще одна частина мала зловісне ім'я - Пожарище. Самостійно вибирати топоніми для рідного населеного пункту - явище традиційне для нашої сільської місцевості, коли ще не було вулиць з офіційними назвами.

Водопілля у Микільській слобідці. Поштівка початку ХХ-го сторіччя.

*Останній будинок Голопузівки. Нині – вул. Флоренції, житловий масив
Лівобережний. Фото 1970 р.*

У 1884 р. в Микільській Слобідці були закладені два невеликих підприємства - цегельний і миловарний заводи. Незабаром також виникли тартак і паркетний завод. З 1892 р. на Микільській Слобідці стали проводити ярмарки 4 рази на рік, приурочені до свят Хрещення, св. Георгія, Маковея та св. Миколая. Слід гадати, саме тоді й утворилася єдина на Слобідці площа - Ярмаркова. В цьому ж році відкрили аптеку - першу на Лівобережжі Київському.

28 червня 1917 р. серед жителів було проведено опитування, після чого обидва селища були включені в новостворений Слобідський район. Пізніше цю реформа підтримав і гетьман Скоропадський. У 1918 р. новий район налічував 15417 мешканців. 9 червня 1920 р. поляки при відступі підірвали Ланцюговий міст. Слобідка знову опинилася відрізаною від міста. Час був неспокійний, на київському лівобережжі діяла банда злочинців, звільнених амністією 1917 р. Боротися з бандитами співробітники Слобідського району міліції створеного у 1920-21 рр.

У січні 1920 р. в Микільській Слобідці було відкрито лікарню для хворих на тиф на 20 місць. Цей медичний заклад дав назву вулиці та провулку Лікарняним. З'явилася безкоштовна їдальня і дитячий притулок. Почало діяти Микільсько-Слобідське Добровільне пожежне товариство. На серпень 1923 р. рішення Всесоюдної конференції його

навіть внесено на Червону дошку пошани. Почала діяти Микільська електростанція з локомотивом потужністю 43 кВт. Вона забезпечувала освітленням і електроенергією житлові будинки, однак через високі тарифи спершу абонентів було не дуже багато. Сполучення з Києвом підтримувалося пароплавами. У трамвайному депо налагодили ремонт пароплавних двигунів. Почав діяти шкіряний завод. 12 жовтня 1923 р. Микільська Слобідка увійшла у межі міста. Через два роки були відновлені мости через Чорторий і Дніпро, мостами пролягала лінія бензомоторного трамвая. Був створений районний клуб. Він розташувався в приміщенні колишнього розважального закладу "Акваріум", з 1924 року названий на честь 7 річниці жовтня.

У 1930-х рр. у Микільській Слобідці було збудовано багато промислових підприємств: лісохімічний, толевий, цегельний, хлібний заводи, невелика молочна фабрика, майстерні з виробництва взуття та одягу, а також мінеральної води. Звели школу, поліклініку.

У ніч на 26 вересня 1943 р. Микільську Слобідку було спалено німецькими військами. Це робилося, щоб забезпечити найкращий огляд з правого берега, а також щоб позбавити солдатів Червоної армії деревини для створення плавзасобів і переправи.

У 1948 р. на Микільську слобідку провели газ - в першу чергу були газифіковані підприємства - хлібний і лісохімічний заводи. Обпалена війною земля відроджувалися. Люди поверталися у Слобідку, відбудовували будинки.

Як згадує колишній житель Слобідки, професор Володимир Зав'ялов, на березі Чорторія після війни можна було виявити багато цікавого. Майже щоранку, йдучи по краю води в бік 128 школи (теперішня вул. Раїси Окіпної, 6), він знаходив то монетку царського періоду, то гільзи або патрони часів Другої світової. Крім того, в районі сучасного Русанівського мосту, на березі стояли руїни великих випалювальних печей. Вони були зроблені з вогнетривкої цегли, так званої "межигірки". Майже біля самої води розташовувався стадіон, облаштований працівниками лісохімічного заводу. Тут же неподалік був причал заводу №1000. На причалі 1000-го заводу стояли спортивні байдарки та каное. Окрім стадіону лісохімії на Микільській слобідці був ще один. Він знаходився у ДКБМК. На стадіоні лісохімії регулярно проводилися футбольні баталії між збірними командами заводів київського Лівобережжя - Вулкана, 512-го, ДШК та інших. На цьому ж стадіоні відзначалися всі свята, встановлювалися буфети з їжею. На Каховській вулиці розташовувалися пошта, гастроном, аптека, галантерея. За будівлею галантереї знаходився дитячий садок, а за ним хлібзавод.

Вулиця Юних Ленінців, нині не існує. Фото 1989 р.

Білозерська, 20 – останній будинок на цій вулиці. Фото 2006 р.

На Броварське шосе виходив фасадом суд (за адресою відносився до вул. Стефаніка) і поліклініка. У 1965 р. стали до ладу мости - Русанівський і Метро, на Лівий берег потягнулися блакитні експреси метрополітену. Слідом за цим почалася неблаганна багатоповерхова забудова. У другій половині 1960-х рр. була знесена вся Голопузівка, засипано єврейське кладовище. А в наступному десятилітті почалося планомірне знесення решти частини Микільської Слобідки. Люди переважно відселяли на сусідній Комсомольський масив. Володимир Зав'ялов розповідає, що коли на початку 1970-х знесли їх будинок по вул. Сагайдака, 37, то в колодязі було виявлено запечатаний глечик зі срібними монетами. Про це писали в газеті «Вечірній Київ». Тепер на цьому місці Патріарший собор Воскресіння Христового (УГКЦ). Дивом вцілілі розрізнені садиби Микільської Слобідки зносили вже в роки Незалежності. 1993 р. остаточно припинила існування вулиця Юних Ленінців, 2001 р. знесено останній будинок вулиці Стефаніка, 2004 р. було знищено останній будинок вулиці Джамбульської. Останній вцілілий будинок в основній частині Слобідки був знесений у червні 2010 р. Він мав адресу вул. Білозерська, 20 (трасу самої вулиці було остаточно знищено ще 2003 р.). Тепер тут гіпермаркет «Новус». Єдиний вцілілий фрагмент Микільської Слобідки зберігся між колишньою під'їзною колією цегельного заводу (демонтовано в 2015 р.) і Русанівськими садами. Це малоповерхова забудова в межах вулиць Митрополита Андрія Шептицького, Каховської, Слобідського провулку, вулиць Силікатної, Цегельної, Комбінатної, Золотої, Чаадаєва.

Осокорки

За даними перепису населення 1859 року, Осокорки, село казенне біля р. Дніпро, 136 будинків, 739 мешканців, 1 церква.

В 1894 р. відомий купець С. Могилевцев відкриває тут лісопильний завод. В 1926 році відкрили сільбуд (культурно-освітній заклад клубного типу). 1930 р. відкривається школа № 118. У вересні 1930 р. відкривають колгосп. ім. Шевченка, приписаний до Осокорків (реально – Красний Хутір)

В 1931 році забудова Осокорків зазнала руйнувань від весняної повені. Під час ліквідації її наслідків відкрили тимчасовий медпункт, ясла, дитячі садочки. Створена артіль лозоплетіння “Лозоплет”, в 1934 р. закрита сільрада, 1935 р. 1620 жителів, 1937 р. – відкрито клуб, наприкінці 1930-х років в південній частині Осокорків відкривається виробнича база для таємного будівництва тунелів під Дніпром. Під час Другої світової війни від пожежі збереглась незначна частина

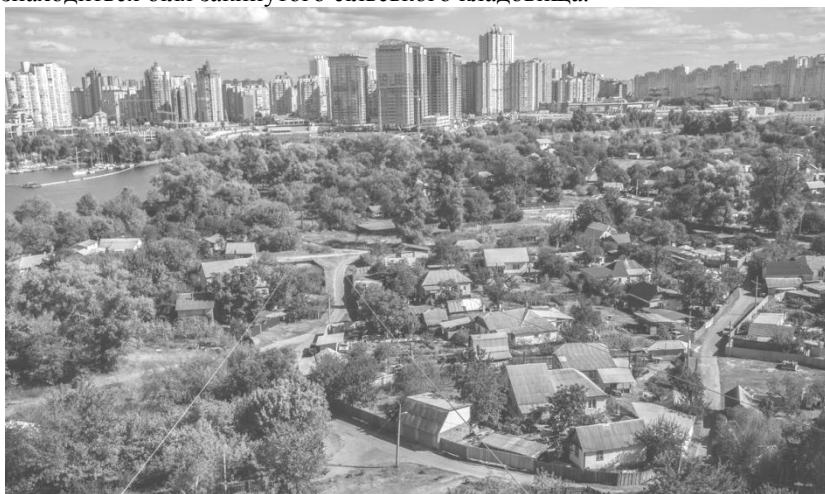
помешкань. По війні відкрито школу на 150 учнів, 1951 рік – 295 будинків. Наприпочатку 1990-х починається будівництво житлового масиву Осокорки, одного з наймолодших в місті.

Село складалось із декількох частин: Зариваха, Занохин (північна частина), Завальна (вздовж сучасної однойменної вулиці), Бессарабочка (Зарічна вулиця), Маслівка, Підбірна, Підлипка (південна частина). У 1950-х роках сільським вулицям були присвоєні назви, які здебільшого походили від назв кутків — Бессарабська (з 1982 року — Малоземельна), Завальна, Маслівка, Підбірна (з 1982 року — Костянтина Ареф'єва), Підлипка.

В 1986 році селище Осокорки було поділене навпіл новою транспортною артерією – проспектом Бажана, який проклали в рамках будівництва Південного мостового переходу.

Збереглися кутки села, де зустрічаються цікаві зразки повоєнної індивідуальної забудови – Зариваха (вул. Іжевська)

Більша частина забудови збереглася до наших днів. Існує орган самоврядування населення Осокорок – «Осокорська Садиба», що знаходиться біля закинутого сільського кладовища.

Колишній куток села Осокорки – Зариваха, фото 2016 р.

Передмостова Слобідка

Наприкінці XVIII ст. навпроти Києва на лівому березі Дніпра, між Києвом та Микільською Слобідкою виникло поселення Печерська Слобідка. Поселення заселялося здебільшого робітниками київського заводу «Арсенал». Адміністративно поселення входило до складу

Чернігівської губернії. 28 вересня 1853 р. було відкрито Миколаївський ланцюговий міст, що сполучив Київ із Чернігівщиною, яка починалася тоді на лівому березі. Першим поселенням Чернігівщини з боку лівого берега була Печерська Слобідка. Під час будівництва у 1846-1853 рр. Ланцюгового мосту на лівому березі були споруджені будівлі для зберігання машин і матеріалів та будинки для робітників і майстрів. Селище, що утворилося поряд із Печерською Слобідкою, дістало назву Берегова, або Мостова Слобідка. Сьогодні територія колишньої слобідки – це Венеціанський острів, але так було не завжди. Довгий час ця територія була частиною лівого берега і лише на місці теперішньої Русанівської протоки був ланцюжок озер.

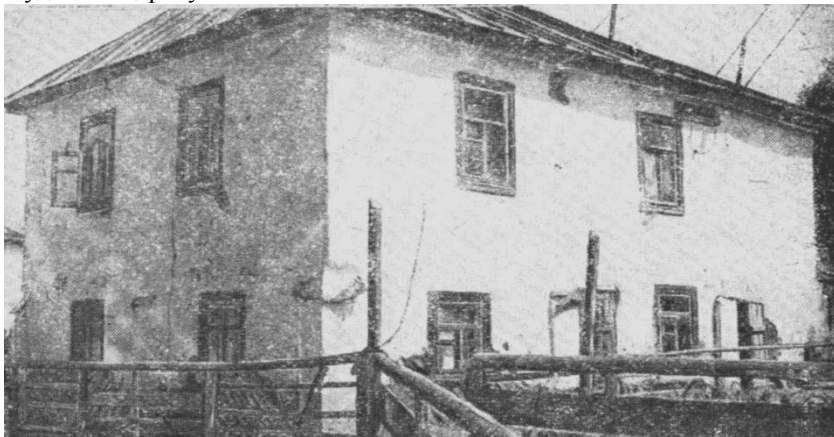

*Вид на Передмостову Слобідку і Ланцюговий міст,
фото 1918 р.*

Та внаслідок сильної повені 1877 р. на місці озер утворилася протока і Передмостова Слобідка опинилася на острові. Зруйновану дамбу та Русанівські мости вдалося тоді відновити, проте після підняття води у 1882 р. стався новий прорив, внаслідок чого Русанівська затока перетворилася на протоку і утворився острів, який тепер відомий нам як Гідропарк або Венеціанський. Є версія, що саме тоді острівна слобідка отримала нову офіційну назву – Передмостова (за іншою версією, це відбулося невдовзі після спорудження Ланцюгового мосту). Сучасна ж назва Венеціанський острів пов'язана із тим, що кияни за велику кількість проток, озер та за те, що навесні острів затоплювало, називали цю місцевість Венеція. Проте місцина то ставала островом, то знову становила частину лівого берега.

1892 р. у Передмостовій Слобідці було 293 садиби, мешкало 1896 осіб. За даними книги «Список населенных мест Черниговской губернии» 1902 р. (дані на 1901 р.) населення Передмостової Слобідки становило 9695 мешканців. 1909 р. у слобідці мешкало 10 747 мешканців, було близько 800 садиб.

У слобідці існувала пожежна добровільна дружина. 1898 р. у поселенні було відкрито початкове народне училище, а 1910 р. – трикласне вище початкове. У травні – грудні 1909 р. у Передмостовій Слобідці було збудовано церкву Св. Іоана Рильського.

*Передмостова Слобідка, вул. Старо-Пушкінська, 15,
фото 1940 р.*

Близько 1909 р. селище було розплановане. Тут сформувалася мережа з 35 вулиць та провулків, через слобідку проходило Броварське шосе. У селищі існував парк із літнім театром та оркестром (спочатку він називався «Венеція», а пізніше «Петровський парк»). У південній частині слобідки існував парк «Акваріум». Оскільки поселення часто потерпало від повеней, будинки тут влаштовувалися на високих палях, забудова була майже уся виключно дерев'яною. Переважали 1-поверхові будинки, зрідка траплялись 2-поверхові.

12 жовтня 1923 р. Передмостова Слобідка разом з іншими поселеннями лівобережжя увійшла до складу Києва. Народне училище вже було трудовою школою і здобуло загально київський №87. 1926 р. у слобідці було 832 садиби, мешкало 5657 осіб.

Навесні 1931 р. на Дніпрі була сильна повінь – найбільша за усю історію метеоспостережень. Стихією у Передмостовій Слобідці було зруйновано 326 будинків. 1935 р. зафіксувала назву 31 вулиці та провулку в Передмостовій Слобідці. Того ж року населення слобідки становило 8320 мешканців.

Ще до війни планувалося перетворити Передмостову Слобідку у зону відпочинку. серпня 1935 року Київська міська рада затвердила Генеральний план розвитку столичного Лівобережжя, згідно із яким у

південній частині острова планувалося розташувати виставкові павільйони, пасажі та інші торговельні заклади, а в північній – гідропарк та будинки для одноденного відпочинку. Поселення ж мало бути ліквідоване через постійне підтоплення навесні. 1939 р. у Передмостовій Слобідці мешкало 8539 осіб. Забудова слобідки до війни залишалася дерев'яною 1-2-поверховою, капітальних споруд тут так і не було зведено. Школа також розташовувалася у пристосованій будівлі.

Доля Передмостової Слобідки склалася трагічно. У вересні 1943 р. німецькі війська при відступі з Києва знищили усі поселення Київського Лівобережжя. Останньою в ніч з 25 на 26 вересня 1943 р. згоріла Передмостова Слобідка. Було знищено усі будівлі селища. Офіційну крапку в історії селища було поставлено дещо пізніше. 2 лютого 1944 р. постановою Київської міськради № 2/29 було заборонено будівництво у Передмостовій Слобідці, на Трухановому острові та на лівому березі на відстані одного кілометра від Дніпра. Офіційно це пояснювалося необхідністю відселення людей з територій, що затоплювалися під час повені. Тому коли мешканці слобідки спробували відбудувати декілька будинків, вони були зруйновані. У 1965-1968 рр. на місці знищеного поселення було створено зону відпочинку Гідропарк. Про Передмостову Слобідку нагадує лише пам'ятник, присвячений знищеному селищу та декілька вікових осокорів.

Позняки (Старі/Нові)

Забудова селища Позняки (перша згадка під такою назвою 1635 р.) представлена одноповерховими повоєнними будинками. З 1989 року Позняки планомірно руйнуються під зведення однойменного багатоповерхового житлового масиву. До сьогодення в первісному вигляді збереглися декілька фрагментів села – куток Корольок (вул. Івана Кочерги), куток Могуча (або Бессарабочка - вул. Любарська) куток Убидь (вул. Тепловодна, Затишна), та фрагмент біля озера Жандарка (колишня стариця Дніпра, вул. Івана Бойка, Зовнішня, Дніпрова, Гальнівська, Батуринська). Частина вулиць, як наприклад, Прип'ятська стерта з мапи міста. Перші 2 провулки зникли ще 1977 р. А з 1980-х рр. і досьогодні зникло 11 вулиць та 10 провулків. Крім того, лишилися фрагменти садибної забудови (так звані “ями”), мешканці яких відмовились звільнити місце під будівництво багатоповерхівок - так, наприклад по вул. Позняківській, 15 лишилась єдина адреса – будинок кінця 1940-х років, наразі вбудований разом із прилеглою ділянкою в бетонний мішок.

Останні адреси по вул. Прип'ятська, яка наразі не існує. Фото 2006 р.

Рештки вул. Позняківської, поховані в бетонному мішку. Фото 2017 р.

Це вийшло через те, що новобудови зводять на намівному ґрунті, підвищуючи природний рівень місцевості на 5-6 метрів. Важливі адміністративні установи, що не збереглися – сільбуд (1926), сільрада (припинила повноваження в 1934), школа № 119, колгосп ім. 3-го року п'ятирічки (існував в 1931-1932 рр.), медпункт, ясла, водна станція (збудована в 1939 р.). В 1951 році в селі було 365 будинків. Від сусідніх Осокорків, Позняки відділяв куток Пограниччя, який мешканці обох населених пунктів вважали спільним. Пограниччя забудовано в кінці 1980-х під промисловий квартал – південний берег затоки Берковщина.

Рибний хутір

Сучасний хутір Рибний виник в 1946 році на 14 км шосе Київ-Чернігів, як радгосп для розведення водоплавної птиці, але перші відомості про поселення з такою назвою, розташоване в 7 кварталі Дніпровського (тоді – територія Микільського) лісництва датуються ще 1900 роком. Саме тоді сюди була перевезена хата з Жилианської вулиці. Крім того, поодинокі садиби були в 15 і 22 кварталах. В 1918 році зафіксована одна хата на березі озера Рибного, на місці сучасної свиноферми та бійні (колишнє підсобне господарство заводу «Маяк»).

Рибний хутір, 2015 р.

Сьогодні в Рибному одна вулиця Берегова, забудова представлена двома двоповерхівками по 16 квартир та 6 1-поверховими житловими будинками так званого “фінського типу”. Цікаво, що довідник 1958 року подає дані про так зване Фінське селище, яке розташовувалось зовсім поряд – на 13 км шосе Київ-Чернігів. Нині у Рибному нараховується близька 200 мешканців.

Стара Дарниця

Виникло в 1860-ті роки між споруджуваною залізницею і долиною ріки Дарниця та Дарницького озера, на 11-й версті Княжицького шляху, на місці колишнього хутора Дарниця. 1901 р. – 147 мешканців. В 1906-1913 рр. тут облаштовують і дачне селище. В 1909 р. відкривається початкове народне училище. При радянській владі наприпочатку, в колишній їдальні залізничників 1920-х облаштовують клуб ім. Леніна, По війні зруйнований, в 1958 році тут звели фабрику технічних паперів (вул. Алма-Атинська, 2/1) крім цього одноденний будинок відпочинку для іногородніх залізничників. Втім, з розвитком залізничного господарства селище втрачає свою привабливість як дачно-курортна місцевість.

Працівники залізниці отримували ділянки та будували житло в індивідуальному порядку, наприпочатку 1930-х рр. у селищі 407 будівель (5026 мешканців). При розбудові Соцміста, за генпланом Матушевича, тут планувалось звести адміністративний центр нового масиву. Під час воєнних дій частина забудови була зруйнована. Райвиконком й райком КП(б)У Дарницького району розмістився в Старій Дарниці в будинку, що зберігся, за адресою вул. Лісова, 6 (тепер Гродненська). Руйнування малоповерхової забудови відбувалось хаотично, починаючи з 1980-х. На відміну від, наприклад, Позняків, це обумовило створення великих "острівців" зі старих хат.

Серед хат трапляються вкраплення цікавих зразків повоєнної архітектури, як то двоповерхівка на кшталт тих, що в Німецькому кварталі Нової Дарниці (вул. Хорольська, 23). Близьче до залізниці, між вулицями Двінською і Сиваською існує компактне поселення, що вочевидь призначалось для залізничників.

Наразі частково закинуте і використовується як хаотичне поселення безхатченків. На вул. Гродненській (колишній Лісовій) збереглися цікаві зразки довоєнної забудови Дарниці, в тому числі й адміністративний будинок.

Гродненська, 4. Фото 2017 р.

*Закинута адміністративна будівля 1930-х рр.
Вул. Гродненська, 14. Фото 2017 р.*

Троєщина

На відміну від дуже давньої Вигурівщини, Троєщина виникла відносно пізно. У XVI ст. територія майбутньої Троєщини належала Троїцькому Більницькому монастирю Києво-Печерської Лаври і називалася в документах «грунт Троїцький» або «Чурилівщина». 1558 р. київський вїйт Мелешкович купив село та острів Чотанове. Це село Чотанове існувало ще 1720 р., проте згодом воно зникає з документів. Троєщина ж вперше згадується як село «Троєщина» у документах 1670 р. На пізніше 1725 р. у селі було збудовано першу церкву – також Троїцьку. 1766 року у Троєщині налічувалося 28 дворів, проживало 265 мешканців. 1859 р. у 68 дворах мешкало 411 мешканців.

Водопілля у с. Троєщина, 1970 р.

Досліджуючи Троєщину, слід пам'ятати, що вона не завжди знаходилася там, де і зараз. Однією із найсильніших повеней на Дніпрі була повінь 1877 р. Вочевидь, Троєщина суттєво постраждала від стихії (адже забудова була виключно дерев'яною), тож село було перенесене далі від берега Десенки. Перенесення села відбувалося поступово. Є відомості, що першою було на вище місце перенесено церкву (вона знаходилася на місці клубу селища Троєщина). Схоже, перенесення означало будівництво нового храму на новому ж місці,

адже церкву було збудовано 1891 р. і за архітектурою це був типовий храм того часу. А про старе розташування Вигурівщини сьогодні нагадує урочище Старе Село, що знаходиться на березі Десенки південніше затоки Доманя. Після перенесення села на нове місце, 1897 р., тут було 202 двори та жило 1024 мешканці. 1926 р. населення – 1854 особи, 1932 р. – 1894 особи. Під час Голодомору 1932-1933 рр. загинуло 310 троєщинців.

Восени 1943 р. село Троєщина було спалене нацистськими військами, що відступали, тоді ж загинула і церква. Однак невелика кількість будинків була згодом відновлена.

Дерев'яний будинок, вул. Лермонтова, 13-А. Фото 2015 р.

На відміну від багатьох сіл, що з часом розширювали площу, розміри Троєщини не змінилися з початку ХХ ст. Якщо порівняти радянську карту 1932 р., на якій зображено Троєщину із сучасними картами Києва, на яких зображено поселення, побачимо ту ж саму вуличну мережу, обриси та розміри села.

1965 р. вулиці села Троєщина здобули назви (більшість із них мають такі ж самі назви й зараз). А до найменування вулиць існував поділ на кутки. Село Троєщина складається із 3 кутків – Гутовці (середня частина села), Копильщани (південна частина села, його центр) та Кривущани (північна частина села). Назви ці побутують і сьогодні, хоча Копильщани іноді називають Ривна. Напередодні включення села

до меж Києва, 1988 р., у ньому налічувалося 700 дворів, мешкало 3600 осіб. 26 серпня 1988 р. село Троєщина Броварського району Київської області було включено до складу Ватутінського району міста Києва (тепер – Деснянський район). Як і сусідня Вигурівщина, село Троєщина планувалося під знесення – на його місці теж мали зрости багатоповерхівки масиву Вигурівщина-Троєщина. Але включення села до меж Києва відбулося вже за часів Перебудови, коли обсяги будівництва скоротилися. Тому якщо Вигурівщину було знесено майже повністю (із 1500 будинків залишилось лише 130), то втрати забудови села Троєщини обмежилися лише знесенням будинків з парного боку вулиці Польової. Сьогодні забудова села Троєщина – приватні будинки переважно 1940-1980-х рр., також збереглися поодинокі будинки 1-ї третини ХХ ст.

Шевченка хутір

Засновано в 1924 році, як виселок для села Позняки. З кінця 1931 року в документах Позняківської сільради починає фігурувати новий населений пункт – хутір ім. Шевченка. Його назва походить від однойменного колгоспу, що діяв на сусідньому Красному хуторі, але на той час вже був ліквідований. Основними мешканцями нового селища були члени правління та активісти колишнього колгоспу. Будинки розташувались уздовж сучасного Харківського шосе. Станом на 1939 рік тут нараховувалось вже 1593 мешканці. По закінченню Другої світової війни частина селища збереглась від руйнації. Наприкінці 1940-х воно було електрифіковане. В 1951 році тут вже 593 будинки, 3822 мешканці, 33 вулиці та провулки.

Старий димар. Пров. Славгородський, 14, фото 2017 р.

Забудова хутора Шевченка. На задньому плані майбутнє озеро Сонячне, фото 1979 р.

Харківське шосе, 125. Лікарня № 1. Фото 2017 р.

Рештки вул. Урожайної, фото 2017 р.

Сараї на вул. Урожайній, фото 2017 р.

На початку 1951 року на хуторі Шевченка відкрила свої двері Друга районна об'єднана лікарня. Первісно тут діяло акушерсько-гінекологічне, терапевтичне та хірургічне відділення. Заклад розрахували на перебування лише 30 хворих, працювало 27 лікарів. В подальшому добудували невеличку одноповерхову поліклініку зі стаціонаром на 15 ліжок. На 1958 рік лікарня вмщувала вже 270 хворих, додатково був зведений триповерховий корпус. В подальші роки заклад неодноразово реконструювався та удосконалювався. Натомість до сьогодні збереглася частина старих корпусів – елемент забудови хутора Шевченка до початку масової індустріальної забудови

Харківського масиву, що почалося з 1980-х років. Тоді приступили до поступового знесення індивідуальних малоповерхових будинків. Ця територія перебувала в зоні можливого затоплення – поблизу знаходились численні болота та озера. Будівельникам довелося провести складні підготовчі роботи. На площі у 427 га вирубали майже всі дерева, виймали торф з глибини 3–5 метрів. Потім було здійснено намив піску до незатоплюваних відміток на загальну висоту 6-8 м. Основні роботи прийшлися на 1984-1987 рр. Залишки первісної забудови хутора Шевченка збереглися на вулицях Вірменській (1 будинок), Горлівській (4 будинки), Гостинній (5 будинків), Дніпродзержинській (9 будинків), Славгородській (12 будинків), Славгородському провулку (13 будинків), Чернігівській (1 будинок) та Харківському шосе (2 будинки). Стоять й два відомчі будинки на розі вул. Тростянецької та Харківського шосе, що належали “Укрвторчормету”. Двоповерхівки були обладнані пічним опаленням. У дворі обладнані сараї, де місцеві мешканці зберігали дрова. Ці будинки – єдині адреси від вулиці-примари Урожайної. На хуторі Шевченка збереглись клуб (кінотеатр Промінь) та школа, збудовані в 1950-х рр.

ОКРЕМІ РОБІТНИЧІ СЕЛИЩА

М'ясокомбінату селище

Виникло на межі 1920-30-х років. Первісна забудова складалась з 4-х житлових будинків та дитячого садка. При будинку заводського управління існував і заводський клуб. Основна частина селища компактно розмістилась уздовж вулиці Зрошувальної (сучасна назва з 1958 року). Населення було мало, оскільки переважна більшість працівників підприємства проживала у навколишніх селах й хуторах.

Будинки селища Дарницького м'ясокомбінату 1943 року було спалено, але по війні відновлено. Причому між двома будинками було «вбудовано» житловий об'єм, внаслідок чого два будинки фактично перетворились на один, ще один будинок було перебудовано у громадську будівлю.

У повоєнні роки тут переважно селилась молодь, що прибувала на відбудову м'ясокомбінату і ті, які вчилися у ФЗУ при ньому. Жили у нашвидку збудованих дерев'яних бараках у жахливих умовах, за що селище отримало неофіційну назву Голопузівка та Шанхай.

Будинок на вулиці Зрошувальній, №14. До війни – два окремих будинку, фото 2015 р.

На тлі дитсадка м'ясокомбінату. Фото 1957р.

Згадує колишній мешканець В.Владимиров: *"Поселок начинался от переезда Ж/Д (авторемзавод-з-д №244 и Ремдормашем)- был дом №1 и так до самого леса. Под Ж/Д находились сараи (каждый строил сам для себя) и все удобства. На поселке было 2 магазина продуктовых. 1 овощной. Парикмахерская. Небольшой клуб. Лавка по продаже мясных отходов от производства. Про баню что-то не помню, ибо проживал там до 1957 года".* Як окреме селище у складі міста значилось ще до 1958 року, про що повідомляє "Справочник киевского милиционера". Від довоєнної забудови лишився дитсадок, заводоуправління й три житлових будинки 1930-х років (один з них сьогодні – приватна установа), а також двоповерхівка, збудована ще за часів царату (тут розташовувалась школа ФЗУ). Шанхай був забудований ще в 1950-ті (на цьому місці тепер радіозавод), а замість Голопузівки в 1970-х звели автобусний парк № 7.

Заводу "Агромаш" селище

У 1958 р. на колишніх землях Фролівського монастиря зводиться Дарницький дослідно-експериментальний ремонтний завод, що увійшов до складу республіканського об'єднання "Укрсельгосптехніка". Пізніше підприємство перейменували на честь ХХVI з'їзду КПРС, в роки Незалежності нова назва - "Агромаш". Ще в 1950-ті при заводі було облаштовано робітниче селище, що компактно розмістилося вздовж Воскресенського шосе. Ця вулиця виникла ще у 1916 році як військова дорога, прокладена по межі Артполігону (дублювала Броварський проспект), який знаходився на теренах сучасних масивів Комсомольський і Лісовий.

Селище Агромашу складається з двох двоповерхівок (на 10 і 8 квартир) і близько 10 індивідуальних будинків.

Збанкрутілий завод "Агромаш у 2008-2009 рр. був зруйнований. Близько року на місці підприємства панувала піщана пустеля. Однак, під знесеним адміністративним цехом вціліло масштабне бомбосховище. Це був досить великий бункер для приховування керівного і партійного складу підприємства. Досить швидко його затопили ґрунтові та дощові води, у колишньому бомбосховищі масово розплодилися жаби. У 2011 р. тут стартувало будівництво нового житлового комплексу. Осиротіле селище ремзаводу загубилося на тлі багатоповерхівок.

Забудова колишнього селища "Агромашу", фото 2016 р.

На місці заводу пуста і вхід у бомбосховище. Тепер тут житловий комплекс "Паркові Озера". Фото 2010 р.

Юбілейний значок до 20-ти річчя "Агромашу", 1978 р.

Заводу “Радикал” селище

Наприкінці 1940-х років розпочалося будівництво невеличкого селища для працівників хімічного заводу № 1000. В кінцевій частині вулиці Червоноткацької (тоді Нова 648-а) було зведено 4 двоповерхівки-гуртожитки, зовні дуже схожі на ті, що в селищі Аварійному. Тут же облаштували заводську прохідну і пожежну частину. Підприємство постійно забруднювало довколишнє середовище хлористим етилом, у воду і на землю потрапляли стоки з високим вмістом ртуті, динітрохлорметану, органічних речовин, ДДТ. Зважаючи на це, в подальшому для безпеки робітників селище було відселене. У вивільнених будівлях зосередили адміністративні установи підприємства, зокрема заводоуправління. Пише Володимир Приходько: “Аварійні викиди хлору бували. Траплялося, що в бік Соцміста нічним небом рухалася хмара з хлору, а земля поблизу підприємства зранку була ніби покрита білою памороззю, подекували, що то дуст. Бувало, цілу ніч сновигав вулицями Соцміста диспетчерський автобус – ліквідовували якусь аварію на тисячному. Піднімалися всі: директор, головний інженер, механіки та енергетики”. Але деякі працівники мешкали прямо біля заводу до 1970-х. Власної назви селище не мало, наразі закинуто, будинки належать ПРАТ “Бліц-Інформ”.

Вул. Червоноткацька, 48. Фото 2017 р.

Дарницької ТЕЦ селище

Наприпочатку 1950-х років в Дарниці, на місці колишньої військової частини та невеличкого табору для військовополонених часів Другої світової, засновують селище для робітників майбутньої Дарницької ТЕЦ. Первісно забудова оформлювалась тимчасовими бараками. За переказами, жителі навколишніх територій називали цю місцину Босяцькі двори. В подальшому їх замінили дво-триповерховими будинками із силікатної цегли. В 1955 р. відкривають будинок культури. Північно-західну частину селища забудували в 1960-ті переважно 5 поверхівками.

Просп. Гагаріна, №№ 8; 6; 4. Фото 1954 р.

Просп. Гагаріна, № 4. Фото 2017 р.

Селище знаходилось в межах сучасних вулиць В. Сосюри, просп. Гагаріна, І. Сергієнка, а на півночі сягало майже Карельського провулка. Селище ДТЕЦ від самого початку існування входило в межі Києва і значилось як окреме поселення лише формально. Крім того, на вул. Будівельників, в 1950-1951 році збудували окремий квартал для робітників ТЕЦ. Тутешню забудову вінчає наріжний будинок 4-х поверховий будинок, прикрашений декоративною вежею (архітектор М. Шило).

***Гумово-регенераторного заводу селище
(Автострада Київ-Харків, 13 км)***

У липні 1936 року в Старій Дарниці розпочалося будівництво гумово-регенераторного заводу. Будівництво заводу планувалося завершити 1937 року, проте першу чергу нового заводу було введено в експлуатацію лише у травні 1940 року. Тож 1940 року розпочалося будівництво житлового кварталу для працівників заводу (за проектом архітекторів І. Михайловського та З. Чечика). Селище гумово-регенераторного заводу стало останньою житловою будовою лівобережжя у передвоєнну добу. Тому до початку війни встигли збудувати лише 4 2-поверхових житлових будинки, ще 2 житлових будинки залишились недобудованими. Решту із запланованого так і не встигли збудувати. Жоден із будинків селища не зберігся до наших днів. Вочевидь, забудову було зруйновано восени 1943 року. У другій половині 1950-х років на місці житлового кварталу гумово-регенераторного заводу було прокладено бульвар Ярослава Гашека, попри це, селище згадується у довіднику 1958 року.

*Повоєнні будинки оригінальної архітектури біля колишнього селища,
Харківське шосе 46/2 і 46. Фото 2017 р.*

Будівельників селище (Містечко енергетиків)

Це було маленьке, але дуже важливе з точки зору післявоєнної історії житлове формування – містечко енергетиків. По закінченню бойових дій перед країною постала нагальна проблема відновлення господарства і промисловості, а вже тільки потім житла для людей. Такі були реалії минулої епохи. В межах сучасних вулиць Попудренка, Бульвару Верховної Ради, Будівельників і залізниці на вільній території, між Соцмістом і Микільською Слобідкою виникло невелике поселення для робітників, покликаних відновлювати місцеву промисловість. Спершу люди тулилися в бараках і будиночках, зроблених з фанери. Будівельникам доводилося працювати в кілька змін. Територія селища була суцільними пісками, проутюженими гусеницями танків та іншої важкої техніки. Люди насаджували дерева, кущі. Для поливу свіжої зелені воду доводилося носити відрами аж з Микільської Слобідки, адже водопроводу в селищі не було. Через деякий час керівництво 512-го заводу дало добро розібрати свій відомчий будинок, побудований в кінці 1930-х років, що фігурував у документації під літерою "Б". Будівля дуже постраждала від пожежі під час боїв і не підлягала відновленню. Будинок "Б" стояв на розі вулиць Будівельників і Краківської. Так з матеріалів, здобутих там, вдалося побудувати ряд одноповерхових індивідуальних будинків уздовж сучасної вулиці Георгія Тороповського та провулку Будівельників. Частково вони збереглися і нині. Забудова містечка переважно представлена повторно застосованими та серійними проектами кінця 1940-х. Триповерхові будинки 27 та 23 на вулиці Будівельників збудовані за серійним проектом 1-228-9 архітектора Меерсона. В курдонері між ними знаходиться повторно застосований проект гуртожитку на 184 особи з мансардами (архітектор Шкаруба). Ще один будинок, збудований за цим проектом, знаходиться в цьому ж кварталі – за адресою бульвар Верховної Ради, 7. Також в містечку енергетиків зустрічається серійний двоповерховий проект гуртожитку на 100 осіб 1-207-7 (архітектори Каток, Киселевич). За цим проектом збудовані будинки на Попудренка, 10/1, провулку Будівельників, 3, 7 та 9, а також будинок на Червоноткацькій, 11/11.

Квартал в межах вул. Будівельників і Червоноткацької, 1957 р.

Фанерне селище (Автострада Київ-Харків, 13 км)

У 1910-х рр. при фанерному заводі утворилося невелике робітниче поселення. Чи не лукаво мудруючи, його охрестили ім'ям підприємства. Фанерне селище розташовувалося в межах сучасних вулиць Фанерної, Березневої, Харківським шосе і залізницею, за кілометр від залізничної станції Дарниця. У 1932 році на заводі працювало 465 працівників. У 1935 році селище стало частиною нового району Києва - Дарницького. Разом з тим, вже в 1939 році населення самого селища склало 1783 жителів, з яких 758 працювали на заводі.

Будинок у Фанерному селищі (не зберігся), 1936 р.

Загальний вигляд Фанерного селища, фото 1940 р.

Довоєнний будинок селища, вул. Фанерна, 1. Фото 2017 р.

У червні 1941 року на Київ посипалися бомби. Почалися перманентні поразки та панічний відступ радянської армії під час стрімкого "Бліцкригу" німецьких військ. Тоді від партійного керівництва на завод надійшло розпорядження почати конструювати бугафорські фанерні танки, щоб відтягнути за їх допомогою частину шалених бомбардувань "Люфтваффе" від радянських бронетанкових військ.

29 вересня 1943 року Дарниця була звільнена. Підприємство і селище сильно постраждали під час боїв. Фанерний завод остаточно став до ладу лише в 1948 році. В кінці 1940-х років у Фанерному селищі сформувалося 6 вулиць. Однак, вже в 1950-ті в процесі активного відновлення Києва і розвитку промисловості, селище поступово знесли, а жителів відселили в новозбудовані багатоквартирні будинки. На місті Фанерного селища з'являється Дарницький експериментальний мікрорайон. У довідниках 1950-х років школа № 42 значиться за Фанерним селищем.

Радистів селище

Селищі в північній частині Биківні (колишня назва п/с 200). Колишній населений пункт закритого типу, призначався тільки для військових та працівників радіостанції. Перший житловий будинок тут з'явився в 1950 році. Через два роки було відведено 300 га зелених насаджень для побудови потужного короткохвильового військового радіоцентру. З 1955 по 1998 рік тут діяла стратегічна радіостанція, яка наразі практично демонтована (лишилася одна із десяти антен). Подейкують, що ця радіостанція була задіяна під час польоту Гагаріна у космос. Наразі військова частина закинута і поступово демонтується. Через селище проходить єдина вулиця – Радистів. Забудова представлена декількома десятками двоповерхівок, 5 з яких стилістично нагадують забудову Аварійного та селища заводу «Радикал». Була власна лазня, будинок культури, школа та дитячий садок.

Вул. Радистів, 2017 р.

Адміністративний будинок у селищі Радистів. Фото 2017 р.

ПОВОЄННА ЗАБУДОВА

Восени 1943 року забудову лівобережних поселень та мікрорайонів було знищено, тому відразу по визволенню Києва у листопаді 1943 року почалося відновлення житлового фонду. Так, вже у грудні 1944 року були заселені перші 2 чотириквартирні будинки, збудовані для працівників залізничного вузла.

На об'єктах промислового та житлового будівництва Дарниці з грудня 1944 року до червня 1950 року працювали військовополонені табору № 62. Серед них більшість склали німці, але були й угорці, румуни, австрійці. Адміністрація й основний контингент табору розташовувалися в Києві, а на Лівобережжі, на території Дарницького машинобудівного заводу, – його друге відділення. Полонені працювали на розчистці завалів, відбудові виробничих цехів та житла для комбінату “Київволокно”, Дарницького шовкового комбінату, механічного заводу запасних частин і підприємств Дарницького залізничного вузла. Тож 2-поверхова забудова Аварійного селища та деяких кварталів Нової Дарниці була певною мірою споруджена у стилі, характерному для приміської забудови міст Німеччини 30-х років ХХ століття. Також було відбудовано частину довоєнних житлових та громадських будинків Соцміста, а також майже усі будинки селища ДВРЗ.

1949 року було затверджено новий Генеральний план Києва, розроблений колективом архітекторів на чолі з О. Власовим та Б. Приймаком. Генеральний план 1947 року загалом повторював ідеї,

закладені ще довоєнним Генпланом 1936 року. Житлове будівництво на Лівобережжі планувалося розвивати по обидва боки Броварського шосе, а також уздовж дороги від Наводницького мосту на відстані трьох кілометрів від берега Дніпра та поблизу Дарницького залізничного вузла. На початковому етапі реалізації Генерального плану великих стратегічних завдань для Лівобережжя не ставилося, адже головною метою залишалася відбудова зруйнованого війною центру міста. Території, передбачені під забудову поблизу Кухмістерської, Микільської Слобідок і на північ від Броварського шосе, ще залишалися зонами заливних луків, пісків.

На початок 1951 років на лівобережжі більшість забудови була приватною – 3923 будинки та лише 260 відомчих та 38 – райжитлоуправління. На кінець 1951 року у районі налічувалося 360 відомчих та 48 будинків райжитлоуправління.

Повоєнні новобудови. Харківське шосе, 13. Фото 1957 р.

1954 року у Новій Дарниці почали зносити дерев'яні будинки, що з'явилися у повоєнні роки на місці колишньої дачної забудови. На їх місці вирости п'ятиповерхівки житлових будинків та гуртожитків для залізничників, працівників п/с 244 та інших підприємств району.

1955 року замість численних відомчих будівельних організацій було створено централізовану міську підрядну будівельну організацію «Головкїївбуд» (пізніше – «Головкїївміськбуд»). Першими об'єктами, побудованими цією організацією у Дарниці, стали житлові будинки для працівників комбінату «Хімволокно» та Дарницького шовкового комбінату в Соцмісті. З середини 1950-х років почали стрімко зводити типові будинки середньої поверховості – 4–5 поверхів.

1956 року в Дарницькому районі розпочалася забудова другого великого житлового масиву площею понад 100 га, розташованого між проспектом Соборності та вул. Діагональною (нині проспект Юрія Гагаріна) і бульваром Верховної Ради. Головний планувальний прийом першої черги будівництва – регулярна периметральна забудова кварталів із застосуванням типових проектів житлових будинків.

1957 року в районі здано в експлуатацію 38 тис. квадратних метрів житлової площі, а 1958 року – 55 тис. Упродовж 1958–1959 років збудовано 64,3 тис. кв. метрів житла, в тому числі 50,8 тис. – підрядним способом, 6,5 тис. кв. м – господарчим і 7 тис. кв. м – індивідуальними забудовниками.

1958 року розгорнулася нова забудова в районі так званого КП (тепер Дарницька площа), де була сформована найбільша в місті Дарницька площа розміром до 10 га. Основні магістралі, що підходили до площі (проспект Соборності, вул. Юрія Гагаріна і проспект Миру) поділили житловий масив, який тут сформувався, на 3 мікрорайони. Загальна площа масиву становила 272 га. Перша черга забудови охоплювала 9 кварталів загальною площею 54 га. Були використані як житлові будівлі з вбудованими торговельними закладами, так і окремі блоки побутових послуг (архітектори О. Заваров, Р. Книжник, А. Новіков, Е. Репринцев, В. Суворов).

Наприкінці 1950-х років почалася масова забудова Лівобережжя, здебільшого 5-поверхівками, знаними як «хрущовки». Тож в історії лівобережних районів почався принципово новий етап забудови, який можна схарактеризувати визначенням «масове житлове будівництво».

Аварійне

Селища Аварійне та повоєнний масив Соцмісто часто розглядають як єдине ціле, хоча це не так. Ці два масиви забудови зводились у різний час, вони мають принципово відмінну забудову. Тож на нашу думку, вважати Аварійне частиною повоєнного Соцміста і подавати його історію як історію Соцміста не зовсім вірно.

Довоєнну житлову забудову селища Аварійне було повністю знищено восени 1943 року, тому при відбудові житлового фонду у повоєнний період виникла необхідність нової забудови для робітників ДШК та комбінату «Хімволокно».

Роботи по зведенню нового житла здійснювалися силами німецьких військовополонених. Тому окрім серійних проектів 1-207 (для гуртожитків) та 1-228 (для житлових будинків) зустрічаються будинки, що нагадують скоріше приміську забудову міст Німеччини 30-х років ХХ століття.

Будинок серії І-228 у наріжному виконанні (1951 р.) на вулиці Краківській, 19/10, фото 2015 р.

Забудова селища Аварійне, фото 1970-х рр..

На початок 1950-х років було забудовано квартали селища - в межах вулиць Попудренка, Гната Хоткевича, Червоноткацької та Мініна.

Було споруджено близько 40 житлових та декілька громадських будівель, зокрема дитячий садок та лазню. Майже усі ці будинки датуються 1951 р., хоча спорудження їх, треба розуміти, почалося трохи раніше, на межі 1940-1950-х рр.

Архітектурне рішення забудови – ретроспективізм. Поєдналося використання класичних прийомів архітектури із застосуванням традиційних способів архітектурної виразності. Об'ємно – просторова композиція кварталів має усі ознаки класичності – парадні в'їзди, курдонери, акцентування кутів кварталів. Цікаво влаштовано в'їзд з боку вулиці Гната Хоткевича – він був оббудований двома парами будинків і у торці завершувався ще однією будівлею.

У оздобленні будинків є і прийоми, характерні для українського бароко.

Більшість будівель було збудовано з цегли або шлакобетону, але декілька, зокрема на вулиці Миколи Лебедева, 4 та Червоноткацькій, 41-А були збудовані з дерева та потиньковані зверху.

З часом було перероблено фасади будинків на вулиці Краківській, 25, 25-А, 32, Мініна, 19-А, Червоноткацькій, 35 та 43. З'явилися нові будинки – на вулицях Краківській, 22 та Мініна, 14.

До 2-ї половини 2000-х років селище зберігало свій первісний вигляд. З 2008 р. забудова селища зноситься задля зведення багатоповерхових житлових будинків. Впродовж 2008-2017 рр. було знесено 17 житлових будівель – у березні 2009 р. знесено будинки на вулицях Краківській, 30, 34, Гната Хоткевича, 12, 14 та Червоноткацькій, 41, 41-А та 43. 2010 р. знесено будинки на вулиці Миколи Лебедева, 12, 14 та 15. 2012 р. знесено будинок на вулиці Миколи Лебедева, 4. 2013 р. знесено будинок на вулиці Червоноткацькій, 39/2. 2014 р. знесено будинки на вулицях Краківській, 32 та Гната Хоткевича, 6-А. У березні 2017 р. було зруйновано будинки на вулиці Краківській, 27 та 29/8. 2004 р. було знесено будівлю колишнього дитячого садочка на вулиці Краківській, 15. 2009 р. було знесено колишню будівлю військового призначення на вулиці Миколи Лебедева, 19-А. 2010 р. зруйновано занедбаний корпус лікарні на вулиці Попудренка, 36-А.

На березень 2017 р. у межах селища Аварійне існує 22 житлових та 3 громадських будівлі, зведені у 1-й половині 1950-х рр. Також у межах кварталів існує 4 довоєнні будівлі, фасади яких було перероблено.

Забудова селища Аварійне належить до яскравих зразків архітектури початку 1950-х років, яскравим прикладом повоєнної житлової забудови.

Червоноткацька, 43. Фото 1952 р.

Вул. Мініна, 14-А. Фото 2009 р.

Соцмісто

Після завершення війни було відбудовано декілька будинків, що залишились від довоєнного Соцміста. Так про довоєнну забудову і сьогодні нагадують будинки на бульварі Верховної Ради, 13, вулицях Краківській, 5 та Попудренка, 18 і 18-Б.

А 1955 р. силами новоствореної будівельної організації «Головкивбуд» були збудовані житлові будинки для працівників комбінату «Хімволокно» та Дарницького шовкового комбінату в Соцмісті. Було забудовано квартали в межах вулиць Будівельників, Червоноткацької, Бажова, бульвару Праці та вулиці Попудренка, загалом 3 квартали.

Кwartали було забудовано 4-5-поверховими цегляними будинками.

1956 р. в Дарницькому районі за проектом архітекторів О. Фельбейна, М. Холостенка, В. Поліщука розпочалася забудова другого великого житлового масиву площею понад 100 га, розташованого між проспектом Соборності та вул. Діагональною (нині проспект Юрія Гагаріна) і вулицею Червоноткацькою. Важливою планувальною віссю став бульвар Верховної Ради. Тут планувалося розмістити нові будівлі Верховної Ради, тому бульвар здобув таку назву.

Також наприкінці 1950-х рр. було забудовано квартали Соцміста в межах вулиць Попудренка, Мініна, Червоноткацької та бульвару Праці.

Ансамблі забудови Соцміста

Повоєнна забудова Соцміста здійснювалась переважно в середині 1950-х. Минуло майже 20 років з часів формування довоєнних планів і концепція забудови змінилась. Замість великого парку в центрі житлового комбінату було створено регулярну квартальну забудову, до якої було вписано довоєнні будинки. Тому їх сучасне розташування може здатись дивним. Змінився й індустріальний рівень будівництва. Декоративні елементи стали переважно типовими, як і планування житлових будинків і секцій. Ансамблі створювались з декількох будинків певних серій, що були спеціально розроблені для наріжного розміщення кварталів, фланкування або завершення курдонерних секцій. Однією з головних магістралей повоєнного Соцміста стала вулиця Будівельників. Одним з її ансамблів є комплекс чотириповерхових будинків 39, 41 та 43/12. Будинок 41 розташований на більшій відстані від магістралі та утворює курдонер. Будинки 39 та 43 симетрично його фланкують.

Південніше на цій же вулиці даний ансамбль повністю повторений будинками 31, 33 та 35. На протилежному боці вулиці ансамбль

кварталу складається з центрального будинку 36 та двох п'ятиповерхових фланкуючих куткових будинків – 34 та 38, що збудовані за однаковими проектами й є симетричними віддзеркаленими відображеннями одне одного. Центральна частина будинку 36 є п'ятиповерховою, бічні частини – чотириповерхові. Південніше знаходиться ще один ансамбль кварталу вулиці Будівельників на проміжку між Краківською та Червоноткацькою вулицями. Наріжні п'ятиповерхові будинки 28 та 32 у наріжній секції декоровані портиками, мають чотири поверхи у частині, що ближче до центру. В глибині курдонеру знаходиться будинок 30, що збудований за п'ятиповерховим проектом, пізніше надбудований до 8 поверхів.

Панорама забудови Соцміста, 1957 р.

Вул. Краківська, 1961 р.

Подібний ансамбль симетрично відображений в східній частині кварталу вздовж вулиці Бажова. Щоправда, будинок 9-А, що знаходиться в курдонері, позбавлений частини еркерів, що присутні в будинку на Будівельників, 30. Ще один подібний будинок збудовано 1954 року на вулиці Бажова, 12. Будинок знаходиться в курдонері частково оформленого ансамблю кварталу, з півночі оформленого будинком 22/14 на вулиці Попудренка.

Ще одним будинком сталінської доби є будинок на вулиці Бажова, 5. Три-чотириповерховий будинок збудовано в кінці 1940-х та оздоблено декоративним оформленням вхідних груп. Будинок є частиною нереалізованого ансамблю, що було пізніше дооформлено хрущовками.

Стара Дарниця

На відміну від більшості інших мікрорайонів та масивів Лівобережжя, Стара Дарниця ніколи не забудовувалася за єдиним планом як цілісний масив. Фактично до кінця 1940-х рр. Стара Дарниця існувала в межах сучасних вулиць Астраханської, Гродненської та Азербайджанської. З кінця 1940 - початку 1950-х рр. забудову було поширено на захід, до вулиці Лохвицької та на схід, до вулиці Профспілкової. Місцевість забудовувалася здебільшого індивідуальними будинками, що було загалом характерно для лівобережжя того часу, однак як вкраплення у приватну забудову виникла певна кількість житлових та громадських будівель. Проте ще у червні 1951 р.

Стара Дарниця мала 235 приватних і жодного багатоквартирного будинку. По війні було збудовано будівлю школи №42 на вулиці Хорольській, 1947 р. будівлю громадського призначення на вулиці Лобачевського. На початку 1950-х рр. були збудовані ще одна будівля громадського призначення на вулиці Лобачевського та 2-поверховий житловий будинок на вулиці Хорольській – вже після 1951 р.

Виникло невелике «селище» у кварталі між вулицями Двінською, Краснокутською, Сиваською, Сосницькою. Це 6 однотипних 1-поверхових гуртожитків. Ці будинки також були збудовані після 1951 р.

Забудова Старої Дарниці сьогодні – це суміш багатоповерхової забудови 1960–2010-х рр. із приватними будинками 1930-1950-х рр. та поодиноким вкрапленням забудови 1940-1950-х рр.

*Будівля громадського призначення на вулиці Лобачевського, 23-В.
Фото 2017 р.*

Житловий будинок початку 1950-х рр. на вулиці Хорольській, 23. Фото 2017 р.

1-поверховий гуртожиток на вулиці Двінській, 15/5, фото 2017 р.

Нова Дарниця

Нова Дарниця до війни мала радше вигляд дачного селища. Звісно, у 1930-х рр. тут було збудовано певну кількість споруд громадського призначення (школи, дитячий садок, клуби), проте у Новій Дарниці було лише декілька багатоквартирних будинків.

По війні, замість знищеної приватної забудови, розпочалося будівництво громадських та житлових будинків.

Наприкінці 1940–на початку 1950-х рр. силами німецьких військовополонених було збудовано велику кількість 2-поверхових житлових будинків.

Нові будинки Нової Дарниці (тепер перехрестя вулиця Ялтинської та Російської), 1949 р.

На фундаментах двох зруйнованих 2-поверхівок наприкінці вулиці Сімферопольської було збудовано нові 2-поверхівки. 2-поверхові будиночки, збудовані силами німецьких військовополонених, вирости вздовж вулиць Ялтинської, Новодарницької, Російської, Юрія Пасхаліна (колишня вул. Ілліча). Ці будинки ще називають «німецький квартал», адже забудова цих кварталів має ряд рис, характерних для приміської забудови міст Німеччини 1930-х рр.

Будинок на вулиці Російській, 19, фото 2015 р.

Будинок на вулиці Новодарницькій, 5, фото 2015 р.

Забудова поширилася і на схід Нової Дарниці. Вздовж вулиць Тростянецької, Волго-Донської, Російської було збудовано житлові будинки та гуртожитки серійних проектів 1-207 та 1-228.

Тож у червні 1951 р. в Новій Дарниці було 8 будинків райжитлоуправління та 59 відомчих.

Не було забуто і про громадське будівництво. Оскільки адміністративний центр Дарницького району було вирішено розмістити в Новій Дарниці, у листопаді 1953 р. було завершено будівництво споруди районної ради по вул. Кооперативній (нині – Ялтинська), а 1954 р. за партійні кошти збудували приміщення райкому партії по вул. Котовського (нині – Заслонова).

У 1953-54 роках почали зносити дерев'яні будинки, що з'явилися у повоєнні роки на місці колишньої дачної забудови. На їх місці було збудовано 4-5-поверхові житлові будинки та гуртожитки для залізничників, працівників п/с 244 (Радіозавод) та інших підприємств району. Найбільше таких будинків було збудовано вздовж вулиць Сімферопольської та Севастопольської.

Будинок середини 1950-х рр. на вул. Сімферопольській, 9, фото 2009 р.

Дарницький райком КППС (старий), 1954 р. Арх. Черкаський, вул. Ятинська, 11. Нині – підрозділ прикордонних військ України. Фото 1958 р.

Дарницький райком КППС (новий), 1957 р. Нині дитячо-юнацький центр Дарницького району. Фото 2017 р.

Ансамблі забудови Нової Дарниці

Повоєнна забудова Дарниці поділяється на 2 етапи – повоєнні дво-триповерхові будинки кінця 1940-х, що будувались за типовими проектами при залученні робочої сили військовополонених та архітектурні ансамблі нетинькованих чотириповерхових та п'ятиповерхових будинків середини 1950-х.

Одним з таких ансамблів є комплекс кварталів між вулицями Сімферопольською, Чубинського, Заслонова та Пасхаліна. Початковий проект ансамблю, розроблений 1954 року, передбачав симетричну композицію з чотирьох будинків – сучасні вул. Сімферопольська, 3, 5, 7 та 9. Будинки 5/1 та 7/2 (1956 рік, серія 1-406-5, архітектори Книжник, Малиновський, Мілецький, Томашевська) мали бути об'єднані секцією з аркою, що під нею мала проходити вулиця Сормовська. На західній частині кварталу арка не була реалізована. На східній навіть не встигли побудувати всі будинки – замість запланованого будинку на Пасхаліна, 8, збудовано хрущовку. Наріжні будинки на вул. Сімферопольській, 3/2 та 9 збудовані за серійним проектом 1-406-13 (архітектори Книжник, Малиновський, Мілецький, Георгієва). На вул. Ялтинській присутній ансамбль з будинків 20, 22 та 24/23, що утворюють курдонерну секцію. (Архітектори В.Гопкало, С. Покришевський, Г. Слуцький, Я. Красний). Будинок 22 знаходиться в глибині й фланкується двома симетрично віддзеркаленими будинками 20 та 24. Курдонер наразі забудований МАФами.

Ансамбль з будинків по вул. Ялтинській 20, 22, 24/23. 1952-53 рр. Фото 1957 р.

Будинок на вулиці Волго-Донській, 60/15. Фото 2015 р.

Забудова початку 1950-х рр. на вулиці Волго-Донській, фото 2015 р.

Ще два ансамблі утворено вздовж вул. Севастопольської поміж вул. Новодарницькою та Російською. Центральні будинки кожного ансамблю мають декоративні елементи. Бічні будинки їх майже позбавлені, що вказує на їх будівництво вже після початку боротьби з архітектурними надмірностями.

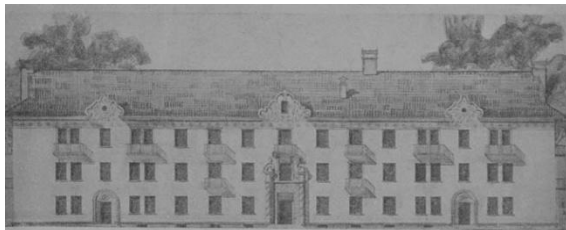
Ансамбль на парній стороні вул. Севастопольської складається з трьох триповерхових будинків. Бічні будинки майже не мають декору, а центральний будинок Дарницького районного суду прикрашений фронтоном. Ансамбль на непарній стороні вулиці складається з трьох чотириповерхових будинків, центральний будинок 13 розташований вглибині кварталу, утворюючи незначний курдонер. Бічні будинки з декоративних елементів мають лише карниз. Центральний будинок, окрім оформленої порталом вхідної групи, має карниз, який переходить у фриз, що досягає верхнього рівня вікон.

Забудова кінця 1940-початку 1950-х років розташована в кварталах, обмежених вулицями Сімферопольською, Новодарницькою, Ялтинською, Юрія Шевельова, Гостинною та Російською. Тут збереглося 19 житлових 2-поверхових будинків та 1 громадська будівля – дитячий садок.

Є відомості, що будинки №17 та 19 на вулиці Сімферопольській збудовані на фундаментах довоєнних будинків, принаймні до війни тут стояли 2 2-поверхівки. Друга велика група 2-поверхових будинків початку 1950-х років розташована у кварталах, обмежених вулицями Вересневою, Тростянецькою, Волго-Донським провулком, вулицею Російською, провулком Ігоря Качуровського та вулицею Волго-Донською. Тут збереглося 33 житлових 2-3-поверхових будинки.

ДВРЗ

Після війни більшість довоєнних будинків на ДВРЗ були відновлені – а це 21 житлова та 2 громадські будівлі (школа та дитячий садок). Відбудова, як і було заведено тоді, здійснювалася здебільшого силами німецьких військовополонених. Більшість отримала довоєнний зовнішній вигляд, а будинки №№ 99 та 103 були в 1949-1951 рр. переоформлені для відповідності стилістичним вимогам сталінського ампіру. З'явилися на вул. Алма-Атинській і нові будинки. Триповерхові будинки №№ 91, 95 побудовані за серійним проектом 1-302-2 авторства Анатолія Добровольського. Ще одним представником цієї серії є будинок на вул. Алма-Атинській, 101, збудований за проектом 1-302-3. Всі вони оздоблені декоруванням вхідних груп флористичним та геометричним орнаментом з елементами українського бароко.

Серія 1-302-3 (арх. А. Добровольський), фото 1950 р.

З'явилися двоповерхові будинки вул. Бородіна, 2, 4 та 6. Однією з доміант повоєнного ДВРЗ стає наріжний будинок 1955 року побудови на вул. Алма-Атинській, 97/1, що складається з двох триповерхових будинків серії 1-302-2, об'єднаних наріжною 4-поверховою секцією, що увінчана декоративною баштою, декорованою з елементами українського бароко. Серед будинків кінця 1940-х зустрічаються представники двоповерхової серії 1-201-13 авторства архітекторів Сергія Масліха та Ольги Яфи (архітектурно-проектувальна майстерня Міннафтопрому СРСР під керівництвом Весніна). За цим проектом збудовано два кутових будинки на Марганецькій, 8/12 та 14/11. Сусідній будинок на Марганецькій, 16/16 збудовано за серійним проектом 1-225-110. Ще один будинок цього проекту збудовано на Алма-Атинській, 93. Автором проекту 1-225-110 є Леонід Поляков, автор готелю «Ленінградська» у Москві, лауреат сталінської премії (позбавлений премії 1955 року під час «боротьби з надмірностями»). Загалом такими будинками забудовано вулиці Інженера Бородіна, Макаренка, Марганецьку та Машиністівську.

Вул. Марганецька, 8/12. Серія 1-201-13, фото 1951 р.

Пізніше, в другій половині 1950-х, збудовано чотириповерховий будинок на вул. Алма-Атинській, 107. В екстер'єрі будинку помітні архітектурні риси середини 1950-х: відсутність тинькування, силікатна цегла, бетонні карнизи та капітелі пілястр індустріального виробництва.

Тоді ж, наприкінці 1940-х - на початку 1950-х років селище було розплановане, ним було прокладено нові вулиці, напрям яких враховував забудову, що вже існувала (тож у випадку із селищем ДВРЗ ми маємо вкрай рідкісний у містобудівній практиці Києва приклад, коли забудова є давнішою за вулиці, до яких вона належить, причому давнішою на майже 2 десятиліття!).

Більшість нових вулиць було найменовано у 1953 та 1955 рр., доти це були Нові номері вулиці (Нова 619-а тощо). Станом на червень 1951 р. селище ДВРЗ мало 45 відомчих будинків. Особливістю повоєнного періоду забудови селища ДВРЗ є поява великого масиву приватної забудови, обмеженого вулицями Сенюманською та її продовженням, Марганецькою, Літинською та Новоросійською.

Алма-Атинська, 91 і 93 (МПС), фото 1953 р.

Ліворуч - будинок на вул. Алма-Атинській, 97/1, фото 1960 р.

У 1950-х рр. було збудовано клуб, адміністративні будівлі Дарницького вагоноремонтного заводу та будівлю школи №103. Селище ДВРЗ набуло завершеного вигляду. Фактично, такий вигляд селище має і сьогодні, лише невелика кількість повосенних 2-поверхівок у 1980-х роках поступилася місцем більш висотним будівлям.

ШКОЛИ. ЧАСИ ІМПЕРІЇ ТА ДОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Історія освіти у поселеннях Лівого берега починається 1909 року, коли у Старій Дарниці на вулиці Лісовій (тепер Гродненська), в орендованому дачному будинку Овсяннікова було відкрито початкове народне училище. До цього освіта у поселеннях Лівого берега була представлена мережею церковнопарафіяльних шкіл, що існували при більшості храмів лівобережних поселень та 5 земськими школами, відкритими у 1895-1898 рр. Першою 1885 р. було відкрито школу у Воскресенській Слобідці, у 1886 та 1887 рр. було відкрито послідовно школи у Троєщині та Вигурівщині, 1892 р. у Бортничах, 1898 р. – в Осокорках. За даними 1901 р., у школах навчалося 184 хлопчики та 40 дівчаток. Найбільшою була школа у Бортничах – 82 учні, у школі Осокорків навчався 51 учень, Троєщини – 45, Воскресенської Слобідки – 32, а найменшою була школа Вигурівщини – тут здобували освіту лише 14 учнів.

Школа на вул. Лісовій (Гродненській), фото 1909 р.

Після революційних подій 1917-1920 років, вже за радянської влади, колишнє початкове народне училище у Старій Дарниці мав назву Дарницька перша трудова школа. Усі церковно-парафіяльні школи лівобережних поселень з 1920 року називалися єдині трудові школи. 1923 року, після включення до меж Києва більшості поселень Лівобережжя (Кухмістерська, Микільська та Передмостова Слобідки, Нова та Стара Дарниці) тамтешні школи увійшли до Печерського

району народної освіти та отримали київську нумерацію. № 87 отримала школа у Передмостовій Слобідці, № 88 та № 91 – у Микільській, № 89 – у Кухмістерській, № 92 – у Новій Дарниці та № 93 – у Старій Дарниці. 1927 року до складу Київського приміського району увійшли села Воскресенська Слобідка, Осокорки та Позняки. Тож їх школи також отримали загально київську нумерацію - № 117 – у Воскресенській Слобідці, № 118 – в Осокорках, № 119 – у Позняках.

Школа №91, Микільська Слобідка. Фото 1930 р.

1935 року було утворено Дарницький район. На момент утворення у ньому налічувалося 9 шкіл, у яких навчалося 4612 учнів. Усі школи, що існували на той час у районі, розташовувались у дерев'яних, часто пристосованих приміщеннях. Не існувало жодної капітальної шкільної будівлі.

Лише 1936 року у районі починається капітальне шкільне будівництво. Школи будувалися двох типів – однокомплектні (на 400 учнів) та двокомплектні (на 800 учнів). 1936 року у Дарницькому районі було збудовано 3 шкільні будівлі – будівля школи №11 у селищі ДВРЗ, будівля школи №125 у Микільській Слобідці та будівля школи №127 у Новій Дарниці. До того ж, як було зазначено у журналі «Соціалістичний Київ» (№11, 1936 рік), «1 грудня в реконструйованому приміщенні в Дарниці почала функціонувати нова школа. Тут навчатимуться 200 школярів – дітей службовців і робітників тонкосуконного комбінату та Шовкобуду». Це була

дерев'яна шкільна будівля. Школа була з російською мовою навчання і мала №129. 1936 року у школах Дарницького району навчалося вже 6187 учнів. 1937 року у районі було збудовано ще 3 школи, їх кількість зросла до 15, а кількість учнів – до 7500 осіб. Окрім будівництва нових шкіл, здійснювалася реконструкція та розбудова тих 9 шкіл, що продовжували працювати у пристосованих приміщеннях.

У зв'язку із подальшою забудовою мікрорайонів Дарницького району продовжувалося шкільне будівництво. Впродовж 1937-40 років було збудовано 4 нові школи. Серед них 3 загальноосвітні, зокрема будівля школи №105 у Новій Дарниці, будівля школи №128 у Микільській Слобідці та будівля школи №99 у Соцмісті (відкрита 1940 року). Також було збудовано будівлю спеціалізованої неповної середньої школи для дітей віком 9–12 років, які за різних обставин не змогли вчасно розпочати навчання разом із ровесниками. Ця школа знаходилася у Новій Дарниці.

1940 року у районі Рембази було збудовано 3-поверхову будівлю школи №160. 1941 року у Дарницькому районі налічувалося 19 шкіл. 3 тих населених пунктів, що нині входять до складу Лівобережних районів Києва, але тоді до складу Києва не входили, діяли школи у Бортничках (2 школи), Вигурівщині та Троєщині. Ці школи розташовувалися у пристосованих приміщеннях.

Під час війни забудова поселень Дарницького району зазнала майже цілковитого знищення. Тоді ж було зруйновано і ряд шкіл. Вочевидь, були спалені усі школи, що розташовувалися до війни у пристосованих дерев'яних приміщеннях – таких на початок війни було 9 у Дарницькому районі та 4 – у селах, що нині входять до складу Києва (Бортничі, Вигурівщина, Троєщина). Було повинстю зруйновано 8 з 11 капітальних шкільних будівель, зокрема школи № 125 та №128 у Микільській Слобідці та №99 у Соцмісті, будівлю спеціалізованої школи у Новій Дарниці, будівлю школи №160 на Рембазі. Школи у ДВРЗ та Новій Дарниці було пошкоджено.

Ті школи, що підлягали відбудові, по війні було відновлено. Сьогодні на Лівому березі Києва збереглися 3 школи, збудовані до 1941 року.

Школа №11

Будівля середньої загальноосвітньої школи №11 селища ДВРЗ (сучасна адреса – вулиця Алма-Атинська, 113) була побудована 1936 року. 3-поверхову однокомплектну школу збудовано за проектом архітекторів О. Риковою та Н. Крижановською (за проектом 104, розробленим Шкілпроектом Народного комісаріату освіти УСРР 1935 року).

Школа селища ДВРЗ. Фото 1936 р.

Барельєф на фасаді будівлі школи №11. Фото 2017 р.

Фасад школи оздоблено у стилі радянського неокласицизму (радянський ампір), бічні фасади мають елементи конструктивізму. Восени 1943 року будівлю школи було спалено разом з усією забудовою селища ДВРЗ, по війні відбудовано без змін зовнішнього вигляду. Лише згодом з тильного боку до школи було зроблено нову прибудову.

Школа №127

Будівля середньої школи №127 селища Нова Дарниця (сучасна адреса – вулиця Ялтинська, 13) була побудована 1936 року. 3-поверхову школу з 4-поверховими бічними крилами збудовано за типовим проектом №103 архітектора Е. Коднера, розробленим Шкілпроектом Народного комісаріату освіти УСРР 1935 року. Фасад оздоблено у стилі радянського неокласицизму.

Восени 1943 року будівлю школи, вочевидь, було спалено разом із більшістю забудови Нової Дарниці, по війні будівлю було відбудовано без змін стилю.

1976 року з обох боків до старої будівлі було прибудовано 2 нових 4-поверхових корпуси проекту 2С-02-7, сполучених зі старою будівлею критими 2-поверховими корпусами – переходами.

З 2006 року має статус спеціалізованої загальноосвітньої школи № 127 з поглибленим вивченням української мови та літератури.

Будівля школи №127 на вулиці Ялтинській, 13 (1936 рік). Фото 2017 р.

Школа №105.

Будівля школи робітничої молоді селища Нова Дарниця (сучасна адреса – вулиця Сімферопольська, 10) була побудована 1939 року. 3-поверхову 2-комплектну школу збудовано за типовим проектом №102 архітектора Ю. Корбіна, розробленим Шкілпроектком Народного комісаріату освіти УСРР 1936 року.

Фасад оздоблено у стилі радянського неокласицизму.

Восени 1943 року будівлю школи було спалено і частково зруйновано. 1948 року було завершено відбудову будівлі, без змін зовнішнього вигляду. У відновленій будівлі розмістилася середня загальноосвітня школа №105. 1968 року з тильного боку, перпендикулярно фасаду, прибудовано 2 нових корпуси – 4-поверховий навчальний та 2-поверховий спортивний.

20 грудня 1984 року школі №105 присвоєно ім'я маршала К. К. Рокоссовського. 21 грудня 1986 року у приміщенні школи відкрито музей К. К. Рокоссовського.

1997 року школа №105 перейшла на українську мову навчання. 2010 року школа отримала статус спеціалізованої загальноосвітньої школи № 105 I-III ступенів з поглибленим вивченням предметів суспільно-гуманітарного циклу.

Школа № 105, фото 1960-х рр.

Будівля школи №105 на вулиці Сімферопольській, 10 (1939 рік). Фото 2017 р.

ШКОЛИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Відновлення навчання у школах Дарницького району почалося відразу після визволення Києва від нацистських окупантів 6 листопада 1943 року. Вже 17 листопада 1943 року вдалося відновити навчання у школах. Було відкрито одну неповну середню школу з 12 класів у селищі Шовкобуду (Соцмісто) на 425 учнів та 4 початкові: у Старій Дарниці – на 160, Новій Дарниці – на 155, Микільській Слобідці – на 120 та Осокорках – на 150 школярів. Всього було взято на облік 2203 дитини шкільного віку, але за браком приміщень до навчання у 2 зміни приступили тільки 1010 учнів. Адже усі довоєнні шкільні будівлі було зруйновано... Навчальний рік (1944) через руйнацію шкіл та небезпеку для життя дітей вдалося закінчити приблизно 500 учнями.

До нового 1944/45 навчального року було підготовлено 11 шкіл, розрахованих на 2500 учнів: 6 середніх, 4 неповні середні та 1 початкова. Наприкінці 1944 року у 12 школах навчалося 2000 учнів. 1948 року було завершено відбудову будівлю школи №105 у Новій Дарниці. Вочевидь, десь у ті роки було відбудовано будівлі шкіл №11 у селищі ДВРЗ та будівлю школи №127 у Новій Дарниці. Початок масової забудови Дарницького району, що припадає на 2 половину 1950-х років, викликає необхідність будівництва нових шкіл. Було збудовано нові школи на Воскресенці, у Новій Дарниці, Микільській

Слобідці, селищі ДВРЗ, Биківні, Красному Хуторі. Лише впродовж 1956-60 років було збудовано понад 10 шкільних будівель. Більшість шкіл будувалися як 3-4-поверхові, за типовими проектами.

У 1958 р. в районі працювало 19 шкіл, де навчалося 10113 учнів. Окрім того, в п'яти школах робітничої молоді навчалося 1289 учнів.

Школа №42

Історія школи починається 1909 року, коли у Старій Дарниці на вулиці Лісовій (тепер Гродненська), в орендованому дачному будинку відставного офіцера Овсяннікова було відкрито початкове народне училище (земську школу). Поява школи була зумовлена відкриттям того ж 1909 року фанерного заводу. Тож у новоствореній школі навчалося багато дітей робітників фанерного заводу. Після революції та реформи освітньої системи навчальний заклад дістав назву Дарницька перша трудова школа. У 1926 році садибу школи віддали дітям робітників. В кінці 1920-х років школу перевели в колишній особняк багатія Ящевського (тепер вулиця Празька). У період нацистської окупації Києва 1941-1943 рр. освітній процес на вимогу бургомістра був припинений. Після звільнення міста дітей тимчасово розмістили в колишніх стайнях (територія сучасного заводу "Буддеталь").»

Сучасна будівля школи №42 є чи не першою капітальною шкільною будівлею, збудованою по війні. Будівлю школи було збудовано 1946 року. 1974 року до школи було зроблено прибудови. Школа розташована за адресою вул. Хорольська, 19.

Школа № 42, фото 1950-х рр..

Школа №42, фото 2017 р.

Школа №125 – школа №208

Школа №125, будівля якої була зруйнована 1943 року, 1946 року розмістилася у будівлі на теперішній вулиці Туманяна, 2. Збудована за довоєнним проектом, спочатку, за даними працівників школи, функціонувала, як музична. 1972 року відбулася «рокіровка» - у цій будівлі розпочала діяльність школа №208, а школа №125 перейшла у нову споруду поряд. Сьогодні у будівлі, що розташована за адресою вулиця Туманяна,2 продовжує діяти школа №208.

Школа №125, фото 2015 р.

Школа №23

Навчання у новоспорудженій будівлі школи №23 розпочалося 1 вересня 1956 року. У 1990-х роках було прийнято рішення про добудову та реконструкцію школи та затверджено проект нового корпусу. Впродовж 2003-2006 років було здійснено будівництво нового 3-поверхового корпусу школи поряд зі старим. Старий корпус школи зведено за типовим проектом 2-02-20 (школа на 400 учнів), розробленого 1954 року проектним інститутом Діпромiсто, Київ та затвердженого 14 липня 1954 р. Радою Міністрів УРСР. Від 2006 року перебуває у занедбаному стані. Школа розташована за адресою вул. Путивльська, 35.

Школа №23, закинутий корпус. Фото 2017 р.

Школа №99

Довоєнну будівлю школи №99, що знаходилася у Соцмісті (на її місці – сучасна школа №148 на вулиці Будівельників) було зруйновано восени 1943 року. Нову будівлю школи №99 було збудовано у 1957 році. Школа знаходиться у 4-поверховій будівлі, збудованій із силікатної цегли. Школа розташована по вул. Червоноткацька, 12.

Школа-інтернат №12

Будівлю школи-інтернату №12 (початково – восьмирічної школи-інтернату №11), розраховану на 880 учнів, було відкрито у 1955 році. Школа знаходиться у 4-поверховій будівлі типового проекту 2-02-02 (272), розробленого на початку 1950-х років. Архітектори Асс Л., Гінцберг О. На відміну від інших шкіл цього проекту, збудована із червоної цегли. Школа розташована за адресою Харківське шосе, 121/3, колишній хутір Шевченка.

Школа-інтернат №12, фото 2017 р.

Школа №148

Будівлю школи №148 було збудовано у 2-й половині 1950-х рр. До війни на цьому місці знаходилася 3-поверхова будівля школи №99. Восени 1943 р. школу було зруйновано. Будівля школи №148 – 2-поверхова, з силікатної цегли, з боку двору до будівлі було зроблено 3-4-поверхову прибудову – нові приміщення школи та спортивна зала. Школа розташована за адресою вул. Будівельників, 37.

Школа №103

Будівлю школи №103 у селищі ДВРЗ було відкрито 1956 року. Школа знаходиться у 3-поверховій цегляній будівлі. Розташована за адресою вул. Алма-Атинська, 89.

Коледж ім. Бориса Грінченка

Будівлю було збудовано 1957 року для середньої школи робітничої молоді №18. Пізніше у будівлі знаходилося педагогічне училище. З 2008 року тут розташовано коледж ім.Бориса Грінченка. Коледж знаходиться у 4-поверховій цегляній будівлі. Розташований за адресою пр-т Гагаріна, 16.

Школа №128

Довоєнну будівлю школи №128 було зруйновано восени 1943 року. На тому ж місці 1957 року було збудовано 4-поверхову будівлю школи

№128. У 2014-2016 роках здійснено капітальну реконструкцію старої шкільної будівлі, з тильного боку було здійснено 4-поверхову прибудову, внаслідок чого об'єм школи збільшився вдвічі. Школа розташована за адресою вул. Раїси Окіпної, 6.

Школа №128 до реконструкції, фото 2007 р.

Школа №129

До війни школа №129 знаходилася у мікрорайоні «Соцмісто». Восени 1943 року будівлю було зруйновано.

Нова сторінка історії школи №129 починається 1948 року. Школа ще не мала власного капітального приміщення, тому розташовувалася в трьох пристосованих приміщеннях. 1959 року було збудовано 4-поверховий корпус школи, у який і перейшла школа. З 2003 року початкова школа базується в окремому приміщенні поряд, по пр-ту Гагаріна, 17-А. Основний корпус школи розташований за адресою пр-т Гагаріна, 19.

Школа №113

Будівлю школи №113 було відкрито 1956 року. Школа знаходиться у 3-поверховій будівлі проекту 2-02-73, розробленого 1956 року проектним інститутом Діпромiсто, Київ. Архітектори Каракіс І.Й, Зуєв Г, Савченко Н. Школа розташована за адресою вул. Вакуленчука, 50-А.

Школа-інтернат №10

Будівлю школи-інтернату №10 (початково – середньої школи-інтернату №12) для дітей, що потребують корекції фізичного та розумового розвитку, збудовано у 2-й половині 1950-х років за проектом 2-02-73, розробленого 1956 року проектним інститутом Діпромiсто, Київ. Архітектори Каракіс І.Й, Зуєв Г, Савченко Н. Школа-інтернат розташована за адресою вул. Вакуленчука, 1.

Школа №160

1940 року у районі Рембази було збудовано 3-поверхову будівлю школи №160, навчання у якій почалося 1 вересня 1940 року. З початком війни навчання у школі переривається, у 1941-43 роках школа не діє. Восени 1943 року нацисти при відступі зруйнували довоєнну будівлю школи. Відразу після визволення Києва у листопаді 1943 року почалася робота з відновлення навчання у школі, поки що початковій. Невдовзі школа розмістилася у 15-ти метровій кімнаті в єдиному цілому будинку мікрорайону Рембаза. 1946 року школа стала середньою. Умови навчання були дуже важкими – у кімнаті площею 8-9 квадратних метрів навчалосся 35-40 учнів, тому вчилися у 2 зміни. 1950 року старші класи взагалі було переведено у школу №127, де вони навчались у другу зміну, а молодші класи залишились у пристосованому приміщенні. Капітальну 3-поверхову будівлю школи, розраховану на 920 учнів, було збудовано 1959 року. Школу збудовану за типовим проектом 2-02-73, розробленим 1956 року проектним інститутом Діпромiсто, Київ. Архітектори Каракіс І.Й, Зуєв Г, Савченко Н. 1968 року було розпочато добудову школи, 1979 року у школі відкрито Музей бойової слави. Розташована за адресою вул. Російська, 45.

Школа №180

Будівлю школи №180 було відкрито 1960 року. Школа знаходиться у 3-поверховій будівлі проекту 2-02-73, розробленого 1956 року проектним інститутом Діпромiсто, Київ. Архітектори Каракіс І.Й, Зуєв Г, Савченко Н. Школа розташована за адресою б-р Перова, 21.

Школа-інтернат №18

Будівлю школи-інтернату №18 було відкрито 1960 року. Школа знаходиться у 3-поверховій будівлі проекту 2-02-73, розробленого 1956 року проектним інститутом Діпромiсто, Київ. Архітектори Каракіс І.Й, Зуєв Г, Савченко Н. Школа-інтернат розташована за адресою б-р Перова, 23.

Інтернат №18 (у центрі) та школа №180 (праворуч), фото 1966 р.

Школа-інтернат №14

Будівлю школи-інтернату №14 було відкрито близько 1959 року. Школа знаходиться у 3-поверховій будівлі проекту 2-02-73, розробленого 1956 року проектним інститутом Діпромiсто, Київ. Архітектори Каракіс І.Й, Зуєв Г, Савченко Н. Школа-інтернат розташована за адресою б-р Перова, 3.

Школа-інтернат №26

Будівлю школи-інтернату №26 було відкрито 1959 року. Школа знаходиться у 3-поверховій будівлі проекту 2-02-73, розробленого 1956 року проектним інститутом Діпромiсто, Київ. Архітектори Каракіс І.Й, Зуєв Г, Савченко Н. Школа-інтернат розташована за адресою б-р Перова, 1.

Навчально-виховний комплекс №167

Будівлю школи №167 було збудовано у 1960 році. Сьогодні має статус НВК – школи 1 ступеня (початкової) – гімназії. Школа знаходиться у 4-поверховій цегляній будівлі. Розташована за адресою пр-Соборності, 12-В.

Державний технічний ліцей

Будівлю Дарницького міжшкільного навчально-виробничого комбінату було збудовано на межі 1950-60-х років. З 1992 року має статус Державного технічного ліцею. Ліцей знаходиться у 3-поверховій будівлі проекту 2-02-73, розробленого 1956 року. Ліцей розташований за адресою вул. Тампере, 9.

Центр дитячої і юнацької творчості Дніпровського району.

Колишня школа № 120, збудована наприкінці 1950-х років для потреб Воскресенської слобідки. 2-поверхи. Після зносу селища і будівництва житлового масиву Райдужний, перепрофільована під будинок піонерів (з часів Незалежності це ЦДЮТ – Дніпровського району). Адреса - вул. Валентина Серова, 19.

Колишня школа Воскресенської слобідки, фото 2016 р.

ДИТЯЧІ САДКИ

1930-ті роки

Відомостей про те, де саме на лівому березі було відкрито перший дитячий садок, немає. Та можна припустити, що поява дитсадків була спричинена початком активного промислового та житлового будівництва. Адже відомо, що 1935 року у Дарницькому районі було 7 дитсадків, розрахованих на 365 місць. Наступного, 1936 року, було відкрито ще 2 дитсадки. Кількість вихованців у дитячих садках зростає до 500. 1941 року, напередодні війни, у Дарницькому районі діяло 10 дитячих садків та 6 ясел.

Дитячі садки були в усіх мікрорайонах, де існувала висотна забудова – у селищі ДВРЗ (1 дитячий садок), Соцмісті (щонайменше 2 дитячих садки), Микільській Слобідці (2 дитячих садки), Новій Дарниці (щонайменше 2 дитячих садки), селищі Дарницького м'ясокомбінату (1 дитсадок). Це були 2-поверхові будівлі, деякі з елементами конструктивізму. Здебільшого будівлі дитячих садків та ясел зводилися за типовими проектами. Приміром, будівля дитячого садка у Новій Дарниці (тепер дитячий садок №706) була збудована за типовим проектом ясел на 120 дітей, розробленим 1937 року Народним комісаріатом охорони здоров'я (архітектор Г.Любарський). Або ще один дитячий садок, збудований наприкінці 1930-х рр. у Новій Дарниці (тепер - №385, суттєво перебудований у 1970-1980-х рр.). Вочевидь, частина дитячих садків та ясел розташовувалася у пристосованих приміщеннях.

Під час війни усі будівлі дитячих садків було спалено, а деякі – повністю зруйновано.

По війні частину будівель дитячих садків було відновлено. Сьогодні на Лівому березі збереглося 7 будівель довоєнних дитячих садків. Деякі з них і досі використовуються за призначенням, але більшість мають інше використання.

Будівля колишнього дитячого садка мікрорайону «Соцмісто» (тепер радіокомпанія «Ера»), 2-а половина 1930-х років. Бульвар Верховної Ради, 20. Фото 2016 р.

Будівля колишнього дитячого садка мікрорайону «Соцмісто» (тепер Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України), 1937-38 рр. Вулиця Краківська, 17. Фото 2017 р.

Будівля колишнього дитячого садка селища Дарницького м'ясокомбінату, 2-а половина 1930-х років. Вулиця Зрошувальна, 3. Фото 2015 р.

Будівля дитячого садка (за сучасною нумерацією - №700) селища ДВРЗ, 1936 рік. Вулиця Рогозівська, 4. Фото 2017 р.

Будівля колишнього дитячого садка Микільської Слобідки (тепер медична установа), 2-а половина 1930-х років. Вулиця Раїси Окіпної, 3. Фото 2016 р.

Будівля дитячого садка Нової Дарниці. Фото 1949 р.

Будівля дитячого садка (за сучасною нумерацією - №706) Нової Дарниці, кінець 1930-х років. Фото 2016 р.

Будівля дитячого садка (за сучасною нумерацією - №385) Нової Дарниці. Вулиця Сормовська, 5. Фото 2016 р.

Дитячі садки. Повоєнний період

У повоєнний період було відбудовано деякі із довоєнних дитячих садків – 7 будівель. Однак подальша забудова та збільшення чисельності населення вимагала будівництва нових дитячих садків та ясел.

Дитячі ясла у Дарниці на 25 місць, архітектор М.Ідельсон. Фото 1950 р.

Соцмісто. Дитячий садок №224, вул. Красноткацька, 17-А. Фото 1960-х рр..

Відомо, що лише впродовж 1951-55 років було збудовано 10 дитячих ясел. Дитячі садки та ясла будувалися здебільшого у 2-поверховому виконанні, хоча траплялося, що зводилися невеличкі ясла на 1 поверх. З капітальних 2-поверхових дитячих садків варто відзначити два, які знаходяться у Соцмісті – на вулицях Попудренка, №24 та Червоноткацькій, №17-А (№ 224). Кожним закладом опікувалось певне підприємство. У зв'язку із цим, сьогодні, коли частина цих заводів знаходиться у занепаді – закинуті й дитсадки. Яскравий приклад – дитсадок № 216, що не діє (Попудренка, 16-А), комбінату Хімволокно, зачинений в 2004 році. Натомість, згаданий вже дитсадок № 224, теж приписаний до Хімволокна – діє.

Соцмісто. Закинутий дитсадок № 216, фото 2014 р.

КЛУБИ. БУДИНКИ І ПАЛАЦИ КУЛЬТУРИ

Лівобережжя зразка 1930-х - 1950-х характеризувалося як індустріальний район. Тут ще до початку Другої світової війни діяло майже два десятки різноманітних підприємств.

В Слобідських колгоспах намагалися не відставати від пролетарів, і теж облаштовували клуби. На жаль, часто це робилось прямо у закритих храмах. Кожен чільний завод чи фабрика створював об'єкти інфраструктури. Робітників забезпечували не тільки житлом, а й дозвіллям. Осередками впровадження культури були клуби, будинки культури, а то й справжні палаци. Їх будували тут аж до 1960-х років.

Дарницький районний клуб (1930-ті), вул. Бориспільська, 9-б.

Об'єкт розташований на розі Бориспільської і Приколіїної вулиць. Двоповерхова будівля в стилі конструктивізму, із триповерховою прибудовою з тилу. Була зведена в середині 1930-х років як районний клуб. На другому поверсі розташовувалась вечірня робітничка школа для молоді. На початку 1950-х, до побудови БК “Дніпро” - клуб радіозаводу зі спортзалом і бібліотекою. Декілька кімнат належало ВОХРу, що охороняв так звану “Димерську” прохідну радіозаводу з боку вулиці, а також ворота залізниці. Окреме приміщення – для затриманих. В подальшому більшу частину приміщени зайняли виробничі майстерні радіозаводу. Зараз будівля здається в оренду дрібним комерційним структурам.

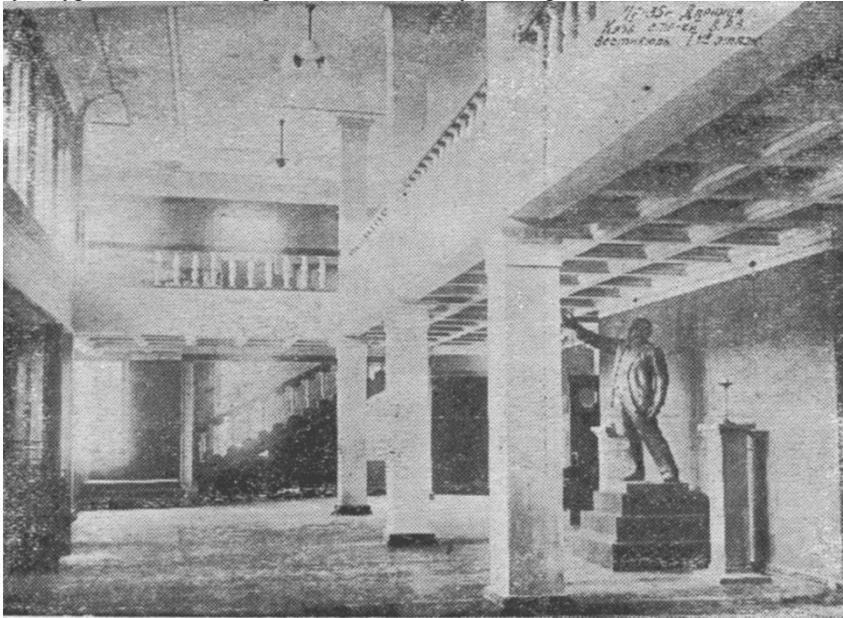

Зовнішній вигляд споруди. Фото 2016 р.

Клуб Дарницького Вагоноремонтного заводу (1935 р.), вул. Алма-Атинська.

Палац культури будівельників ДВРЗ маловідомий через своє нетривале існування. Відкритий 1 травня 1935 року, він проіснував до початку війни. Двоповерхова будівля була зведена у стилі конструктивізм зі скла і бетону. Зруйнований під час воєнних дій. В інтер'єрі будинку простежувались архітектурні тенденції середини 1930-х - освоєння класичної архітектурної спадщини. Проте, класичні елементи присутні в незначній мірі – невиразні капітелі колон,

балюстради та кесонування стелі. У вестибюлі на 1 поверсі знаходилась статуя Леніна. До Другої світової війни це був найбільший з закладів культури на Лівому березі. Зруйнований під час воєнних дій восени 1943 р. і не відбудовувався. Заклад знаходився навпроти сучасного, вже повоєнного будинку культури, на місці теперішнього стадіону «Дніпровець»

Фрагменти інтер'єру, Фото 1935 р.

***Палац культури В/О “КИЇВХІМВОЛОКНО” (1940 р.) Вул.
Магнітогорська, 1.***

До війни тут часто проводили виїзні суди. Палац був зруйнований під час бойових дій в процесі звільнення Дарниці у вересні 43-го. Після відновлення у 1947 став центром дозвілля усього Соцміста, де мешкали насамперед працівники промзони. В 1962 році тут утворився ансамбль “Дарничанка”, неодноразово відмічений нагородами – почесним званням народний (1963), заслужений ансамбль пісні і танцю УССР (1967) і існує донині. В палаці діяли чисельні дитячі гуртки, зокрема дитячий народний ансамбль “Дударі” та ансамбль танцю “Дударик”. Сьогодні час від часу тут влаштовують концерти, продаж різноманітного товару.

Радянські війська наступають. Палац Хімволокна в руїнах. Фото 29/09/1943 р.

Відбудований заклад. Фото 1950-х рр.

В подальшому з тилу звели прибудову. Фото 1970-х рр.

Вигляд з повітря. Фото 2011 р.

Будинок культури залізничників (1950 р.) вул. Заслонова, 18.

В 1924 році у двоповерховій будівлі, що стояла на цьому місці, відкрили тубсанаторій ЦК залізничників (на 130 осіб), який в 1936 р. переїхав в Пушу-Водицю. Його будівля, зведена ще в імперські часи, була переобладнана в райраду та зруйнована під час воєнних дій і потім розібрана. 4-го квітня 1951 року тут відкрився, клуб залізничників, побудований за проектом архітектора В.Слізарова, на кошти Південно-західної залізниці. Зала розрахована на 500 осіб, у літній період на задньому дворі закладу діє Зелений театр на 400 осіб. Пам'ятка архітектури та містобудування (Наказ Міністерства культури і туризму України від 16.06.2007 № 662/0/16-0). Нині - палац культури "Дарниця". Тут діють численні студії, гуртки, колективи, клуби.

Фрагменти інтер'єру. Фото 1951 р.

Підготовка до свята 1-го травня. Фото 27/04/1951 р.

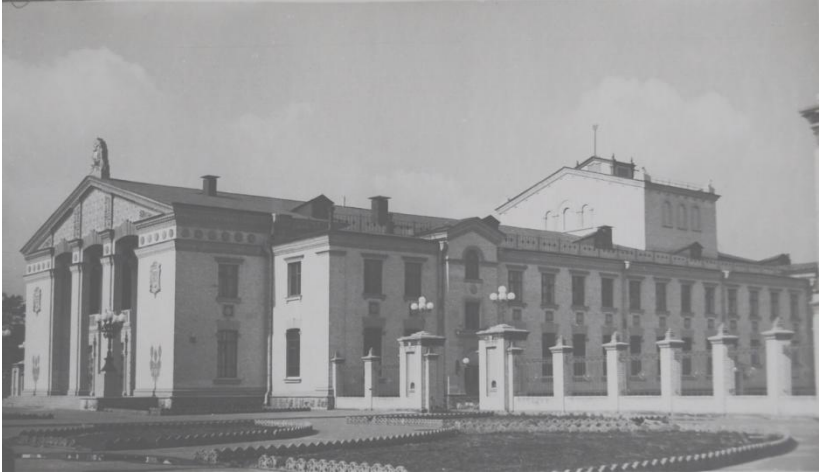
Сучасний вигляд. Фото 2016 р.

Будинок культури ДВРЗ (1954 р.) вул. Алма-Атинська, 109.

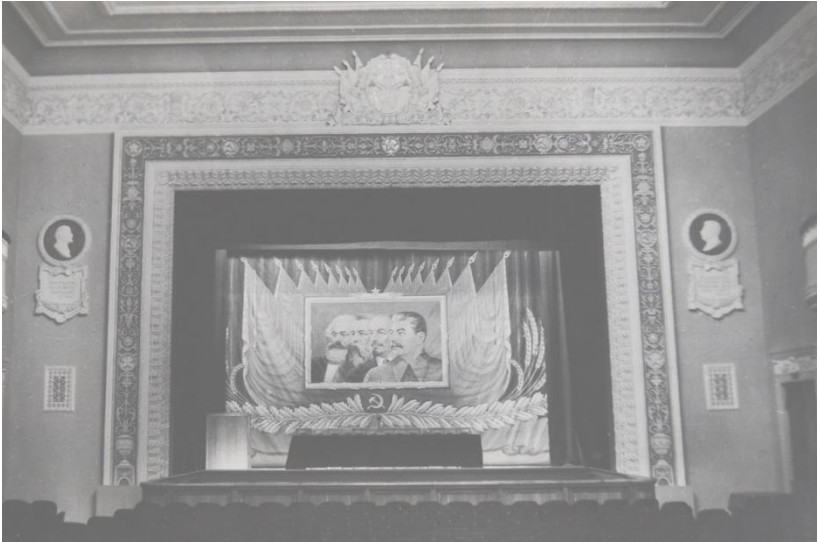
Палац культури ДВРЗ збудовано 1954 року архітектором Соколовським. Планування приміщень і об'ємів палацу повторює проект палацу культури залізничників, що було збудовано роком раніше у місті Слов'янськ за проектом архітектора Варакіна. Проте про повну ідентичність палаців мови не йде - відмінним є оформлення фасаду. Заклад відкривав маршал С. Будьонний.

В подальшому тут неодноразово виступали зірки української естради: Н.Яремчук, В.Зінкевич, С.Ротару, І.Попович. Приїжджали славетні гумористи Тарапунька і Штепсель, легендарний лікар Амосов. Первісно біля входу стояли бюсти вождів пролетарської революції. Окрім архітектури самого будинку палацу, було оформлено прилеглу територію – по обидва боки від палацу знаходилось декоративне оформлення входу до парку – паркан з декорованими стовпами та чавунними решітками, дошка пошани. На сьогодні це все втрачено.

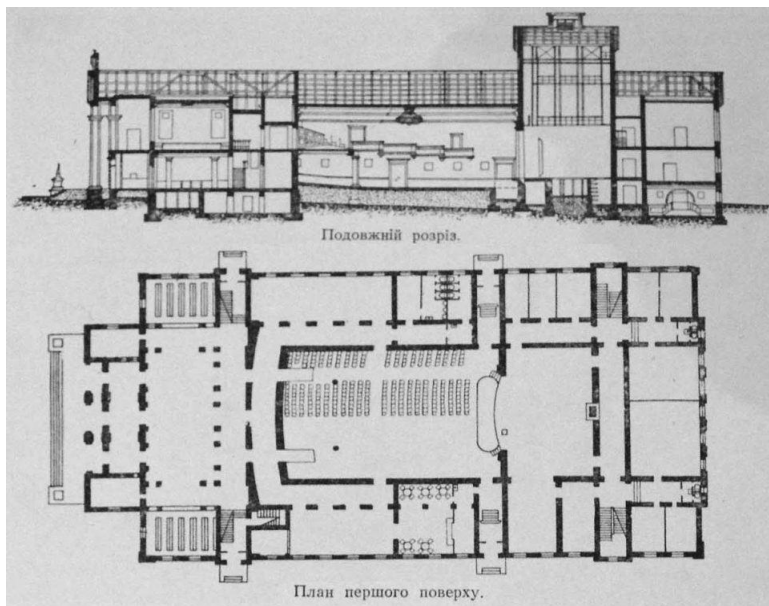
Варто зазначити, що палац культури ДВРЗ є одним з небагатьох будівель, що зберегли початкове функціональне призначення. Нині - центр культури та мистецтв Дніпровського району.

Загальний вигляд з боку площі. Фото 1954 р.

Відкриття. Сцена. Фото 1954 р.

Розріз споруди, 1954 р.

Сучасний вигляд. Фото 2017 р.

*Будинок культури радіозаводу («Дніпро», 1963 р.) вул.
Бориспільська, 10.*

Нині палац культури та техніки «Дніпро». Місцеві мешканці охрестили його як "ДКД" (від російської назви "Дворец культуры "Днепр"). Сьогодні тут знаходяться і дитячі гуртки. Збудований за проектом архітектора Рябова 1952 року "ДК на 480 мест арх. Рябова" (Проектна організація "Дальгипротранс").

ПК "Дніпро". Сучасний вигляд. Фото 2016 р.

*Будинок культури Дарницької ТЕЦ (“Енергетик”, 1955 р) вул.
Павла Усенка, 3.*

Первісно бароковий фронтон прикрашав високий шпиль із зіркою. Сюди ходили не лише працівники ДТЕЦ, але й Це був своєрідний культурний центр усієї округи. Тривалий час був закинутий. Тепер тут департамент енергозбуту по роботі з населенням підприємства, що володіє ТЕЦ-4.

Клуб ДТЕЦ. Фото 1955 р.

Клуб ДТЕЦ. Сучасний вигляд. Фото 2017 р.

Військовий клуб Рембази (“Перемога, 1930-1956 р.) Вул. Поліська, 2.
Будівлю зведено в 1930-ті для потреб гарнізону. В 1956 р. прибудовано одноповерховий корпус в правому крилі. Тут часто влаштовували танці для військових, куди приходили місцеві дівчата. За непідтвердженою інформацією фігурувала ще й інша назва закладу – “Десна”. В 1990-ті тут знаходився магазин та розважальний клуб. Закинаний в 2000-х роках.

Клуб “Перемога”. Сучасний вигляд. Фото 2016 р.

***Клуб Дарницького комбінату будівельних матеріалів і конструкцій
(середина 1950-х), вул. Сагайдака, 101.***

Центр культурного дозвілля Микільської слобідки до відкриття у 1960-х кінотеатру "Космос". (Нині театр Драми і комедії). Тут демонстрували фільми, влаштовували танці з оркестром. В народі клуб ДКБМК називали "кирпичка". Зруйнований в 2015 р.

Загальний вигляд. Фото 2014 р.

Клуб хутора Шевченка (1958 р.) Харківське шосе, 168 Ж.

Невеличкий клуб хутора ім. Шевченка, первісно із пічним опаленням. В подальшому був реконструйований під кінотеатр “Промінь”. Функціонує, неодноразово закривався на реконструкцію.

Кінотеатр “Промінь”. Загальний вигляд. Фото 2012 р.

ЛАЗНІ

На зламі 1940-1950-х років на Лівобережжі масово почали будувати такі важливі для тих часів соціальні об'єкти як лазні. Потреба в них була обумовлена відсутністю водопостачання гарячої води. Але і після забудови Лівобережжя багатоповерхівками з усіма благами “цивілізації” лазні продовжували обслуговувати приватний сектор та військові частини і просто багатьох любителів попаритись у компанії. В 1990-ті роки всі заклади такого типу припинили своє існування. На сьогоднішній день збереглося 4 будинки колишніх лазень. До 1960-х років переважна більшість населення Лівобережжя, ще не мала доступу до централізованого постачання гарячої води, тож суспільні лазні були важливим об'єктами інфраструктури. Достеменно невідомо, чи існували подібні заклади раніше. Ще в 1924 році в Микільській слобідці було заплановано будівництво окремої лазні для громадського користування, яке так і не здійснили. Тутешні мешканці ходили купатись в заводську лазню комбінату будівельних конструкцій (ДКБМК). Найширшого розповсюдження лазні набули після Другої світової війни. До сьогодні збереглося 4 споруди.

Дарницькі лазні (№ 14) Вул. Руднева, 100 (первісна адреса Руднева, 60).

Двоповерхова будівля лазні була зведена на розі вулиць Руднева (тепер Юрія Шевельова), Вересневої та Російської приблизно в середині 1950-х років.

Дарницькі лазні. Фото 2016 р.

Мала попит серед мешканців Нової Дарниці та військових з Рембази. Так, в чітко зазначені строки, раз на тиждень сюди приводили вояків на купання. Як згадують місцеві мешканці, біля лазні завжди лежали дрова, де гралися дітлахи, а після “легкої пари” відпочивали солдати. В 1980-ті лазня увійшла до Солом’янського банно-прального комбінату (головна споруда зруйнована в 2017). Діяла сауна та перукарня. Будівля закинута в 1990-ті, використовується як житло для безхатченків.

Лазні селища ДВРЗ (№ 20) Вул. Алма-Атинська, 58.

В 1949 році було зведено лазні у ДВРЗ. Дату побудови зазначено на фронтоні будівлі. Поряд зі спорудою, на вільному місці утворився майдан, який відтоді став фактичним центром селища, де завжди вирувало життя. Так, на ДВРЗ в ті часи існувала традиція – усі тутешні у Новорічну ніч, після опівночі виходили гуртом на майдан. Як водиться в ті часи, лазню топили сосновими дровами з місцевого лісу. Щоб потрапити сюди, люди займали чергу аж з 6-ї ранку. Лазнею користувалися і мешканці Старої Дарниці. В 1960-ті тут не було власного телефону і зв'язок з містом був через заводський комутатор. В 1980 ті баня увійшла до Солом’янського банно-прального комбінату. Окрім традиційних послуг, тут прали білизну. Зачинена в 1990-ті, після ремонту використовується комерційною структурою.

Фото 1960-х рр.

Фото 2015 р.

***Лазні хутора Шевченка (Дарницька № 13). Вул. Горлівська, 75.
(первісна адреса вул. Горлівська, 15.***

Лазню в селищі планували звести ще до початку Другої світової війни. В березні 1941 було виділено ділянку для будівництва по вулиці Новій 204-й. Головна проблема була в тому, що на хуторі була відсутня каналізація і водопостачання. Міськвиконком зобов'язав лазнево-пральний трест збудувати для потреб лазні свердловину і очисні споруди. Будівництво призупинилося після початку бойових дій. Лише в 1950-ті в центрі селища, на вулиці, Горлівській звели двоповерхову лазню.

Ця вулиця на сьогодні фактично перетворилася на пішохідну алею серед багатоповерхівок Харківського масиву. А первісно трубу споруди було видно майже з усіх куточків селища. Традиційний банний день - субота і неділя. З 1980-х років входила до Солом'янського банно-прального комбінату. При лазні діяла перукарня. В 1990-ті закинута. В подальшому реконструйована із надбудовою третього поверху. З тилу впритул добудована ще одна будівля. Використовується як богословська семінарія християн-баптистів.

Фото 2015 г.

Лазні селища Аварійного. (Вул. Краківська, 25).

В середині 1950-х років коштом комбінату № 512 (Хімволокно) було зведено невеличку одноповерхову лазню у селищі Аварійному. Сюди ходили працівники сусідніх підприємств, мешканці селища та Соцміста. Субота – банний день для військових. Працювала до початку 2000-х років.

Фото 2016 р.

ПРОМИСЛОВІСТЬ

Розвиток промисловості на Лівому березі почався вже у 1880-х роках. Першими на теренах Микільської слобідки в 1884 р. виникли дві мануфактури – цегельна та миловарна. Вслід за нею, на сусідній Кухмістерській Слобідці розбудовують два потужні тартаки, на яких були встановлені парові машини потужністю до 60 кінських сил. Деревину доставляли з Полісся сплавом – по Дніпру та Десні. Тут же знаходилась величезні склади, де відпускали на продаж вже готову продукцію. У селі Осокорки досить відомий киянин С. Могилевцев влаштував у 1894 році і свій власний лісопильний завод. В подальшому, до початку Першої світової на Лівобережжі було засновано ще декілька підприємств, частина з яких працює і сьогодні. Далі майже два десятки років мешканці Лівобережжя переважно займалися традиційними промислами. В 1928 році в неподалік від майбутнього ДВРЗ почалося будівництво виробничої бази «Воєнбуду» – організації, яка опікувалась зведенням оборонних споруд. С 1930-х років тутешні землі зазнають значної індустріалізації, починається перетворення зеленої оази на потужний промисловий

вузол. На початку окупації німці в першу чергу почали відновлювати зруйновану промисловість для військових потреб. Їм вдалося наново запустити ДВРЗ, фанерний авторемонтний та механічний заводи, м'ясокомбінат. Обладнання окупанти доставили з Німеччини та своїх союзних країн. Єдине підприємство, де вони потерпіли фіаско - регенераторно-гумовий завод не вдалося ввести у дію через відсутність розчинника. По війні першочерговою задачею знову таки було відновлення ВПК. Будівництво нових підприємств продовжувалось до 1970-х років. Дане дослідження охоплює в першу чергу ті споруди, які мають інтерес з точки зору архітектури та історії. Частина підприємство не увійшла у збірку, як наприклад декілька толевих заводів.

Залізничні майстерні. Вул.Зрошувальна, 31.

У 1908 р. відкриваються ремонтно-механічні майстерні Московсько-Києво-Воронезької залізниці. До складу майстерень входило віялове депо, у якому влаштували 22 стійла для обслуговування рухомого складу. 1932 року в Новій Дарниці розпочато будівництво першого машинобудівного підприємства – Головних електромеханічних майстерень Південно-Західної залізниці. В 1940 році тут вже вироблялося 19 видів продукції. Депо і майстерні були зруйновані у 1941-1943 рр., але відновлені після Другої світової війни.

Віялове залізничне депо, фото 1950-х рр.

Лісохімзавод, Вул. Євгена Сверстюка, 1.

В 1927 році на Микільській слобідці облаштували Лісохімічний завод, основною діяльністю якого було виготовлення і ремонт дерев'яної тари. З 1932 р. на площі у 9 га починається модернізація і перебудова підприємства. Після перебудови завод здобув нову назву - Київський каніфольно-скипидарний завод. Тут виробляли очищену живицю, скипидар, каніфоль. 1936 рік - на заводі будується перший в СРСР цех по виробництву кристалічної камфори та пожежне депо. На заводі налічувалося 800 робітників. У 1940 р. там було вироблено понад 300 т камфори, 420 т каніфолі та 700 т скипидару. 1941 – евакуація на Урал. 1960 р. завод було перейменовано на Київський хімічний комбінат. Сьогодні завод діє, його назва ПАТ “Укрпластик”. Підприємство займається виробництвом пакувальних матеріалів.

Фото 1932 р.

Юбілейна медаль 50 рік заводу “Укрпластик”, 1982 р.

Хіміко-фармацевтичний завод. Вул. Юрія Пасхаліна, 15.

В 1930 році на розі вулиць Котовського (Заслонова) і Ілліча (Пасхаліна) відкривають фармацевтичний завод. Серед іншого тут перероблювали кров з Дарницького м'ясокомбінату для виробництва ліків, що підвищують гемоглобін. Робота підприємства викликала сильний сморід, дарничани називали його "гематоген". При ньому діяла лабораторія Харківської філії Всесоюзного інституту ендокринології. В 1970-ті фармзавод перебирається на новий промисловий майданчик на Бориспільській вулиці. Старий корпус планували демонтувати, але через міцність стін зберегли. З 1 жовтня 1981 року тут відкрилась Станція юних техніків, з 1991 р. її перейменовано на Центр технічної творчості та професійної орієнтації шкільної молоді. На подвір'ї стоїть єдиний в місті пам'ятник першому космонавту Ю. Гагаріну.

Колишній корпус хімфармзаводу, фото 2016 р.

Хлібзавод. Вул. Чернігівська, 33/51.

У 1936 році на Микільській слобідці відкрили Хлібокомбінат № 5 потужністю 60 т хліба на добу. Через деякий час при заводі будується гуртожиток. Його будівля, як і сам завод збереглася і донині. У 2007 увійшов до складу хлібокомбінату № 11. Що цікаво, адреса підприємства первісна – вул. Чернігівська, хоча сама вулиця давно зникла з карти міста.

Головні споруди хлібзаводу, фото 2016 р.

Довоєнний корпус, фото 2016 р.

Гуртожиток хлібзаводу, 2016 р.

Ювілейний знак до 50-річчя хлібзаводу, 1986 р.

Фанерний завод. Вул. Фанерна, 1.

В 1908-1911 р. стає до ладу Дніпровський завод механічної обробки деревини, що належав братам Гебель. Основна продукція – фанера. В імперські часи це було найбільше за кількістю працівників підприємство на Лівобережжі. Після визвольних змагань і громадянської війни фанерний завод відкрився лише 29 жовтня 1922 року, вже націоналізований. В 1930-ті тут виготовляли меблі. При заводі було збудовано селище. До війни на фанерному заводі працювало 1200 осіб. Після початку Другої світової, тут виробляли танки вироблені із фанери для відволікання німецької авіації на фронті. Після воєнних дій завод відновили, проте було зруйновано селище під багатоквартирну забудову. Сьогодні фанерний завод це ЗАТ “Фанплит”. Підприємство відсвяткувало 109 річницю з моменту заснування.

Загальний вигляд підприємства, 2015 р.

Корпус заводу, із символічною датою побудови. Фото 2017 р.

*Дарницький комбінат будівельних матеріалів і конструкцій. Вул.
Сагайдака, 101.*

Відкритий у 1938. Спочатку це була цегельня потужністю 2 млн шт. цегли на рік. Після другої Світової війни реконструйований та розширений. Тут працювала переважна більшість жителів післявоєнної Микільської Слобідки, комбінат мав власний причал та стадіон. У 1990-ті приватизований. З 2011 року підприємство поступово зносять, у 2014 р. демонтована під'їзна залізнична гілка. На місці ДКБМК наразі ведеться житлове будівництво. В пам'ять про підприємство залишилися назви сусідніх вулиць решток Микільської слобідки – Силікатна, Цегельна, Комбінатна.

Один з корпусів заводу. Нині зруйнован. Фото 2011 р.

Стелла на в'їзді до підприємства. Фото 2016 р.

Дарницький м'ясний комбінат. Вул. Зрошувальна, 5.

У 1913 р. у 16 кварталі Микільського лісництва військові інженери збудували Казенний холодильник та невеличку бійню з очисними спорудами. Зруйнований під час громадянської війни. Відновлений в 1921-1922 р. Тут запрацювала скотобійня і завод з переробки кишок. У квітні 1928 р. ухвалюється пропозиція по перебудові та розширенню підприємства. До комплексу споруд оновленого комбінату увійшли ковбасна, кишкова та беконна фабрики, салотопня, бійня, оновлений холодильник, деструкційний відділ, скотобаза, альбуміновий завод Шкірсиндикату, птахопереробні підприємства «Коопптах» і «Радпольторг», ендокринний цех, у якому вироблялися медпрепарати тощо. Підприємство устаткували найкращими зразками зарубіжної та радянської техніки. Вже в 1930 році тут працювало майже 1000 дарничан, що зробило. До початку другої Світової кількість продукції та працівників зросла вже вдвічі. Випускалась газета «Дарницький харчовик». Після звільнення Києва від німців, завод відновив влітку 1945 року. У 2001 році підприємство збанкрутіло, основні фонди розпродали. У 2014 році знесли великий цех, збудований в 1930-х роках, проте збереглося заводоуправління.

Заводоуправління (1930-ті), на першому поверсі якого знаходився клуб. Фото 2015 р.

Територія підприємства, фото 1932 р.

Значок м'ясокомбінату, 1980-ті рр.

ТЕЦ № 4. Вул. Гната Хоткевича, 20.

Ще до другої світової війни для зростаючих енергетичних потреб Соцміста планувалось звести потужну тепло електростанцію. у 1936–1937 рр. була запроектована

Дарницька ТЕЦ. Прогнозована потужність 50 тис. кВт., кошторис 55 млн. крб. Однак, звести її так і не встигли, тож енергозабезпечення будівництва нових підприємств здійснювала теплоелектростанція тонкосуконного комбінату. Будівництво почалось в 1950 році за проектом київського інституту “Теплоелектропроект”, головний інженер М. Чернишов. Лише в 1953 році була зведена перша черга

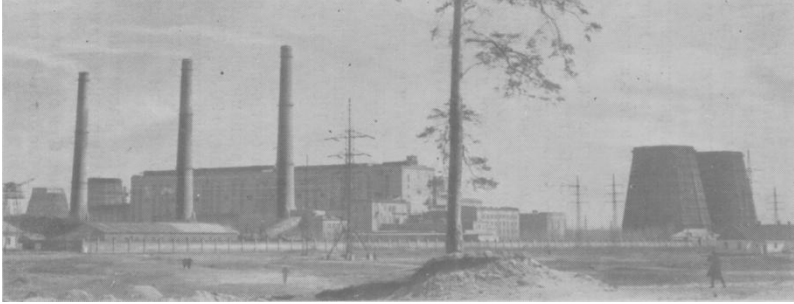
нової ДТЕЦ. Станція працює на вугіллі, відпрацьований шлак відправляють на озеро Гарячка (вул. Здолбунівська), що поступово гине. Під час будівництва було засипано озеро Дарниця. В 1964 році збудували другу чергу ДТЕЦ. Тут вперше у радянській практиці було зведено залізобетонну градирню. Сьогодні ця споруда постачає тепло для 270 тис. жителів Лівобережжя.

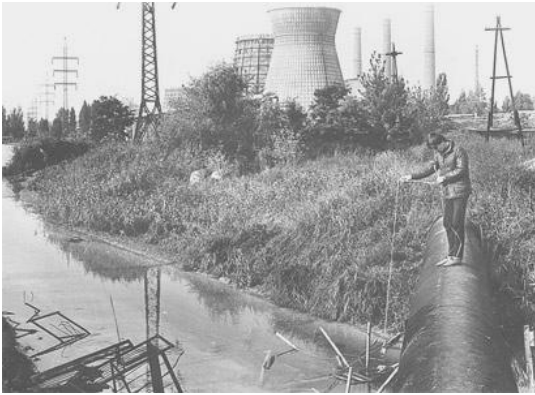
Дарницька ТЕЦ, фото кінця 1950-х рр.

Будівництво тепломережі і ДТЕЦ, 1958 р.

Загальна панорама ДТЕЦ, фото 1968 р.

Річка Дарниця на тлі ТЕЦ, фото 1989 р.

Сучасний вигляд, фото 2017 р.

Автобронетанковий завод. Вул. Бориспільська, 34-А.

У березні 1932 року військові будівельники приступили до будівництва Автобронетанкового ремонтного заводу № 7 та робітничого селища для його працівників (Рембази). Основні роботи закінчені в 1937 році. Військове підприємство існує і сьогодні, збереглася частина довоєнних корпусів.

Головний цех заводу та довоєнний паркан (розібраний в 2017). Фото 2017 р.

Один із довоєнних корпусів. Фото 2016 р.

Дарницький вагоноремонтний завод. Вул. Алма-Атинська, 74.

Завод став першим великим промисловим об'єктом, Лівобережжя зведеним у районі в другій Індустріальній п'ятирічці (1933–1937 рр.). 20 лютого 1934 р. було підписано наказ про початок його спорудження. Виконання проектних робіт доручили інституту «Ленпроекттранс». Першу чергу ДВРЗ будували 3 тис. осіб. Вона була введена в експлуатацію вже 29 грудня 1935 року, і її потужність становила 6 тис. вантажних вагонів на рік. До початку Другої світової 2800 працівників. Підприємство стало містоутворюючим для цілого великого селища, збудованого навколо. Вже після війни, 1959 року на заводі впроваджено перший в історії залізничного транспорту головний конвеєр по ремонту 4-вісних напіввагонів. Випускалася газета «Дарницький вагоноремонтник», де висвітлювалось життя заводу і селища ДВРЗ. У 2015 році підприємство реорганізували шляхом зміни організаційно-правової форми.

Ювілейні медалі до 50-річчя ДВРЗ, 1985 р.

Територія заводу ДВРЗ, 1944 р.

Прохідна ДВРЗ, 2017 р.

Адміністративний корпус заводу, фото 2017 р.

Хімволокно (комбінат № 512). Вул. Магнітогорська, 1.

У лютому 1936 стартувало будівництво фабрики «Київволокно», що дало старт зведенню величезної промзони при новому районі Соцмісто. На це було виділено 68 млн. крб. Роботи зі спорудження підприємства просувалися швидко, і вже у листопаді 1937 року підприємство дало першу продукцію. Впоралися раніше – 29 жовтня 1937 року о 23 годині фабрика почала виробляти віскозний шовк. Першою на Соцмісті відновила зруйновані війною виробничі потужності фабрика «Київволокно». Зразу після визволення Києва, в листопаді 1943 року, прибули на фабрику спеціалісти для визначення обсягу відновлювальних робіт. «Протягом 1955-1957 рр. р. було введено в експлуатацію целофанове. Розпочався випуск целофану для харчової промисловості. Тепер ковбаса, яка надходила в магазини Соцміста, та інші торговельні заклади, була обгорнута в плівку з 512-го» (В. Приходько, Соцмісто). Підприємство працювало до 2005 року.

Ювілейний значок до 40-річчя підприємства, 1977 р.

Корпус заводу 1950-х років. Фото 2011 р.

*Один із корпусів підприємства, відбудованих по війні.
Фото 1950-х рр. і 2011 р.*

Дарницький шовковий комбінат. Вул. Червоноткацька, 69.

Майже одночасно з фабрикою Київволокно було розпочато зведення Тонкосуконного комбінату («Шерстобуд»). Він мав стати найдорожчим об'єктом промислового будівництва в Соцмісті, на це було передбачено виділити 146 млн. крб., а після відкриття на ньому мали працювати 8,5 тис. людей. Однак вже наприкінці 1937 року будівництво було перейменовано на «Шовкобуд» у зв'язку з рішенням переорієнтувати дане підприємство на виробництво тканин зі штучного шовку. Тонкосуконний комбінат та фабрику «Київволокно» будували понад – 4,5 тисячі працівників. Перша черга комбінату почала давати продукцію вже наприкінці 1940 року. Під час воєнних дій зазнало руйнації.

Руїни тонкосуконного комбінату, 1947 р.

Ювілейні медалі до 25 і 45 річчя ДШК. 1972 і 1992 рр.

У приміщеннях, що залишилися після бомбардувань, німці влаштували дрібні виробництва. Основні потужності було евакуйовано в Казахстан. Сусідній сірковуглецевий завод, основний постачальник сировини для виробництва, був знищений під час бойових дій. По війні на руїнах підприємства наново утворився славнозвісний Дарницький шовковий комбінат, що навіть сьогодні у надскладних ринкових умовах зберіг виробництво.

Панорама заводу, 1950-ті рр.

Сучасний вигляд заводу, фото 2017 р.

Завод “Ремляхтехніка”. Вул. Бориспільська, 7.

У 1936 р. по сучасній адресі вул. Бориспільській, 7 був побудований Авторемонтний завод УШОСДОРу 274 НКВС. Кількість працівників тут становила 700 осіб, а випуск продукції досяг 1,7 млн. крб. Після війни він був перейменований на Завод з ремонту дорожньої техніки. Займався капітальним ремонтом землерийних, меліоративних і дорожніх машин. В наш час був перейменований на Ремшляхтехніку. Частина приміщень в оренді.

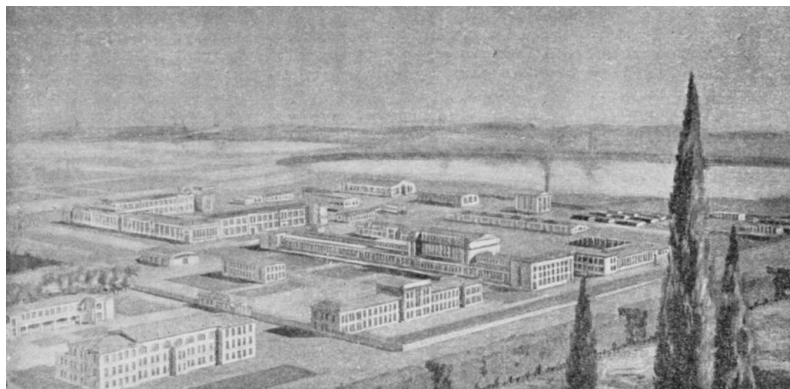

Корпус заводу 1950-х рр.. Фото 2016 р.

Гумово-регенераторний завод “Вулкан”. Вул. Регенераторна, 4.

У липні 1936 року неподалік від залізничного роз’їзду, за 1 км на захід від хутора Березняк на території площею у 42 га розпочалося будівництво регенератно-гумового заводу потужністю 12 тис. т гумових виробів на рік, до 25 мільйонів штук підошов, каблуків, велосипедних сидел, педалей, килимових доріжок для вагонів та іншої продукції. Загальний кошторис будівництва склав 32–35 млн. крб. Тоді ж через територію сусіднього фанерного заводу було прокладено під’їзні колії та зведено тимчасові споруди для потреб будівельників – бараки, їдальні, склади. Для першої черги передбачалось будівництво лише двох цехів – гумового та регенератного.

Головним задумом підприємства було використання старої, відпрацьованої гуми, починаючи від старих калош і закінчуючи старими автопокришками. По одному з проектів завод передбачалось будувати у Василькові. Це було перше підприємство подібного профілю в Радянському Союзі.

Проект гумо-генераторного комбінату, 1937 р.

Адміністративний корпус заводу 1950-х років, фото 2010 р.

Усе обладнання було запроектовано і виготовлено вітчизняними підприємствами. Перша черга регенератно-гумового заводу введена в експлуатацію лише за рік до війни – у травні 1940 року. На це підприємство влаштувалось 800 осіб. Як зазначалось на початку, німці так і не змогли відновити підприємство. В 1944 році регенераторно-

гумовий завод почав випускати відремонтовані автопокришки та гумові чоботи. Навколо руїн регенератно-гумового заводу почали виникати землянки. В подальшому завод відновили та перейменували на «Вулкан». 3 квітня 2009 року підприємство передали під забудову. Тепер тут ЖК Комфорт таун. Лишилася статуя оленя, пам'ятник робітникам та критий басейн.

Перша продукція заводу, 1940 р.

Будівництво Комфорт-Тауну і руїни заводу, фото 2011 р.

Радіозавод (п/с 244). Вул. Бориспільська, 9.

В 1951 році на вулиці Бориспільській в Дарниці відкрили завод запасних частин Міністерства Шляхів сполучення. Вже через два роки на його базі постановою ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР було створене підприємство п/с 244 (завод № 679) союзного значення. Основним завданням підприємства стає освоєння й виробництво радіолокаційних систем в інтересах Міністерства оборони, але більшість киян знало його як виробника телевізорів марки «Славутич». Найбільше з післявоєнних підприємств Лівобережжя, в подальшому перейменоване в «Київський радіозавод». Насьогодні більша частина потужностей або закинута, або знаходиться в оренді.

Корпуси радіозаводу 1950-х рр. Фото 2016 р.

Значки з рекламою телевізора "Славутич", що випускав Радіозавод. 1980-ті.

Завод № 1000 "Радикал". Вул. Червоноткацька, 61.

Проект першої черги підприємства передбачав виробництво каустичної соди, хлору, дусту, бертолетової солі та соляної кислоти. Будівництво було запроєктовано ще до війни. У грудні 1944 року було створено дирекцію заводу № 1000, яка і взяла на себе всі клопоти, пов'язані з роботами. Протягом року було підготовлено будівельну площадку і визначено місця розташування основних виробничих приміщень. До обладнання заводу активно долучались трофейні зразки. 5 грудня 1951 року на заводі розпочато випуск продукції на привізній сировині, введено в експлуатацію цех № 8 з потужністю 1000 тон отрутохімікату ДДТ. Його планували використовувати для знищення вошей, клопів, комарів. Завод № 1000 став найшкідливішим в історії міста підприємством. Щоденно в атмосферу та річку Дарниця

випаровувалися або зливалася ртутні відходи. Лише в середині 1990-х завод закрили, наразі частина приміщень знищена, частина віддається в оренду. Але й досі на території зберігаються сотні літрів отрутохімікатів.

ІСТОРІЯ, ПАМ'ЯТЬ

На цих двох знімках зображена наша історія. Знімок ліворуч — це наш первісток — 8-й цех. Таким він був під час пуску в дію, ще

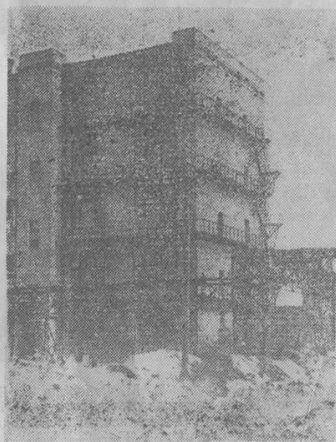
навколо нього території не благоустроєна. На другому знімку — це останній знімок цеху. Час зробив своє. Відслужив справно корпус. Але все

ж вийшов у непридатність, подальше використання його стало небезпечним. А тримати споруду без потреб немає сенсу.

Отже і було вирішено розібрати цех. Спеціалісти-протехніки умло зробили свою справу. Корпус після вибуху, наче ось із багатоповерхової споруди залишилася величезна гора уламків цегли і бетону. На сьогодні це пустирем не можна назвати, просто вільне місце, де колись був цех.

Але залишилася, якщо

ви звернули увагу, людська пам'ять на цьому місці. І після вибуху, і після вивезення цегли й бетонних уламків залишилася низькоросла вишняка, десь, напевне, десятирічна дика груша та плакуча верба. Все це посаджено колишніми працівниками цеху. І весною, мабуть багато бачили, як цвіли вишняка і груша. Приємно було їх бачити. Хай би й залишилися вони надалі. Це добра пам'ять про людей, що починали наш завод.

Історія першого цеху. Заводська газета "Радянський хімік", грудень 1991 р.

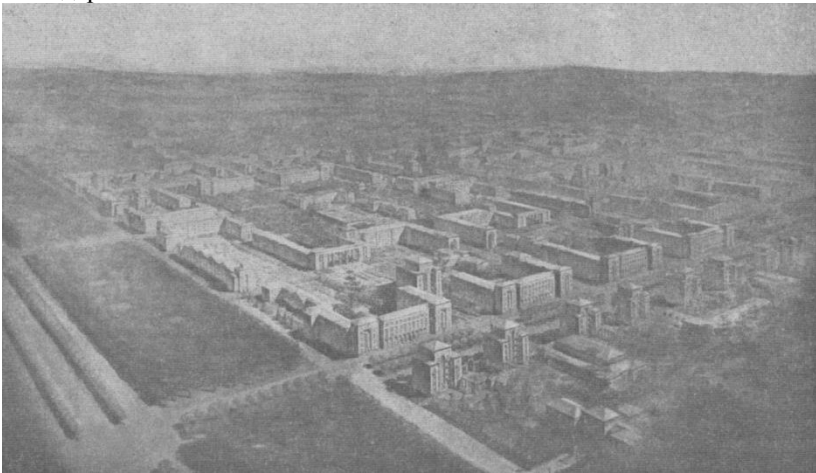

Прохідна заводу №1000, кінець 1980-х рр.

НЕРЕАЛІЗОВАНІ ПРОЕКТИ

Соцмісто (архітектори Юрченко, Холостенко)

Найбільшим нереалізованим проектом 1930-х на лівобережжі є житловий комбінат Соцміста, спроектований в 1936 р. архітекторами Холостенком і Юрченко. Необхідність будівництва житла в цьому місці спричинена розвитком промисловості, що вимагала все більшої кількості робітників. Неможливість задовольнити потреби в робочих руках призводила до використання робочої сили мешканців сусідніх районів. Проте, в той час розповсюдженою практикою було будівництво підприємствами житлових будинків для своїх співробітників поруч з місцем роботи. Тому для Дарницького промислового району створювався житловий комбінат, розрахований на 12 тисяч мешканців – як працівників промисловості, так і інших галузей – шкіл, дитсадків, їдалень та закладів комунального господарства.

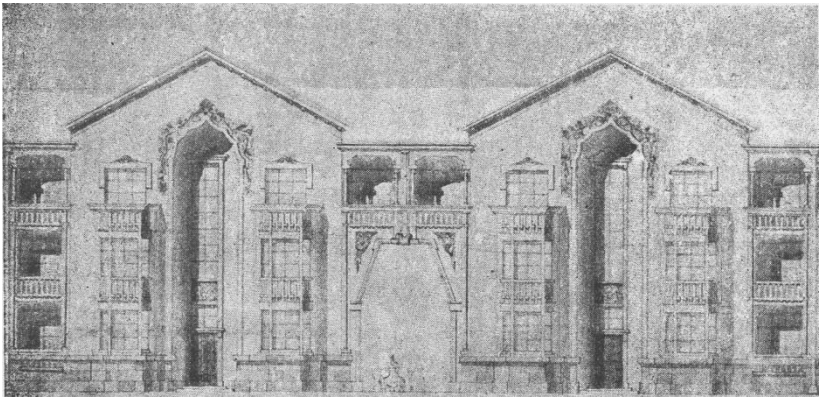

Загальна перспектива забудови Соцміста. Арх. М.Холостенко. Проект 1936 р.

Забудова житлового комбінату мала бути квартальною, з висотою будинків від 3 до 6 поверхів. Планування кварталів та будинків було виконано з урахуванням вимог вентиляції та інсоляції. Щільність забудови становила 22,5%, а зелених насаджень – 35%. Всі квартири мали наскрізне провітрювання. Кожен будинок повинен був мати не більше 70 квартир. Планувалося, що 50% квартир будуть 3-кімнатними, 20% 4-кімнатними, решта – 2-кімнатними. Площа квартир мала становити від 40 до 70 метрів.

Квартальна забудова. Арх. М. Холостенко, П. Юрченко. 1936 р.

Проект триповерхового будинку. Арх. М. Холостенко. 1936 р.

Також було приділено увагу якості повітря. Житловий комбінат був відокремлений смугою лісу завширшки 125 м, що, за винятком базару біля станції метро Дарниця, збереглася й досі. Всередині кварталів планувалася велика кількість квітників, а також влаштування альтанок та фонтанів.

Серед інфраструктури планувалось будівництво двох шкіл, розрахованих загалом на 1270 учнів (1 однокласкна та 1 двокомплектна), п'яти 2-поверхових дитячих садків (на 140 дітей кожен) та шести ясел (на 635 дітей загалом). Дитячі заклади мали бути розташовані на житлових вулицях з віддаленням від проїжджої частини згідно норм – 20-25 м.

Також мала бути збудована поліклініка на 385 щоденних відвідувань. Було заплановано будівництво клубу з одночасною пропускною спроможністю 2500 осіб. У клубі мала бути зала на 800 глядачів. При клубі мала бути фізкультурна база, окрім того, ще 4 фізкультурних зали розмішувалися у житлових кварталах.

Мали бути збудовані лазня, пральня, їдальня. Планувалося відкриття ошадної каси, поштово-телеграфного відділення. На перших поверхах житлових будинків мали розміститися магазини продовольчих та промислових товарів.

Окрім того, при клубі та фізкультурній базі мав бути влаштований парк площею 5 гектарів.

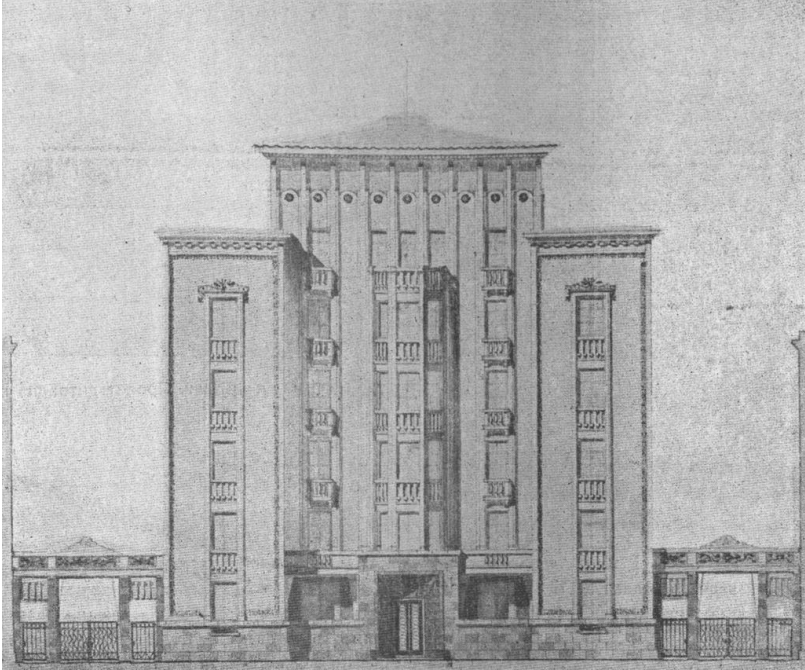
Архітектурно житловий комбінат був розроблений як єдиний узгоджений ансамбль. В архітектурі будинків передбачалось застосування майоліки та декоративних елементів, які мали бути типовими та виробленими індустріально. Будинки були заплановані зі світлим кольоровим тинькуванням, що мало надати комбінату життєрадісного сонячного вигляду.

Для забудови комбінатів планувалось використання низки проектів повторного використання. Зокрема, непарна сторона сучасної вулиці Будівельників мала бути забудована 6-поверховими будинками баштового типу. Протилежна сторона мала складатися з ансамблів 4-поверхових П-подібних будинків, що мали б в курдонері 6-поверховий будинок вже згаданого проекту.

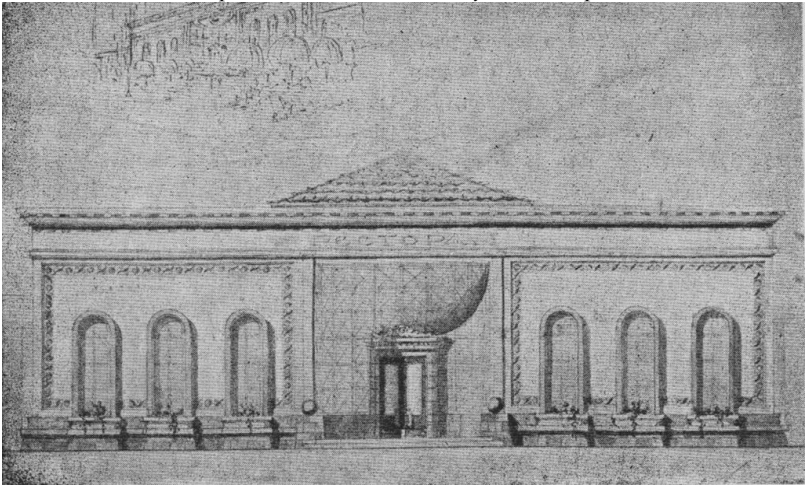
Проект передбачав будівництво довгих 3-поверхових будинків з 4-поверховими торцями. Зокрема, 2 таких будинки було збудовано на вул. Попудренка, 18 та 18а.

Внутрішня частина комбінату планувалась у вигляді великої зеленої зони, на яку можна було б потрапити як через вулиці, так і з дворового простору через колонади між будинками. Одна з таких колонад мала знаходитись між будинками на Попудренка, 18а та Краківській, 5. Будинок на Краківській, 5, також є довоєнним і є частиною незавершеного задуму. 6-поверхова башта зі шпилем мала бути домінантою площі навколо парку. Таких башт на вулиці Краківській мало бути 4 – дві з західної сторони та дві зі східної.

Ще одним реліктом невтленого ансамблю є будинок на бульварі Верховної Ради, 13. Головною особливістю будинку є трапецієвидна форма даху над 5-поверховою частиною. Така форма є характерною для українського модерну початку ХХ століття і зустрічається в низці київських проектів 1936-1937 років.

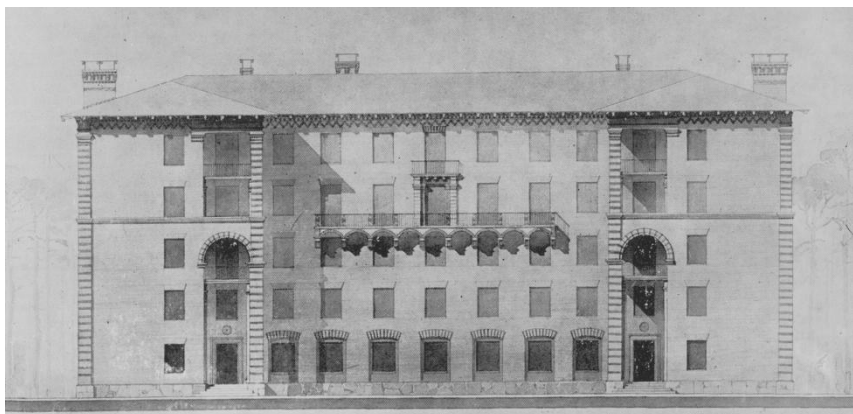
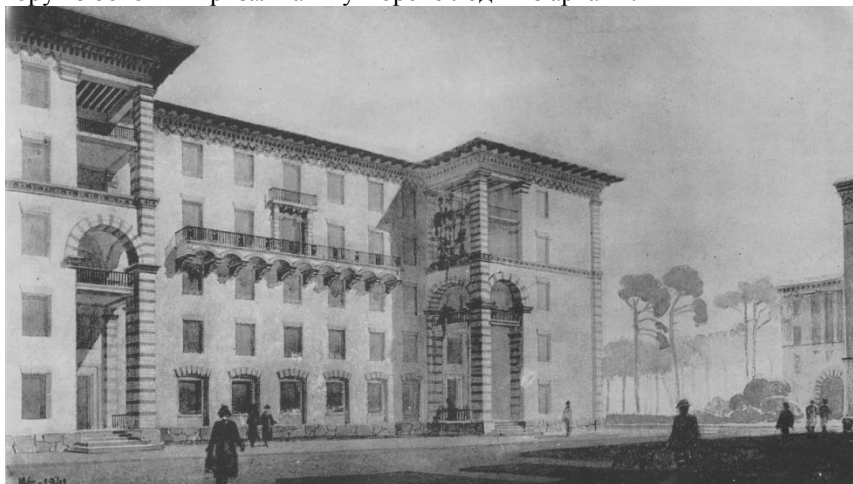
*Фасад 6 поверхового житлового будинку у Соцмісті.
Арх. М.Холостенко и М. Ручко. 1936 р.*

*Проект їдальні-ресторану у Соцмісті. Арх. М.Холостенко та І.Хоменко.
1936 р.*

Окрім власне проекту Соцміста 1936 року, в довоєнний час були розроблені декілька інших нереалізованих проектів. Одним з них є проект п'ятиповерхового будинку дарницької районної ради, спроектований архітектором Михайловським 1939 року.

Іншим є проект п'ятиповерхового гуртожитку авторства архітектора Добровольського, що було розроблено 1941 року. Проект цікавий балконом 4 поверху, що об'єднує 5 вікон в центрі фасаду. Консоли балкона декоровані у вигляді низки арок. Фасад будинку симетричний, поруч з боковими ризалітами утворено лоджії з арками.

Проект гуртожитку тонкосукняного комбінату. Арх. А. Добровольський, 1941 р.

Льонокомбінат в Дарниці

Проект льонокомбінату був розроблений 1936 року архітектором Хорхотом за участі архітекторів Кибальчича, Кузнецова, Конопацького, Кір'янова та інженера Фролова. Комбінат мав стати одним з найбільших підприємств такого профілю в СРСР. На площі в 40 га планувалось збудувати понад 40 об'єктів виробничого, складського, допоміжного, адміністративного, медико-санітарного, навчально-дослідного і житлово-побутового призначення. Авторами проекту було попередньо вивчено специфіку льняного виробництва на існуючих підприємствах.

Комбінат мав складатись з 4 фабрик – чесальної, прядильної, обробної і ткацької, що мали бути розташовані в трьох корпусах по 2 гектари кожний. Послідовність розташування корпусів була визначена послідовністю технологічних процесів. При цьому передбачалось чітке зонування людських і вантажних потоків.

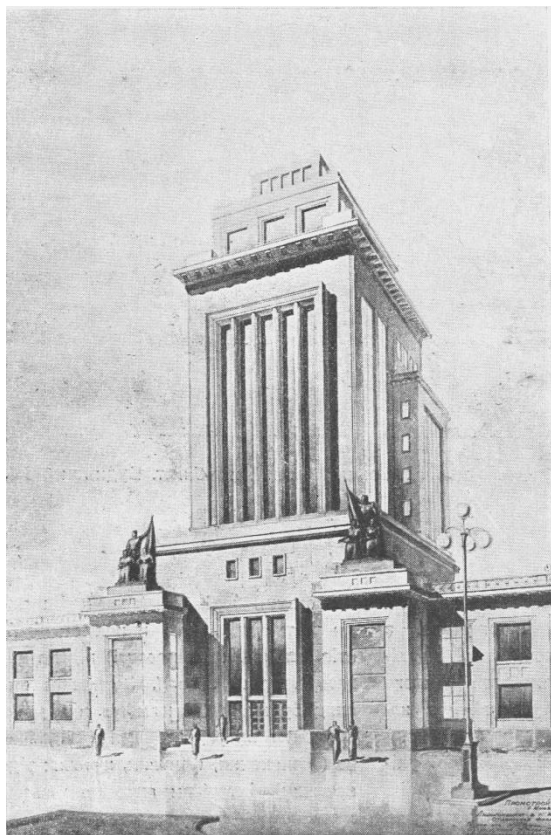
Комбінат мав знаходитись в північній частині Дарницької промзони, що прилягала до Броварського шосе. Зараз на цьому місці промислові підприємства, що вже не діють, тож у їх корпусах розміщені Даринок та інші торговельні та офісні заклади.

Ансамбль комбінату було орієнтовано на Броварське шосе, як основну лівобережну магістраль. Передкомбінатна зона мала містити адміністративні, навчально-дослідні, медико-санітарні і житлові приміщення, а також їдальню та пожежне депо.

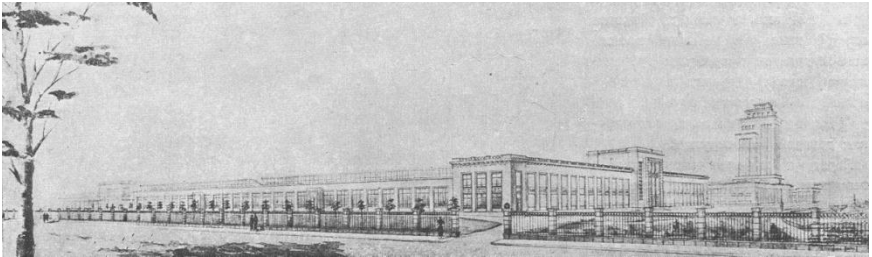
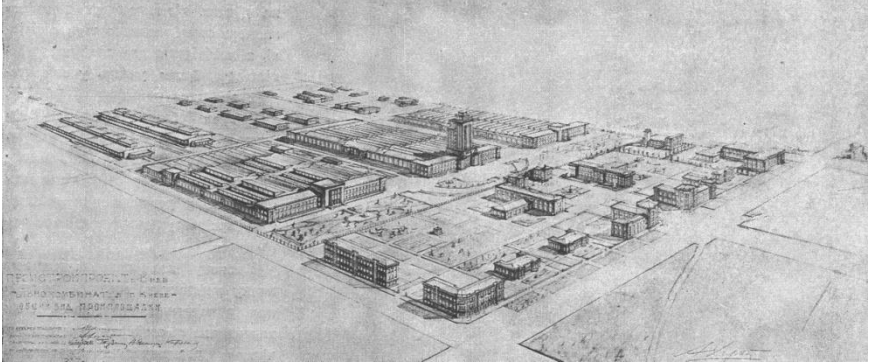
Майдан перед комбінатом було оформлено як архітектурний ансамбль, відкритий в бік шосе. В середині мав знаходитись фонтан, оточений зеленими насадженнями. Ансамбль складався з 5 корпусів. Відкривали ансамбль симетричні двоповерхові будинки ФЗУ та головної контори, що були підкреслені 3-поверховими наріжними об'ємами. Вглибині знаходився двоповерховий корпус, що завершував перспективу ансамблю. З боків його симетрично фланкували два двоповерхових корпуси. Також на зовнішній стороні кварталу з боку магістралі мали знаходитись триповерхові будинки інженерно-технічних робітників комбінату, що також були архітектурно виразними: будинки мали балюстради на даху, рустований цоколь першого поверху та наріжне підвищення зі шпилем.

Наступним архітектурним ансамблем комбінату ставала зона основних фабрик комбінату, головною домінантою її композиції ставала 46-метрова башта хімічної станції. Башта, поміж іншим, також виконувала роль водонапірної. Башта була головною домінантою всього ансамблю комбінату і стояла на вісі симетрії кварталу, візуально продовжуючи передкомбінатну зону над центральним

корпусом. Башта була архітектурно виразною: гармонічно складені об'єми поєднувались з карнизами та рамками навколо вікон. Нижня частина башти була прикрашена двома скульптурними композиціями над двоповерховими ризалітами, що йшли врівень з дахом корпусу обробної фабрики. Вхід до корпусу був оформлений у вигляді трьох дверей у монументальному порталі, що знаходився в нижній частині башти. З боків хімічна станція фланкувалася двоповерховими корпусами прядильної і ткацької фабрик, що мали підвищені об'єми ризалітів вхідних груп. Зона основних комбінатів була відокремлена від передкомбінатного майдану невеликою зеленою зоною. Зовнішній периметр комбінату оточувався парканом, що складався з рустованих стовпів та декорованих металічних решіток.

Львонокомбінат. Проект башні-хімстанції, 1937 р.

Загальна перспектива льонокомбінату. 1937 р.

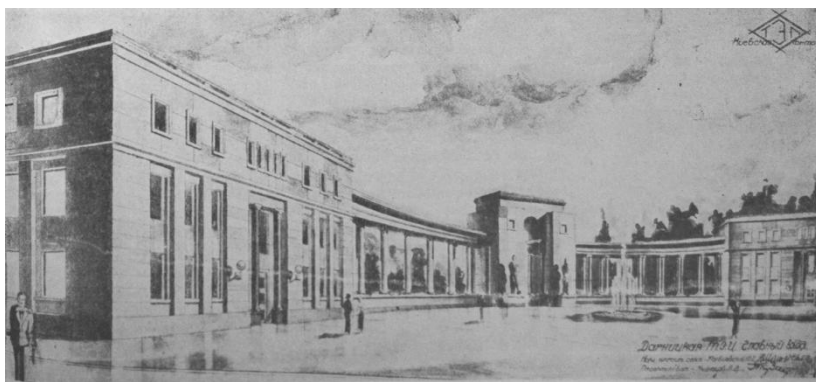

Проект будинку для інженерно-технічних працівників льонокомбінату.

1937 р.

Дарницька ТЕЦ

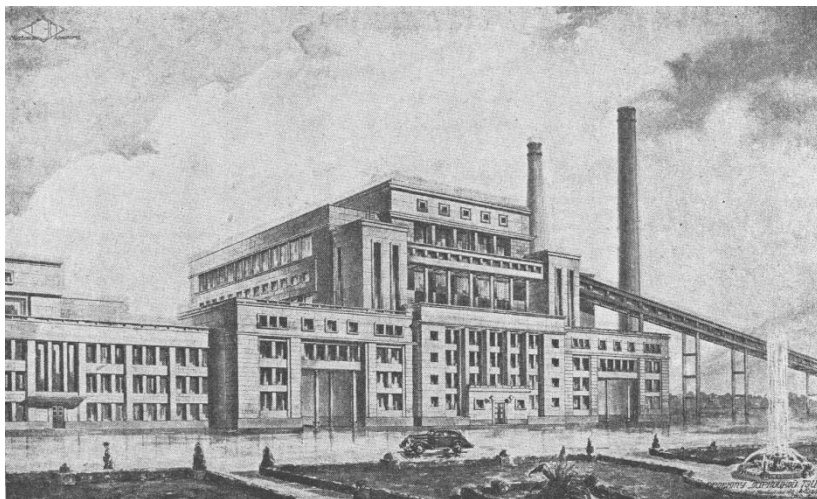
Як відомо, Дарницька ТЕЦ збудована 1954 року. Проте, необхідність її будівництва була обґрунтована ще в середині 1930-х і обумовлена розвитком Дарницького промислового району, якому не вистачало потужностей правобережних електростанцій, що на той час були єдиним джерелом електроенергії. Амбітні плани щодо створення нових заводів вимагали ще більшої кількості електроенергії, що вимагало будівництва електростанції безпосередньо на лівому березі. 1936 року у статті «Дарницька Теплоелектроцентрально» інженера Заславського було опубліковано перший проект Дарницької ТЕЦ. Як і багато амбітних проектів тої доби, проект враховував найновітніші технологічні ідеї. ТЕЦ планувалося облаштувати найсучаснішими технічними засобами: турбогенераторами на 50 тис. кват та прямоточними котлами системи інженера Рамзіна високого тиснення в 140 атмосфер. ТЕЦ мала стати джерелом не тільки електроенергії, а й тепла та гарячої води. Отже, новостворюване лівобережне житло мало стати комфортним для проживання.

Проект головного входу ТЕЦ, 1936 р.

Більш того, окрім традиційного теплопостачання, планувалось надання споживачам ще й холоду. Так званий «холодильний розсіл» мав передаватись трубопроводами аналогічно до теплотрас. Ці холодоотраси планувалось провести як до промислових виробництв (виробництво морозива, охолодження продукції м'ясокомбінату та ін.), так і до громадських об'єктів (кінотеатрів, ресторанів, лікарень, клубів) для забезпечення кондиціонування повітря. Що цікаво, окремим споживачем холоду мала стати закрита ковзанка, яка могла б функціонувати цілий рік.

В архітектурі проекту ТЕЦ помітна тенденція надання промисловим підприємствам художньої виразності та монументальності. Проект ТЕЦ вирішений симетрично, в оформленні присутні колонади та пілястри. Особливою увагою заслуговує головний вхід, який за проектом мав форму напівовальної колонади з аркою, обрамлену статуями. Перед головним входом мав бути фонтан. Проте, цьому проекту не довелося бути реалізованим. Будівництво ТЕЦ почалось вже після війни і велося за новим повоєнним проектом.

Загальний вигляд ТЕЦ, 1936 р.

Комплекс центрального майдану ДВРЗ

Одним з нереалізованих довоєнних проектів на ДВРЗ є проект головної площі селища, створений 1935 року архітектором Пріцкером як складова частина проекту забудови селища ДВРЗ.

Площа планувалась вздовж вулиці Алма-Атинської на проміжку між сучасними вулицями Рогозівською та Винахідників. Майдан планувався у формі витягнутого овалу площею 1,8 га, в центрі якого мав бути фонтан. На майдані передбачалось розташувати всі адміністративно-господарські установи (міліція, пошта, телеграф), що мали розміститись у двох адміністративних будинках, між якими мала бути збудована урочиста колонада. Південна частина площі закінчувалась будинком клубу робітників-будівельників, єдиною зі споруд проекту, що була зрештою збудована.

Концепція громадського центру району у вигляді площі, яка б містила всі адміністративні та культурні заклади району, була характерною для генерального плану Києва, затвердженого 1936 р. Аналогічні площі планувались і в інших районах міста, зокрема на Лук'янівці, Куренівці, Печерську та Деміївці, що тоді йменувалася Сталінкою.

Ескіз архітектурного оформлення головної площі селища ДВРЗ, арх. Б. Прицкер., 1935 р.

Оформлення лівобережної розв'язки мосту Патона

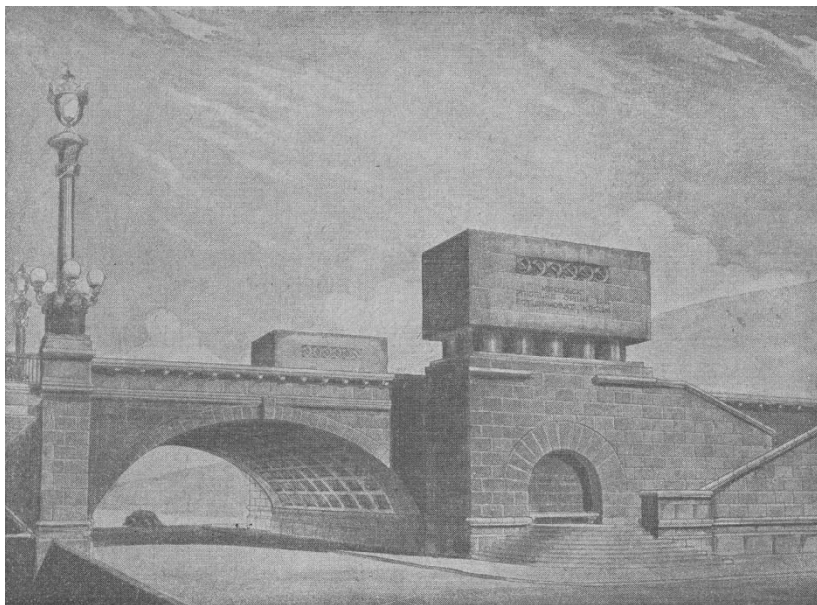
Сучасний міст Патона, що його будівництво було розпочате 1938 року, спочатку мав назву Наводницького. Що цікаво, в довоєнних джерелах міст названо «мостом через Дніпро біля Києва», а не мостом «у Києві». Тут відіграє свою роль інерція сприйняття лівого берега, як окремого від Києва середовища, не зважаючи на те, що вже декілька років як на лівому березі йшло активне будівництво промислових та житлових будівель.

В довоєнних планах лівобережна магістраль до Наводницького мосту йшла не через житлові райони, які тоді не планувались і вважались неможливими через розлив Дніпра, а через лівобережний річковий порт, що його хотіли збудувати на місці Березняків та Русанівки.

Перші ілюстративні матеріали щодо оформлення в'їздів на міст з'явились в пресі 1940 року. Зокрема, було створено два варіанти оформлення розв'язки на лівому березі.

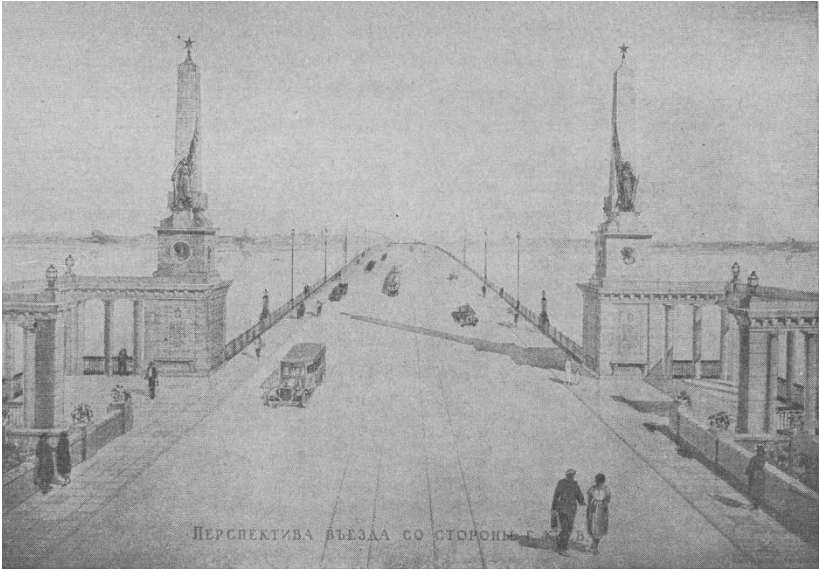
Перший варіант був створений групою архітекторів Грабовським, Наконечним та Любою. Проект передбачав оформлення в'їзду у вигляді двох важких кам'яних паралелепіпедів з урочистими написами та рядком із 6 серпів та молотів. Проект також передбачав монументальні сходи, стіни розв'язки мали рустування, а арка проїзду була оформлена з кесонами.

Другий варіант був розроблений архітектором Тацієм. Що цікаво, Тацій передбачав оформлення лівобережної набережної з балюстрадою, ідентичній правобережній набережній. Тацій пропонував оформлення в'їзду на міст у вигляді двох прямокутних широких стовпів, зверху завершених величезними серпами та молотами. У проєкті також присутні сходи, в оформленні котрих є невеличкий балкон. Також Тацій розробляв дизайн мостових ліхтарів для Наводницького мосту.

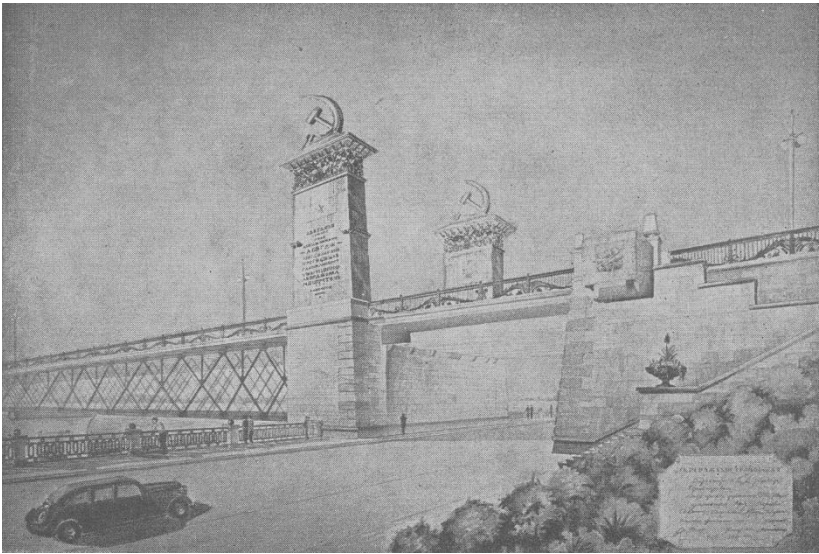

Проект оформлення моста. Арх. Грабовський, Наконечний, Люба. 1940 р.

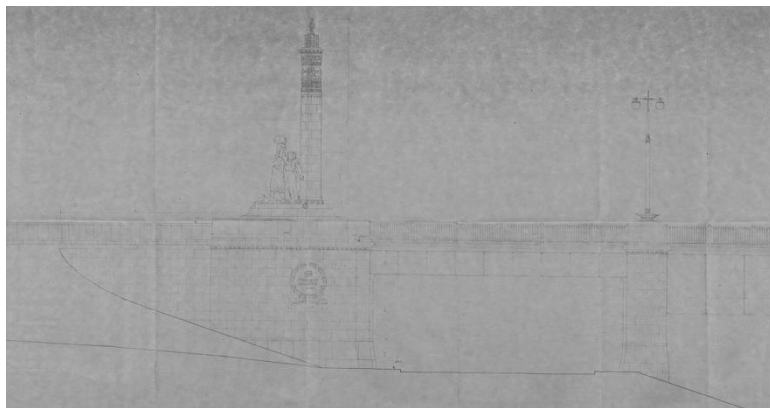
В повоєнні часи до цих проєктів не повертались, а розробляли нові. В 1948 році було розроблено проєкт оформлення в'їздів, що став основою для реалізованого проєкту. Авторами проєкту були архітектори Приймак і Куліков. Оформлення в'їзду передбачало колони та скульптурні композиції. В реалізованому варіанті скульптури відсутні, а колони поставлені на п'єдестали. Також в оформленні колон відсутні написи, що існували в початковому проєкті: «Слава Героям», «Слава колхозникам».

Арх. Альошин, Грицай. Проект нового мосту через Дніпро, 1940 р.

Варіант архітектора Тація, 1940 р.

Розріз бічного заїзду на міст, арх. Приймак і Куликов, 1948 р.

ВТРАЧЕНЕ

Незважаючи на відносну молодість забудови лівого берега, він вже має свій архітектурний некролог. Більшість з втрачених будинків були зруйновані на початку XXI століття.

Станція Дарниця

Дарницький вокзал, поштівка початку XX-го сторіччя.

Серед найбільш значущих втрат архітектури лівобережного Києва варто згадати будівлю залізничної станції Дарниця, збудовану замість будівлі імперської доби, зруйнованої бомбовим ударом Люфтваффе в ніч з 7 на 8 квітня 1944.

Руїни вокзалу після авіанальоту 1944 р.

В повоєнний час замість зруйнованої станції споруджується тимчасова будівля барачного типу. Перший проект нового вокзалу створюється ще 1945 року архітектором Красицьким. Проте, в перші повоєнні роки це завдання не є пріоритетним. Повертаються до нього вже в кінці 1940-х. Спочатку планується побудова споруди за типовим проектом вокзалу на 100 пасажирів. Проте, в грудні 1949 року типовий проект

відхилено через його невідповідність цілій низці вимог, особливо - через відсутність всередині вокзалу санвузлів. Проте, були й більш значущі причини.

Лівобережний район Києва, згідно з прогнозами, в короткостроковій перспективі мав збільшити своє населення до 130 000 мешканців, що б зробило його більшим за такі обласні центри, як Чернігів і Житомир. Перспективні плани розвитку метрополітену передбачали, що Дарницький вокзал має стати кінцевим пунктом східного радіуса першої черги будівництва метрополітену на лівому березі. Таким чином, Привокзальна площа мала стати важливим транспортним вузлом, а метрополітен мав з'єднувати два вокзали: Київ-Пасажирський та Дарницю.

Сукупність всіх цих факторів піднімає значення станції Дарниця в інфраструктурній ієрархії та робить її "східними воротами міста", що вимагає повноцінного вокзалу для потягів приміського та далекого сполучення. Варто не забувати й про вертикаль пріоритетів в архітектурі сталінської доби. Збільшення пасажиропотоку означає збільшення кількості людей, що бачить споруду вокзалу. Зростання ролі станції до "східних воріт Києва" підіймає важливість місця і змінює вимоги до архітектури.

В грудні 1949, при відхиленні типового проекту на 100 пасажирів, використання більш місткого типового проекту ще вважається можливим. Проте, в рішенні міськвиконкому від 24 жовтня 1950 року використання типового проекту вже виключається. Вокзал пропонується розташувати по вісі кварталу, обмеженого вулицями Комсомольською та Ілліча (сучасні Сімферопольська та Пасхаліна). Споруда мала замикати перспективу Привокзальної площі. Також ставиться задача будівництва надземного переходу над колями.

1950 року Красицький розробляє індивідуальний проект вокзалу з декоруванням головного входу і високим черепичним дахом, прикрашений статуями ведмедів. Проте, будівництво за цим проектом не починається. 1952 року затверджуються нові норми будівництва вокзалів, що вимагає перероблення проекту. Також висловлюється вимога щодо покращення архітектурно-планувального рішення.

Наприкінці 1952 року виходить нове завдання на побудову вокзалу на станції Дарниця.

Проект вокзалу Дарниця, арх. Красицький, 1950 р.

Проект вокзалу Дарниця, арх. Красицький, 1953 р.

Тепер споруд вокзалу має бути вже дві - вокзал для поїздів далекого слідування та приміський вокзал. Змінюється і концепція навколишнього простору - тепер головний вокзал завершує перспективу сучасної вулиці Пасхаліна, а приміський вокзал знаходиться навпроти центру кварталу між сучасними вулицями

Сімферопольською та Пасхаліна. Змінювалась і структура привокзального парку - замість одного кварталу парк став займати два, доходячи до вулиці Ялтинської. Всередині парку, на місці сучасного меморіалу загиблим під час війни громадянам та військовополоненим, мав знаходитись вестибюль станції метро. Зростання ролі вокзалу впливає і на бачення архітектури площі - її планувалось забудувати ансамблями 5 та 6-поверхових будинків.

Оскільки проект пасажирського вокзалу мав бути перероблений, будівництво було розділене на першу та другу черги. Першочергово мав бути збудований приміський вокзал, а другою чергою мало стати будівництво пасажирського вокзалу.

Реалізований проект Дарницького вокзалу, фото 1980-х рр.

Згідно з проектним завданням, приміський вокзал планувався з об'ємом 3750 куб.м. та підвищеною центральною частиною. Фасади мали бути оздоблені керамікою та мозаїкою. Дах мав бути черепичним. Інтер'єр вестибюля передбачав мозаїчну підлогу, гіпсові архітектурні деталі та мармурове оздоблення панелей і пілястр. Вокзал мав бути оснащений центральним опаленням, витяжною вентиляцією, водою та каналізацією, телефонами та радіо, електричним освітленням та електричними годинниками.

Будівництво приміського вокзалу було затверджене 12 жовтня 1953 року. Вже наступного року вокзал був готовий. Будівля станції зайняла домінуюче положення на Привокзальній площі. Варто зазначити, що в Києві, окрім центрального вокзалу, було лише 2 залізничні станції, що мали настільки виразну архітектуру – станції Дарниця та Київ-Московський.

Руйнування Дарницького вокзалу, фото 2004 р.

Візуально станція була взірцем сталінського ампіру – композиція будинку устрімлена вгору, увінчана баштою зі шпилем. В оздобленні будинку було використано декоративну кераміку та метал. Центральний зал мав денне освітлення через барабан башти. Особливо цікавим був годинник, що знаходився у фронтоні і був оточений керамічною декоративною композицією. Вхід до станції прикрашали 4 колони з капітелями коринфського ордера, по краях фасаду знаходились декоративні ніші.

Проекту головного вокзалу не пощастило. Незабаром траса метрополітену була змінена, через що станція Дарниця втратила значення важливого транспортного вузла. Після початку боротьби з

архітектурними надмірностями не мала значення і роль “східних воріт” Києва.

Станція Дарниця була зруйнована в 2003-2004 роках для будівництва на її місці Дарницького вокзалу, що і через 13 років стоїть недобудований. Обабіч нашвидкуруч збудовано нову будівлю станції, що є характерною архітектурою свого часу. На жаль, архітектори початку ХХІ не поцікавились архітектурними планами п'ятдесятирічної давнини - місце для повноцінного пасажирського вокзалу навпроти осі вулиці Пасхаліна весь цей час залишалось вільним.

Сучасний вестибюль вокзалу з боку Старої Дарниці, фото 2017 р.

Забудова Аварійного селища

Найбільша кількість втрат зазнали ансамблі Аварійного селища, де за 10 років було знищено більше третини забудови. З 2004 року відбувається руйнування аварійного містечка і забудова його багатоповерхівками.

Першим у 2004 році було зруйновано ще довоєнний двоповерховий будинок на Краківській, 15. На його місці згодом збудовано двосекційну багатоповерхівку.

З 2008 руйнування містечка активізується. Спочатку знищується 4 будинки на розі Червоноткацької та Гната Хоткевича (тоді – Червоногвардійської): Червоноткацька, 45 та 47, а також Гната Хоткевича, 12 та 14. На їх місці розпочинається будівництво трьох 20-поверхових будинків.

Вул. Гната Хоткевича, 12. Зруйновано в 2009 р.

Вул. Гната Хоткевича, 14. Зруйновано в 2009 р.

Вул. Краківська, 34. Зруйновано в 2009 р.

Вул. Попудренка, 36-А. Зруйновано в 2009 р.

В наступному 2009 році знищено два будинки в дворовій частині будинку 19 по вул. Лебедева, будинки на Краківській, 15 та Краківській, 30. Продовжується руйнування південно-східного кварталу: знищено триповерховий будинок 1952 року за адресою Червоноткацька, 41.

В першій половині 2010 зруйновано ансамбль будинків по Лебедева, 12 та 14, а також будинок на Червоноткацькій, 43. Також знесено занедбаний корпус лікарні на вулиці Попудренка, 36-А.

Вул. Лебедева, 12. Зруйновано в 2010 р.

Вул. Лебедева, 15. Зруйновано в 2010 р.

Влітку знищено будинки на Краківській, 28 та 32. На початку 2011 року знищується будинок на Гната Хоткевича, 10. У 2012 році знищується будинок на Краківській, 30. 2013 року зруйновано останній з будинків східного кварталу вул. Червоноткацької – будинок 39, що був дзеркальним відображенням будинку 37/9 і оформлював початок вул. Лебедева. На його місці збудовано фрагмент

багатоповерхівки. У 2017 р. було зруйновано будинки на вулиці Краківській, 27 та 29/8.

Загалом за 13 років з 2004 по 2017 знищено 1 будинок довоєнної та 20 будинків повоєнної забудови. Зруйновано ансамблі декількох кварталів. Насьогодні залишилось лише 25 будинків повоєнної доби. Частково збереглися деякі ансамблі, проте й вони зараз під загрозою.

Вул. Краківська, 32. Зруйновано в 2014 р.

Вул. Гната Хоткевича, 8/29. Зруйновано в 2017 р.

Дачне селище Нова Дарниця

В 1896 році в лісі поблизу Києво-Воронезької залізниці, біля роз'їзду №12, в 15 км від центру міста, було розплановане дачне селище, для відпочинку стрімко зростаючого середнього і вищого прошарків суспільства. Первісно тут нараховувалось лише 80 ділянок, які через десять років збільшилися до 134. Поступово, в Новій Дарниці об'їздили парк, пошту, приватний театр, ринок, привокзальний буфет.

Поштівка початку ХХ-го сторіччя.

Вул. Ілліча (нині Ю.Пасхаліна), фото 1930-х рр.

Переважна більшість дачних будинків були дерев'яними, прикрашеними різьбою. До селища ходив бензотрамвай. Окрема гілка ходила до купалень, що знаходилась в декількох кілометрах на Дніпрі. В 1920-націоналізація. В 1943 році німецькі війська, що відступали, підпалили селище, від пожежі лишилось лише 11 будинків, які згодом були розібрані під час забудови Нової Дарниці багатоквартирними будинками. Від дачного селища залишилась тільки первісна конфігурація вулиць, яка майже не змінилась.

Вул. Санаторна, 20. Не зберігся. Фото 1959 р.

Водонапірна башта Дарницького лісництва

Водонапірна башта Дарницького лісництва. Фото 2015 р.

Дерев'яну водонапірну башту для потреб Дарницького лісництва (на той час – Тростянець) було споруджено 1954 р. Це була невелика, висотою не більше 6 метрів, дерев'яна башта із дерев'яним баком для води. У башту подавалася вода зі свердловини розташованої поряд. У 2000-2010-х рр. башта перебувала в аварійному стані, вона мала значний нахил у бік, в останні роки роботи споруди перебування у ній для обслуговування ставало дедалі небезпечнішим. Тому влітку 2016 р. башту було демонтовано (повалено). На місці башти було влаштовано майданчик для нової водопровідної споруди.

ІНШЕ

Полустанок Лівобережний

Озеро Тельбін. В центрі видно споруду полустанку, фото 1950-х рр..

Виник у 1950-ті роки на гілці Московсько-Києво-Воронезька залізниці (1866-1870) на березі розрізаного навпіл залізничним насипом озером Тельбін, між селищами Позняки і Кухмістрська Слобідка. На світліні 1950-х років озера Тельбін добре видно, що вода підходить майже впритул до залізничного насипу і будівлі полустанку. Використовувався як зупинка приміських електропоїздів. 4 жовтня 2011 році неподалік була відкрита нова станція “Лівобережна”, що обслуговує міську кільцеву електричку. Стара будівля використовується як склад, вікна закладені цеглою.

Полустанок Лівий Берег, фото 2015 р.

Пожежна частина № 5. вул. Вереснева, 13/59

Пожежна частина. Фото 2015 р.

5 вересня 1921 року в Дарниці була організована Вільно-пожежна дружина. В 1925-1927 році будується пожежна частина по вул. Кооперації, 5 (тепер Ялтинська). В її комплекс входило караульне приміщення, пожежний обоз з конями, квартира начальника команди і каланча. Під час війни зруйнована. По визволенню Києва, пожежники переїхали в Микільську Слобідку, на територію Лісохімзаводу (тепер Укрпластик). В подальшому були створені пости і в Старій Дарниці. У грудні 1957 року пожежна частина СВПЧ-5 переїхала в нову будівлю по вул. Вересневій, 13/59.

Дарницький ринок. Вул. Сормовська, 15.

Ринки відігравали велику роль у житті Києва у різні епохи. Попри значну мережу крамниць, що відкрилися у 1920-30-х роках, роль ринків залишалася великою. У Дарницькому районі ринки під відкритим небом існували на Микільській Слобідці та Новій Дарниці, окрім того, напередодні війни налічувалося 174 крамниці.

Перша крита капітальна будівля ринку на Лівому березі була збудована 1939 року за рахунок коштів Дарницького району в Новій Дарниці. Критий колгоспний ринок мав вигляд одноповерхової цегляної будівлі, прямокутної у плані. Восени 1943 року будівлю ринку було спалено. У повоєнний період будівлю Дарницького ринку було відбудовано. Фасад будівлі має яскраві риси радянського неокласицизму, вхідну частину оздоблено колонами.

Критий ринок у Дарниці, фото 1956 р.

Критий ринок у Дарниці, фото 1957 р.

Водогінні вежі селища ДВРЗ

На радянській топографічній карті 1932 року позначена водонапірна вежа у лісі неподалік від залізничної станції Дарниця. Цю водонапірну башту було збудовано для потреб залізниці, адже селище ДВРЗ почало забудовуватись лише у 1934-1935 роках.

Водогінна вежа (1930-і роки (?)) у мікрорайоні ДВРЗ. Фото 2012 р.

Сьогодні біля будинку №39-В на вулиці Алма-Атинській знаходиться стара цегляна водогінна вежа із дерев'яним баком, схожа на ті башти, які знаходяться на деяких залізничних станціях. Ймовірно, це та сама вежа, яку було позначено на карті 1932 року, або башта, відбудована по війні у старих формах.

Іншу водогінну вежу було збудовано вже у середині 1950-х років на території Дарницького вагоноремонтного заводу для потреб підприємства. Цегляна водогінна вежа має цегляний бак для води, прикрашений орнаментом. Сьогодні ця водогінна вежа є одним із символів цього заводу, так і селища ДВРЗ.

Заводська водогінна вежа, фото 2017 р.

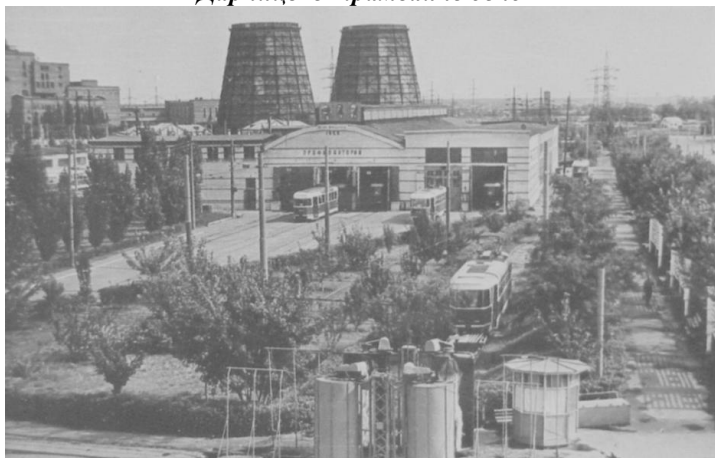
В'їзна арка на територію автобронетанкового заводу

Тріумфальна арка. Фото 2017 р.

Монументальну в'їзну арку на територію автобронетанкового заводу (тепер Танкоремонтний завод) було споруджено після війни (точна дата побудови невідомо, орієнтовно кінець 1940-х рр.) Арку виконано у стилі радянського неокласицизму.

Дарницьке трамвайне депо

Дарницьке трамвайне депо, фото 1965 р.

Довоєнну трамвайну мережу у Дарницькому районі було повністю знищено у 1941-1943 рр. Після війни трамваї перетнули Дніпро і пішли на лівий берег лише 1 листопада 1954 р. мостом Патона. Маршрут сполучив Поштову площу та сучасну Дарницьку площу (тоді площа КП). З цього моменту почався повоєнний розвиток лівобережної трамвайної мережі. У 1950 – х рр. було збудовано такі лінії – у 1955-1956 рр. від Дарницької пл. до Шовкокомбінату, у 1957-1958 рр. Харківським шосе та вул. Бориспільською до Рембази й нарешті 1959 р. – до ДВРЗ. Лінія до ДВРЗ стала єдиною з довоєнних, яку відновили. Будівництво нових трамвайних ліній викликало посилення навантаження на існуючі правобережні трамвайні депо. Тож неподалік Дарницької площі почалося спорудження нового Дарницького трамвайного депо. 1 січня 1959 р. депо було створене, а вже 1 лютого 1959 р. з депо на лінію було випущено перші вагони на два маршрути. Керівником депо з першого дня і аж до 1988 р. був Ісак Кацов. Завдяки йому депо з часом стало найкращим у всьому СРСР за багатьма показниками. 1995 р. навпроти старої території було збудовано нову із новим адміністративним корпусом.

Профілакторій депо. Зазначено дату побудови – 1959 р. Фото 2017 р.

Трансформа підстанція селища Аварійного (ТП-284)

Побудована у 1937 р. Рідкісний зразок промислової архітектури. Єдина довоєнна трансформаторна підстанція на Лівому березі, що збереглася. В 2012 р. дерев'яні двері замінили на металеві.

Тягова підстанція. Фото 2009 р.

ЛІСНИЦТВА

Біла Діброва

Хутір Біла Діброва (на 3-му км дороги від Чернігівського шосе від Зазим'я) вперше згаданий 1926 р. у довіднику «Населені місця Київщини. Попередні підсумки перепису 17-го грудня 1926 року» як лісова сторожка, де мешкало 11 мешканців і було 3 двори. Підпорядковувалася Броварській сільській раді. Включений до складу Києва бл. 1960 р. (доти – Броварський район). Хутір Біла Діброва забудований декількома 1-поверховими будинками. Населення – близько 10 мешканців, працівників лісництва. Адміністративна будівля лісництва Біла Діброва знаходиться на північній околиці селища Радистів.

Броварське лісництво

Хутір Броварське лісництво виник 1904 р., коли у лісі на околиці м. Бровари (обабіч 25 км Чернігівського шосе) було збудовано дерев'яний панський будинок. Цей будинок зберігся і є адміністративною будівлею лісництва. 1924 р. у хуторі Броварське лісництво мешкало 102 особи, налічувалося 23 будинки. За даними Всесоюзного перепису населення, що відбувся 17 січня 1939 року, населення хутора становило 167 мешканців. Підпорядковувалося Броварській сільській раді. 1956 р. при конторі лісництва був сад площею 18 га та чимала пасіка. Включене до складу Києва у 1960-х рр. (доти – Броварський район Київської області). Складається з єдиної вулиці Променистої. Забудований 1-поверховими дерев'яними та цегляними будинками (деякі на 2-3 родини) 1930-1970-х рр., у яких проживають працівники лісництва із родинами. Кількість будинків – близько 15, населення – близько 60 мешканців. На території хутора знаходиться пам'ятник загиблим воїнам з постаттю воїна та плитою, на якій перелічені загиблі у боях за хутір (на плиті 7 прізвищ). На території знаходяться лісопиленья та різні допоміжні споруди.

Дарницьке лісництво (Хутір Тростянецький, Казарма Тростянець)

Хутір Казарма Тростянець (фактично це був кордон лісової сторожі) позначений на військовій 3-верстній карті 1868 р. Розташовувався з обох берегів р. Демидівки.

Збереглися усні перекази місцевих жителів про те, що назва пов'язана із містом Тростянець, тепер Сумської області, де знаходилися управлінські структури лісового розсадника, що існував на хуторі. Назва збереглася у розташованій неподалік зоні відпочинку

«Тростянець». 1913 р. було засновано Дарницьке лісництво (в межах вже існуючого Микільського). Це лісництво мало статус дослідного господарства. Його очолив талановитий науковець, відомий на той час розробник ефективних методів захисту лісів від шкідливих комах Зиновій Степанович Головенко.

На базі лісництва запровадили підготовку лісників та доглядачів, а також ставили досліди з вирощування дикої груші, шовковиці, акації, абрикоси, айви, туї та інших дерев. Проте хутір Тростянець продовжував зберігати свою первісну назву аж до 1960-х рр., коли лісництво і ліси навколо увійшли до складу Дарницького району Києва і були підпорядковані Управлінню зеленої зони Києва. За даними Всесоюзного перепису населення, що відбувся 17 січня 1939 року, населення Дарницького лісництва становило 146 мешканців. Проте схоже, ця цифра враховувала усі лісові кордони та сторожки. Безпосередньо у самому хуторі Тростянець Дарницького лісництва, принаймні під час війни, постійно мешкало не більше 50 мешканців, а багато хто приходив на роботу із Бортичів та та Малої Олександрівки, частина робітників приїздила з Борисполя.

До війни у хуторі були контора лісництва, клуб (де часто демонстрували кінофільми), лазня, кузня та скипидарний завод. Існувало 7-8 житлових будинків, кожен розрахований на декілька родин. Уся забудова була дерев'яною. У жовтні 1943 р. нацистські війська, відступаючи з Києва, спалили усі громадські та житлові будівлі лісництва. Дивом вціліла лише одна хата під солом'яною стріхою, але і її розібрали вже по війні. Як розповів мешканець селища Іван Федорович Бистрий, хутір Тростянець ледь не розділив долю хутора Любка у Святошинському лісі, яке було спалене, а жителі – розстріляні. Усіх тодішніх мешканців – жінок, дітей та декількох літніх чоловіків вивели у ліс і повели до місця розстрілу.

Один чоловік, Іван Павлович Росоленко, що за віком не підлягав призову і під час війни залишався у хутір, якимось чином познайомився із німецьким офіцером, що мав керувати розстрілом. Виявилось, що обоє свого часу були учасниками I Світової війни, а німецький офіцер під час війни навіть перебував у Дарницькому таборі військовополонених. Це знайомство посприяло тому, що жоден хуторянин не був розстріляний. А невдовзі німці відступили і хутір визволили радянські війська. По війні не було відновлено клуб та лазню. Контору та житлові будинки було відновлено.

Сьогодні Дарницьке лісництво забудоване 1-поверховими дерев'яними будинками (деякі обкладено цеглою) на 2-3 родини. Кількість житлових будинків – близько 10, мешканців – 72 (на 2017 рік). Також

на території будинок адміністрації лісництва та різні допоміжні споруди (зокрема з обробки деревини). Поряд із хутором знаходиться невелике кладовище.

Одна з новосених будівель Дарницького лісництва, 2017 р.

Микільське лісництво

Микільське лісництво існувало вже на початку ХХ ст. Казенному лісництву було підпорядковано ряд поселень (казарм, лісових сторожок), у яких у 1900-х рр. мешкало загалом 79 осіб. Хутір Микільське лісництво як окреме поселення згаданий 1926 р. у довіднику «Населені місця Київщини. Попередні підсумки перепису 17-го грудня 1926 року» як лісова сторожка «5 Микільський квартал», де мешкала 21 особа і було 6 дворів.

Окрім того, навколо знаходилося 6 лісових сторожок – 12, 20, 21, 27 (дві) та 31 кварталів Микільського лісництва, загалом у цих сторожках мешкало 45 осіб, було 9 дворів. За даними Всесоюзного перепису населення, що відбувся 17 січня 1939 року, населення хутора становило 68 мешканців. Хутір Микільське лісництво забудований 7 цегляними 1-поверховими будинками 1950-80-х років.

Окрім житлової забудови, у поселенні знаходиться адміністративна будівля Микільського лісництва, лісопильня та ряд допоміжних споруд. Поряд проходить залізниця Дарниця – Полтава та розташована зупинка приміських електропоїздів «Лісництво».

Колективні сади

У 1958 році в прибережній смузі Дніпра і Чорторія, переважно на вільних територіях були закладені Воскресенські, Русанівські та Нижні сади. Воскресенські сади розкинулися на підтоплюваній території між протокою Чорторій і озером Радунка (Веселка). Назву визначила колишня Воскресенська слобода, основна забудова якої в кінці 1950-х в більшості своїй ще зберігалася. Територія садового господарства на перших порах склала 96 га, які поділили на 930 ділянок. Сусідні Русанівські сади - розкинулися між Микільської слобідкою, Русанівських затокою і полотном залізниці були на порядок більшими. Відведена під садівництво територія склала тут 250 Га - 3000 ділянок. Крім того, Русанівські сади відрізнялися від Воскресенських більш злагодженої плануванням. Ділянки прорізає головна вулиця (Центрально-Садова), довгою 2,5 км, перпендикулярно їй прокладені 34 номерних Садових вулиці.

Розподілом ділянок для своїх працівників відали організації, підприємства, заводи. Піонерами в освоєнні Воскресенських садів стали працівники Дарницького шовкового комбінату. У перші роки садівниками тут було висаджено понад 20 000 фруктових дерев. Серед власників 43-х кооперативів Русанівських - значилися Академія наук, Київ-Пасажирський, тролейбусно-трамвайного управління та інші.

При розподілі земельних паїв дотримувався строгий регламент - територія не повинна була перевищувати 600 квадратних метрів. Садові літні будиночки - корисна площа до 20 кв.м., веранда до 10 кв.м. Можна було облаштувати льох до 8 кв.м., господарський блок до 15 кв., А також душ і туалет. Допускалося опалення твердим паливом. У перші десятиліття заборонялося зведення капітальних будівель - все повинно було бути дерев'яним. Крім садівництва і виноградарства, Допускалось містити обмежену кількість птиці, кролів, нутрій та бджіл. Власники ділянок об'єднувалися в товариства. Для створення садового товариства потрібно було не менше 30 членів. Освоєння Нижніх садів в районі селища Осокорки почалося у 1960-ті – сади було поділено на 7000 ділянок. Наразі це найбільший дачний масив в Україні.

Русанівські сади, фото кінця 1950-х рр.

Воскресенські сади, фото кінця 1950-х рр..

МЕДИЧНІ УСТАНОВИ

Перші медичні заклади у поселеннях київського Лівобережжя виникають ще за часів Російської імперії – у першому десятилітті ХХ ст. У 1908 р. в Микільській Слобідці був відкритий перший у лівобережних поселеннях фельдшерський пункт. 1912 р. почала працювати дільниця Остерської повітової лікарні, до складу якої входила амбулаторія та дерев'яний холерний барак. Станом на 1915 р. мешканців лівобережних населених пунктів обслуговували один дільничний земський лікар і його помічник, а також практикували 2 приватні лікарі, 3 акушерки та 4 повитухи.

У післяреволюційний період, зокрема у 1920-1930-хх рр. мережу закладів охорони здоров'я було розширено. 1935 року у Дарницькому районі діяла 4-та міська лікарня для лікування інфекційних хворих. Колишня дільниця Остерської повітової лікарні у Микільській Слобідці діяла як поліклініка, окрім того, існувала медична амбулаторія у Новій Дарниці.

Оскільки 1935 р. було затверджено Генеральний план розвитку Лівобережжя, цим планом передбачалося значене розширення мережі медичних закладів – мали бути збудовані станція швидкої допомоги, 3 лікарні, 5 поліклінік та мережа медпунктів.

1935 р. було відкрито районну санепідемстанцію, дитячу консультацію та 2 молочні кухні. Того ж-таки 1935 р. було розпочато капітальну реконструкцію 2-поверхової будівлі, що раніше належала до Слобідського трамвайного парку. У січні 1936 р. тут запрацювала нова лікарня на 70 ліжок з пологовим відділенням на 5 ліжок. У 1936–1937 рр. медичну амбулаторію Нової Дарниці було перетворено на поліклініку, а також побудовано нову лікарню на Рембазі на 25 ліжок. При підприємствах було відкрито 5 медпунктів.

Розширення мережі закладів охорони здоров'я відбувалося і впродовж 1937-1940 рр. Було споруджено новий пологовий будинок на 50 ліжок. Відкрилися 2 нових поліклініки - робітнича поліклініка № 9 Українського Червоного Хреста та поліклініка Шовкобуду. Відкрилися перші медичні установи у Кухмістерській Слобідці (тут було відкрито амбулаторію) та Осокорках і Позняках (у кожному з цих поселень було відкрито по медпункту).

На 1941 р. у районі налічувалося 3 лікарні та 5 поліклінік. Восени 1943 р. усі будівлі, у яких до війни розміщувалися медичні установи, було зруйновано або спалено.

У 1944 р. було відбудовано та відновлено роботу деяких закладів охорони здоров'я. На кінець 1944 р. у Дарницькому районі діяли 2 поліклініки та 7 медпунктів. Впродовж 1951-1955 рр. було збудовано

вузлову лікарню станції Дарниця на 75 ліжок, лікарню на Червоному хуторі та туберкульозний диспансер на 25 ліжок. А на початку 1960-х рр. у районі діяло вже 3 лікарні (у Соцмісті, Червоному Хуторі) на 450 ліжок та 6 поліклінік.

Лікарня № 2, вул. Попудренка, 36. Фото 2017 р.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Бокова О. Київ. Дарницький район від А до Я. – К.: Київська книжково-журнальна фабрика, 2012.

Будова Соціалістичного Києва. — К.: Видання Київської Міськради, 1932.

Вакулишин С., Василенко Л. Деснянський район: Із глибини століть — у сьогодення. - К., 2006// <http://desnabib.kiev.ua/>

Вакулишин С. Околиці Києва. - К.: Географіка, 2009.

Вакулишин С. Топонімія Києва ХХ ст. - К.: Центр ДЗК, 2014.

Дорошенко В. М., Гузенко М. Г. Дарниця: Дарниця: роки, події, люди. До 80 річчя Дарницького району – К., 2015// <http://darn.kievcity.gov.ua/>

Ермак Д. Трамвай на улицах Киев. – К.: SkyHorse, 2011.

Кальницький М. Набережне шосе у Святого места. – К.: Варто, 2016.
Кобяков А. “Жилищные массивы и застройка Киева. Выпуск 2”. – К.: Нория Ризлти, 1997.
Ковалинський В. Київські мініатюри. Том VII. – К.: Купола, 2008.
Мануилова Н. Любимая Дарница. Оглядываясь на XX век... - К.: "Альфа-Реклама", 2016.
Однопозов И. Забытый советский Киев. – К., 2013.
Однопозов І.С., Степанець К.М. Перебудова і Руїна. – К., 2016.
Писаренко Р. Остановитесь на мгновение. – К., 2016.
Приходько В. ДВРЗ. – К.: Новий друк, 2011.
Приходько В.С., Степанець К.М., Насырова Е.М. Киевское Левобережье - От Соцгорода до Березняков – К.: Варто, 2016.
Пономаренко О.О., Різник Л.А. Київ – короткий топонімічний довідник. – К.: Павлім, 2003.
Проценко Л. Історія Київського Некрополя. - К.: Укрбланквідав, 1995.
Рибаків М. Дарниця. Історія. Сьогодні. – К.: Експрес Поліграф, 2005.
Стельмашенко М. Кладовища міста Києва. – К.: Київський Окрліт, 1929 р.

...а також

Комп'ютерний диск “Храми Києва”; журнали «Соціалістичний Київ» 1934 – 1939 рр.; журнали «Архітектура Радянської України» 1940 р.; сайт www.lisky.org.ua.

Свідчення старожилів: Іван Бистрий, В'ячеслав Владимиров, Володимир Зав'ялов.

Фото та інформація з архівів: видавництво “Варто”, Центральний державний кінофотофоноархів України імені Г. С. Пшеничного, бібліотека Гарварду, Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України, Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Центральний державний архів громадських об'єднань України.

Фото з приватних архівів: Олени Насирової, Стефана Машкевича Наталії Сикачиної, В'ячеслава Владимірова, Олега Осадчого, Олександра Неживого, Олени Ходорко, Григорія Зубкова, Юрія Салозуба, Ігора Кузнецова, Сергія Корецького, Сергія Ніколаєнка, Дмитра Рибальченка, Ігора Однопозова, Юрія Назарчука, Кирила Степанця, Семена Широчина, Олександра Михайлика.